

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Brandýs nad Labem a Stará Boleslav 1938-1945

Brandýs nad Labem and Stará Boleslav 1938-1945

Bc. Jakub Potměšil

Vedoucí práce: doc. PhDr. Alena Míšková, Ph.D.
Studijní program: Učitelství pro střední školy (N 7504)
Studijní obor: N D-ZSV

Rok odevzdání: 2015

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Brandýs nad Labem a Stará Boleslav 1938-1945“ vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Ve Staré Boleslavi, 9. 4. 2015

.....

podpis

Poděkování

Na následujících řádcích bych rád poděkoval doc. PhDr. Aleně Míškové, PhD. za vedení diplomové práce, ke které přispěla mnoha cennými radami a připomínkami.

Dík též patří pracovníkům Státního okresního archivu Praha-východ se sídlem v Přemyšlení, pracovníkům Státního oblastního archivu v Praze, pracovníkům Archivu bezpečnostních složek Praha a pracovníkům Oblastního muzea Praha-východ v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi a slečně Kristýně Michlové.

Za poskytnutí rozhovorů a vzpomínek a dokumentů děkuji plk. v. v. ing. Zdeňku Zalabákovi, p. Miroslavu Jeníkovi, p. Jiřímu Kašparovi, p. Petru Encovi a paní Miloslavě Šimonové.

ABSTRAKT

Diplomová práce „Brandýs nad Labem a Stará Boleslav 1938-1945“ je zaměřena na popis vybraných aspektů ze života měst. Od událostí roku 1938, přes okupaci a období tzv. Protektorátu Čechy a Morava, až do období před povstáním v květnu roku 1945. Pro větší přehlednost je práce rozdělena do kapitol zabývajících se společenským a kulturním vývojem, proměnami městských samospráv, válečným průmyslem, odbojovým hnutím a válečnými událostmi, které zasáhly do života měst. Samostatné kapitoly jsou věnovány osudům židovské komunity a nástinu průběhu poválečného vyšetřování kolaborace v rámci Trestní nalézací komise. Závěrečná část práce je věnována pomníkům a pamětním místům českých i německých obětí války.

KLÍČOVÁ SLOVA

Brandýs nad Labem, Stará Boleslav, 1938-1945, okupace, Protektorát Čechy a Morava, odboj, aktivistické organizace, válečný průmysl, Židé, válečné pomníky

ABSTRACT

A master's thesis „Brandýs nad Labem and Stará Boleslav 1938-1945“ is focused on description of selected aspects of the life in towns. Since events of the year 1938, through occupation and period called Protectorate of Bohemia and Moravia, till the time before revolt in May 1945.

Due to better clarity, the thesis is divided into chapters dealing with social and culture progression, transformation of the town government, war industry, resistance movement and war events that intervene in the life in towns. Separate chapters dealt with the fate of the Jewish community, outline the course of the postwar investigation of collaboration and war monuments of Czech and German victims.

KEYWORDS

Brandýs nad Labem, Stará Boleslav, 1938-1945, occupation, Protectorate of Bohemia and Moravia, resistance, collaboration, war industry, Jews, war monuments

OBSAH

1	Úvod.....	8
2	Města Brandýs nad Labem a Stará Boleslav v éře první republiky.....	12
2.1	Brandýs nad Labem	12
2.2	Stará Boleslav	13
3	Rok 1938.....	15
3.1	Vojenské posádky.....	16
3.2	Květnová mobilizace	21
3.3	Oslavy Palladia	22
3.4	Mobilizace a mnichovská dohoda	25
4	Druhá republika	30
5	Okupace německou armádou	32
6	Státní správa a samospráva za okupace	35
6.1	Okresní úřad	35
6.2	Samospráva	37
6.3	První pokus o sloučení Brandýsa nad Labem a Staré Boleslavi	42
7	Život ve městě	44
7.1	28. 10. 1939.....	46
7.2	Spolky a spolkový život.....	47
7.2.1	Sokol	47
7.2.2	Skaut	49
7.2.3	Ostatní sportovní spolky	51
7.2.4	Kulturní život	52
7.2.5	Divadlo	53
7.2.6	Hudební tělesa	55
7.2.7	Obnova kulturního a společenského života v prvních týdnech května 1945	56
8	Školství.....	58
8.1	České školy.....	58
8.2	Německá obecná škola.....	61
9	Válečný průmysl.....	62
9.1	Továrna Melichar-Umrath.....	62
9.2.1	Zbrojní výroba	65

10	Židé.....	70
10.1	Život brandýských Židů na příkladu rodiny Adolfa Munka.....	73
11	Odboj a válka	79
11.1	Zahraniční odboj	79
11.2	Domácí odboj.....	82
11.2.1	Vybrané odbojové organizace	83
11.2.2	Četnictvo v odboji.....	86
11.2.3	Další odbojové organizace	87
11.3	Německé bezpečnostní složky	90
11.4	Heydrichiáda	90
11.5	Aktivistické a nacistické organizace	93
11.5.1	Veřejná osvětová služba.....	93
11.5.2	Český svaz pro spolupráci s Němci	100
11.5.3	Svaz českých válečníků	102
11.5.4	Další organizace	103
11.5.5	Nacistické organizace	104
11.6	Letecká válka	105
11.6.1	Hloubkaři útočí.....	109
12	Poválečné vyšetřování	112
13	Pomníky a pamětní desky	118
14	Závěr.....	121
15	Seznam použitých informačních zdrojů	124
16	Seznam použitých zkratk	130
17	Seznam příloh	131
18	Obrazové přílohy.....	134

1 Úvod

Město Brandýs nad Labem – Stará Boleslav je dvojměstí, které se může pyšnit velice dlouhou a bohatou historií. Leží ve středním Polabí cca 25 kilometrů od Prahy v okrese Praha-východ. Svůj dlouhý název získalo až v roce 1960 administrativním sloučením dvou původně zcela samostatných měst, oddělených od sebe řekou Labe.

Dějiny města jsou s velkou pečlivostí zpracovány prakticky až do konce 19. století, kdy vyšlo dodnes nepřekonané dílo Justina Václava Práška *Brandejs nad Labem, město panství i okres*. Toto dílo je postupně doplňováno studii a publikacemi nejrůznějšího zaměření, ale dějiny 20. století a zvláště období let 1939-1945 jsou v tomto ohledu dosti zanedbané, na což jsem upozornil již ve své bakalářské práci *Květen 1945 v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi*.

V diplomové práci jsem se proto rozhodl, oproti práci bakalářské, vrátit se poněkud více do minulosti a zaměřit se na události, které květnové revoluci předcházely. Obsahově se tedy text zabývá událostmi v rozmezí od roku 1938 do prvních měsíců roku 1945, přičemž samotné květnové povstání již není v práci zahrnuto.

Jelikož práce nemá stanovené jediné hlavní téma, je text rozdělen do většího počtu kapitol a podkapitol, které jsou vždy zaměřeny na konkrétní problém. Zahrnutí širokého spektra drobnějších témat je záměrné. Tento systém má čtenáři poskytnout dostatek informací z různých okruhů a tím mu nabídnout co nejplastičtější pohled na průběh roku 1938 a okupace.

Protože obě města byla do jediného sloučena až v roce 1960, jsou v textu uváděna jako dva samostatné celky, ačkoliv mnohdy nelze pro značnou provázanost jednotlivé děje jednoduše oddělit. Příslušné odstavce jsou proto vždy patřičně uvedeny, aby bylo jasné, o které části města se pojednává.

V úvodní kapitole jsou stručně charakterizována obě města po stránce občanské vybavenosti, počtu obyvatelstva, samosprávy a vojenských úřadů. Kapitoly 3, 4 a 5 jsou strukturovány chronologicky a věnují se zásadním událostem roku 1938 až do samotné okupace 15. března 1939. Jsou zde zahrnuty oslavy 300 let od návratu Palladia země české, obě mobilizace roku 1938 a vznik druhé republiky. Jedna z podkapitol se zabývá rozmístěním vojenských objektů a jednotek ve městech a blízkém okolí.

Šestá kapitola je částečně věnována vývoji a proměnám okresního úřadu s důrazem na postavy okresních hejtmanů, částečně se zabývá funkcí a následným zrušením městských samospráv. Je zde též nastíněn první pokus o sloučení obou měst do jediného celku. Kapitola sedmá je věnována osudům vybraných společenských a kulturních organizací a možnostem kulturního života za okupace obecně.

V následujících částech práce jsou úseky věnované situaci v českém i německém školství, zbrojní výrobě ve zdejších továrnách s důrazem na největší z nich, na podnik Melichar-Umrath. Kapitola desátá je pak zaměřena na osudy židovských spoluobčanů.

Nejobsáhlejší z kapitol se zaměřuje na odboj v jeho různých podobách, ale velký prostor je zde věnován také tzv. aktivistickým organizacím a událostem leteckého nebezpečí, které představovalo prakticky jediné vojenské akce, jež se měst dotkly.

V úplném závěru je zmíněno poválečné vyšetřování kolaborace a minulé i současné situace ohledně pomníků a památníků. V případě kapitoly o vyšetřování kolaborace v rámci Trestní nalézací komise, jsem úmyslně vynechal některá jména, neboť z dochovaných dokumentů mnohdy jednoznačně nevyplývá, že by se dotyčná osoba, ač třeba odsouzená, opravdu provinila.

Při práci jsem se opíral hlavně o čtyři základní zdroje informací – archivní materiály, kroniky, pamětníky a vydanou i nevydanou literaturu regionálního charakteru. Při psaní jsem pak vycházel z kombinace těchto materiálů a svědectví.

Fondy města Brandýsa nad Labem – Staré Boleslavi jsou uloženy ve Státním okresním archivu se sídlem ve Zdibech-Přemyšlení. Přestože větší část fondu nebyla doposud zpracována, měl jsem k dispozici svázané protokoly z jednání jednotlivých městských zastupitelstev a hlavně materiály z fondu Okresního úřadu Brandýs nad Labem. Mnoho podrobných údajů je jasně a stručně zaneseno v Památnicích četnických stanic a presidiálních spisech.

Archivní materiály k válečné výrobě, nezpracované fondy k NSDAP a Trestní nalézací komisi Brandýs n/L jsou uloženy ve fondech Státního oblastního archivu v Praze na Chodovci. Díky vstřícnému přístupu ze strany pracovníků archivu jsem však měl možnost do nich částečně nahlédnout.

V Archivu bezpečnostních složek Ministerstva vnitra ČR jsem pracoval s bohatými fondy k aktivistickým organizacím a odbojovému hnutí. Jedná se především o fondy Sbírnka dokumentů z prověřování skupin II. odboje a fond Zemský odbor bezpečnosti II.

Co se týče vyhledávání archivních materiálů k odbojovému hnutí, byly by nejspíše vhodnější fondy Vojenského historického archivu v Praze. Bohužel, tento archiv byl v době psaní práce kvůli stěhování nepřístupný.

Bohaté materiály k aktivistickým organizacím skrývají např. fond Veřejné osvětové služby a fond Zemský odbor bezpečnosti Praha.

V neposlední řadě je mnoho zajímavých materiálů uloženo ve sbírkách Oblastního muzea Praha-východ v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi, které má přímo zřízený fond dokumentů ke 2. světové válce. Zde je uschována řada původních dokumentů, nevydaných studií a zpráv. Problémem je v tomto případě různá výpovědní kvalita materiálů a u studií pak doba vzniku v 70. a 80. letech, a tudíž je potřeba pro určité tendenční zabarvení čerpat z nich velice opatrně.

Významným zdrojem informací jsou kroniky. V první řadě kroniky měst, které byly v rámci projektu Memoria naskenovány, vydány na CD a lze s nimi díky tomu velice dobře pracovat. Kroniky poskytují dostatečně široký rozsah informací, ale i zde je potřeba, pokud je to možné, ověřovat fakta. Jednak se jedná o práce dopisované v odstupech jednoho či dvou let po skončení okupace, jednak se i do nich promítla určitá tendenčnost. Toto se týká hlavně zpráv o odbojovém hnutí. V případě informací kulturního a společenského rázu se podobných záměrných úprav neobávám.

Regionální literatura není ke zvolenému období příliš bohatá. Reprezentují ji především ročenky vydávané spolky k různým výročím, kde bývají i stručné medailonky k významnějším postavám. Několik stránek věnoval tomuto období Miroslav Šnaibek v publikaci *Putování brandýskou historií*. Za povšimnutí stojí také nedávno vydaná monografie Zdeňka Zalabáka *Historie brandýského pomníku TGM*, která shrnuje velice zajímavou historii tohoto pomníku.

Informace obecnějšího rázu pochází také z občasných článků, které vychází v místním tisku, ale ani zde není jejich frekvence příliš vysoká a kratší články vychází hlavně při výročích.

Fotografie v obrazové příloze pochází z fondů Oblastního muzea Praha-východ a z archivu autora.

Zajímavým zdrojem informací ke kapitole o Židech je Centrum vizuální historie Malach se sídlem v knihovně Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Zde jsou zaznamenány videorozhovory s přeživšími pamětníky holocaustu, včetně Heleny Kovanicové a Viktora Munka, dětmi Adolfa Munka, posledního představeného brandýské židovské obce.

Za velice přínosná považuji také veškerá setkání s pamětníky, jejichž vyprávění přinesla řadu zajímavých informací a pomohli mi potvrdit a ujasnit řadu událostí.

Zbývá již jen dodat, že pasáže citované v textu jsou pro zachování autenticity v původní stylistické a pravopisné podobě včetně případných pravopisných chyb.

Cílem této diplomové práce je vyhledat a shromáždit dostupné dokumenty a svědectví k vytyčenému období. Na jejich základě pak v rámci jednotlivých kapitol zpracovat strukturovaný přehled bezpečnostního, společenského a kulturního vývoje obou měst a poskytnout čtenáři široké spektrum informací různého zaměření, které mu umožní vytvořit si o letech okupace ucelenou představu.

2 Města Brandýs nad Labem a Stará Boleslav v éře první republiky

2.1 Brandýs nad Labem

Město Brandýs nad Labem leží ve středním Polabí při levém břehu Labe, cca 20 km od Prahy. Ve 30. letech se jednalo sice o menší sídlo (635 ha), ale také centrum okresu Brandýského, takže město fungovalo jako středisko samosprávného celku s okresním úřadem, který sídlil v novorenesanční budově poblíž náměstí.¹

Z hospodářského hlediska byl Brandýs agrárně-průmyslovým střediskem. Největším podnikem zde byla firma Melichar-Umrath specializující se na výrobu zemědělských a hlavně secích strojů světové úrovně. Další průmysl tvořily hlavně podniky potravinářské výroby např. Brandýská cikorka či Schubertův mlýn. Fungovaly zde též dva pivovary – Společenský a zámecký.

Kromě okresního úřadu sídlily zde i ostatní důležité okresní instituce – okresní četnické velitelství a okresní soud, pro který byla v roce 1936 postavena zcela nová výstavná budova tzv. „nový“ soud. Dále zde fungoval berní úřad, cejchovní úřad, katastrální měřičský úřad, pošta a mnohé další. Na zámku sídlilo, krom Okresní jednoty muzejní, Ředitelství státních lesů a statků.

O vzdělávání mládeže pečovalo celkem šest školských zařízení od mateřské opatrovny, přes obecnou a měšťanskou školu (zvláště pro chlapce a dívky), zimní hospodářskou školu, odbornou školu pro ženská povolání a živnostenskou pokračovací školu až po osmileté státní reálné gymnázium. O hudební vzdělání pečovaly dvě hudební školy.

Zvláště gymnázium si vybuďovalo výtečnou pověst. Vzniklo v roce 1913 pod názvem Reálné gymnázium arcivévody Karla Františka Josefa, neslo tedy jméno budoucího posledního rakouského císaře, který si ve městě mezi lety 1908 až 1912 odbýval svou vojenskou službu u 7. dragounského pluku, žil na brandýském zámku a město s okolím si zamiloval. Vlastní budovu získalo gymnázium až v roce 1927 a využívá ji doposud.

¹ V současnosti je budova bývalého okresního úřadu využívána jako kolej Univerzity Karlovy.

Občanům byly k dispozici tři záložny (Občanská, Živnostenská a Okresní), městská spořitelna, Zemědělská pojišťovna a jedna pobočka České banky. Zdravotní pojištění zajišťovala Okresní nemocenská pojišťovna.

Sociální služby poskytovala Okresní péče o mládež, Seywalterova útulna slepých dívek, Masarykova liga proti tuberkulóze, Československý červený kříž, chudobinec a sirotčinec.²

Nemocnice ve městě neexistovala a pacienti, pokud již nedostačovala péče místních soukromých lékařů, byli odvázeni do pražských nemocnic. Prvopočátky brandýské nemocnice spadají teprve do období květnové revoluce v roce 1945.

Čilý společenský život by nemohl existovat bez Sokola, Dělnické tělovýchovné jednoty, hasičského sboru, baráčníků, skautů, legionářských spolků, několika divadelních sdružení a mnoha sportovních klubů.

Brandýs sloužil také jako posádkové město (viz kapitola 3.1).

Podle údajů sčítání lidu z roku 1930 žilo ve městě 6066 obyvatel, z toho se k československé národnosti přihlásilo 5850, k německé 101, k maďarské 38 a k židovské 5 osob. Dále zde žilo 6 Rusů a 6 Poláků.³ Během následujících čtrnácti let počet obyvatel stoupl na 7 897, ovšem údaje jsou bez bližšího národnostního rozdělení.⁴

2.2 Stará Boleslav

Na pravém břehu Labe se rozkládá město podstatně starší, Stará Boleslav. Do českých dějin vstoupilo jako místo zavraždění knížete Václava. S levým břehem řeky je spojeno soustavou několika mostů.

Město si ve 30. letech stále drželo svůj agrární ráz. Průmyslovou základnu tvořilo jen několik menších podniků např. továrna na bateriové články Le Carbone, podnik Chrdle a Martínek vyrábějící sporáky nebo válcový mlýn a elektrárna firmy Voženílek a Šorel či Límanova parní pila.

² LANDSMAN, Jan; STEHLÍK, František: *Plán měst Brandýsa nad Labem a Staré Boleslavi.*, Nakladatelství praktických příruček F. Hrdlička, Praha, datum vydání neuvedeno, str. 11.

³ Zbylých 60 osob pravděpodobně představuje cizince bez československého občanství. In: FIEDLER, Jiří, SLUKA, Václav: *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1918-1938.*, Libri, Praha 2006, str. 64.

⁴ Archiv bezpečnostních složek Ministerstva vnitra ČR (dále jen ABS), fond Veřejná osvětová služba, kart. 3, inv. j. 2, *Seznam obcí polit. okresu Brandýs n./L.*

Oblíbeným místem odpočinku a rekreace, nejen pro místní, staly se slatinné a železité lázně v blízkém lesoparku Houštka, ke kterým později přibyla budova slunečních lázní podle návrhu známého architekta Jana Kotěry.⁵

Díky historickému vývoji stala se Stará Boleslav významným římskokatolickým poutním místem, čímž jsou předurčeny i dominanty města, které tvoří kapitulní bazilika sv. Václava a raně barokní poutní chrám Nanebevzetí Panny Marie. K světským dominantám můžeme přiřadit původně gotickou bránu a novorenesanční radnici, slavnostně otevřenou v roce 1913 za účasti arcivévody Karla Habsburského a jeho choti Zity Bourbon-Parma.

Co se týče občanské vybavenosti, ta byla samozřejmě menší než v sousedním Brandýse. Nacházela se zde pošta, železniční stanice při frekventované trati Kolín-Děčín, četnická stanice a na náměstí filiálka Městské spořitelny.

Školní výuku zajišťovaly mateřská škola, obecná a měšťanská škola, živnostenská škola pokračovací.⁶

V roce 1929 se město stalo jedním z center oslav tisíciletého jubilea zavraždění sv. Václava a v roce 1938 zde proběhly oslavy 300. výročí navrácení Palladia země české.

Stejně jako Brandýs i Boleslav byla posádkovým městem (viz. kapitola 10).

K roku 1930 žilo ve městě 4323 obyvatel.⁷ Z nich se 99 osob přihlásilo k německé národnosti a 1 osoba k národnosti židovské.⁸

Na základě národnostního složení obyvatelstva obou měst lze konstatovat, že obě města byla etnicky téměř zcela česká. Procentuálně představovali Němci ve 30. letech v Brandýse 1,7% obyvatel a v Boleslavi 2,3%.⁹

⁵ ŠNAIBERK, M.: *Víte, kde bývaly lázně Karolinen Bad?*, In: Polabský týdeník TOK, č. 21, roč. 4, květen 2003, str. 10.

⁶ LANDSMAN, Jan; STEHLÍK, František: *Plán měst Brandýsa nad Labem a Staré Boleslavi.*, Nakladatelství praktických příruček F. Hrdlička, Praha, datum vydání neuvedeno., str. 46.

⁷ V roce 1944 žilo ve Staré Boleslavi 5 081 obyvatel.

⁸ FIEDLER, Jiří, SLUKA, Václav: *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1918-1938.*, Libri, Praha 2006, str. 590.

⁹ POTMĚŠIL, Jakub: *Jaro 1945 v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi.*, Bakalářská práce, Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2012, str. 10.

3 Rok 1938

Rok 1938 vstoupil do životů obyvatel obou měst klidnou novoroční nocí. Ani spící, ani ti, kteří se účastnili slavnostních půlnočních mší, si nejspíše nepředstavovali, jak zásadně ovlivní následujících dvanáct měsíců jejich životy. Tušil někdo z nich, že za pouhých devět měsíců se Evropa dostane na pokraj další války a že stát, jehož dvacáté výročí se chystají oslavit, radikálně změní své hranice? Troufám si tvrdit, že nikoliv.

Zatím se obyvatelé soustředili hlavně na tři výročí, která na rok 1938 připadala. Celorepublikově se jednalo o 20. výročí trvání Československa, lokálně pak v Brandýse o 70. výročí založení sokolské župy Barákovy, pod kterou Brandýs spadal. Ve Staré Boleslavi se pečlivě připravovali na 300. výročí přenesení Palladia země české a s tím spojenými vlnami poutníků. V tomto roce však všechna výročí měla ještě přesah – sloužila k posílení národního sebevědomí proti stále se zhoršující vnitropolitické a zahraniční situaci.

První velkou společenskou akcí nového roku se stalo připomenutí osmdesátého osmého výročí narození prezidenta Tomáše Garrigue Masaryka. V Brandýse se konala 6. března, tedy den předem, ale stala se o to mohutnější manifestací občanstva, které tak vyjádřilo svou podporu republice.

Za značné účasti obyvatelstva se v podvečerních hodinách vypravil z náměstí průvod k Masarykově soše umístěné na nároží u budovy tzv. nového okresního soudu, kde již byla připravena společná čestná stráž vojáků 51. dělostřeleckého pluku, sokolů a legionářů. Zástupci městské rady položili k soše věnec, zazněly slavnostní fanfáry vojenských trubačů a po vyslechnutí tradičních projevů byla oficiální část pietní slavnosti zakončena státní hymnou, které se ujal brandýský pěvecký sbor Bojan. Občanstvo se pak mohlo odebrat na sokolské hřiště, kde byla večer zapálena „Masarykova vatra“ či navštívit v sokolovně divadelní hru „Dvaasedmdesátka“ od Františka Langera¹⁰, kterou nastudoval dramatický soubor při Národním sjednocení.¹¹

¹⁰ MUDr. František Langer (3. 3. 1888 – 2. 8. 1965): československý vojenský lékař, dramatik, spisovatel. V roce 1917 vstoupil do československých legií v Rusku, kde později zastával funkci šéflékaře a kulturního pracovníka. Po návratu do Československa působil v armádě a zabýval se rozsáhlou literární a dramatickou činností. V letech 1930-35 působil jako dramaturg činohry v divadle Na Vinohradech. Za druhé světové války působil jako vojenský lékař čs. zahraniční armády ve Francii a ve Velké Británii. Povýšen na brigádního generála. V roce 1947 národním umělcem. Po roce 1948 odešel do ústraní. Ve své tvorbě se

Následujícího dne, 7. března dopoledne pokračovaly oslavy za účasti školní mládeže, ke které promluvil u Masarykova pomníku starosta Brandýsa a poslanec Národního shromáždění Hugo Bergmann. Následně bylo v Riegerově ulici vysazeno dvaapadesát javorů, zakoupených z výtěžku sbírky pořádané mezi žactvem.¹²

Staroboleslavští pojali připomínku prezidenta Masaryka v poněkud skromnější podobě. Ve dnech 5. a 6. března připravili místní sokolové, dělnická tělovýchovná jednota a další organizace sérii přednášek se vzpomínkami na zesnulého prezidenta. Dobrovolní hasiči pak 6. března uspořádali průvod, který došel až na volné prostranství za městem při sojovické silnici, kde byla zapálena, stejně jako v Brandýse, „Masarykova vatra“.¹³

Pouhý týden po vzpomínce na zesnulého prezidenta Masaryka se však pozornost upřela zcela jiným směrem. Dne 12. března 1938 překročila německá 8. armáda rakouskou hranici a provedla tzv. anšlus (z něm. Anschluss – připojení; pozn. aut.) Rakouska. „*Celá naše veřejnost byla touto událostí ohromena. Cítili jsme, že teď je řada na nás.*“ napsal k této události brandýský kronikář.¹⁴

3.1 vojenské posádky

Brandýs nad Labem i Stará Boleslav patřily mezi posádková města s dlouholetou vojenskou tradicí, na kterou po císařské armádě plnohodnotně navázala armáda československá.

V Brandýse byly od roku 1923 dislokovány části dělostřeleckého pluku 51. Konkrétně zde sídlilo velitelství pluku, hospodářská správa, technická správa, spojovací a náhradní oddíl. Posádkovým velitelem byl jmenován pplk. gen. št. Raimund Mrázek, který v čele pluku vystřídal plk. Aloise Lišku.¹⁵

Od července 1938 pak brandýskou posádku posílil Náhradní oddíl dělostřeleckého pluku 103 z Terezína.¹⁶

zaměřil hlavně na drama s tematikou viny a trestu či čs. legií. Díla např. *Jízdní hlídka, Vítězové, Svatý Václav, Ráno, Periferie, Velbloud uchem jehly* ad.

¹¹ *Pamětní kniha Brandýsa nad Labem (do roku 1950)*., (CD-ROM), str. 399.

¹² *Pamětní kniha Brandýsa nad Labem (do roku 1950)*., (CD-ROM), str. 400.

¹³ *Pamětní kniha Staré Boleslavi (1937-1945)*., (CD-ROM), str. 58-59.

¹⁴ *Pamětní kniha Brandýsa nad Labem (do roku 1950)*., (CD-ROM), str. 400.

¹⁵ FIEDLER, Jiří, SLUKA, Václav: *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1918-1938*., Libri, Praha 2006, str. 123.

¹⁶ Tamtéž, str. 126.

Základní ubytovací prostory představovaly dvě budovy jezdeckých kasáren umístěných naproti budově nového soudu při Habrmannově třídě.¹⁷

Ve Staré Boleslavi byl umístěn II. dělostřelecký oddíl 51. dělostřeleckého pluku, který již nedokázala pojmout malá brandýská garnizona. Oddíl tvořily 4., 5. a 6. dělostřelecká baterie, každá vyzbrojená vždy třemi kusy lehkých houfnic Škoda vz. 30 ráže 100 mm.¹⁸

Kromě dělostřelců v Boleslavi sídlili též dragouni a to I. korouhev dragounského pluku číslo 5 a Náhradní korouhev dragounského pluku 5.^{19 20}

Jedna kasárna byla umístěna hned u náměstí – Mariánská, další objekty představovala kasárna v lokalitách „U Jelena“ a „Na Dolíku“. Všechny tři objekty však v roce 1938 již nevyhovovaly potřebám moderní armády – umístění v městské zástavbě neumožnilo jejich rozšíření a technický stav byl dle některých zpráv dost zanedbaný. Proto bylo v roce 1937 přistoupeno k výstavbě nových kasáren „knížete Václava“. Moderní objekt byl vybudován za městem poblíž železniční stanice u silnice na Mladou Boleslav, ale jejich dokončení se poněkud opozdilo, takže když 25. dubna 1938 přibyla do boleslavské posádky další část výše uvedené I. korouhve 5. dragounského pluku, kasárna ještě nebyla zcela dokončena a část vojáků musela být dočasně ubytována např. v tělocvičně tělovýchovné jednoty Orel. Dragouni, i s velitelem plk. jezdeckta Františkem Bilíkem, byli oficiálně ve městě přivítáni velkou slavnostní manifestací s průvodem, přehlídkou vojska a zástupců spolkového života konanou 1. května.²¹

Obě místní posádky byly organizačně zařazeny pod Zemské vojenské velitelství Praha v čele s arm. gen. Sergejem Vojcechovským. Dělostřelecký pluk č. 51 podléhal pražskému velitelství 1. sboru v čele s div. gen. Emilem Václavem Linhartem, náhradní těleso 103. dělostřeleckého pluku bylo začleněno ke 2. sboru div. gen. Josefa Váni s velitelstvím v Hradci Králové a konečně dragouni byli začísleni do sestavy 1. rychlé divize brig. gen. Julia Fišera.

¹⁷ Dnes Královická ulice.

¹⁸ Dostupné z: <http://www.brannamoc1938.eu/i-sbor2/>, [21. 3. 2015].

¹⁹ Části 5. dragounského pluky zaplnily ve Staré Boleslavi místo po velitelství II. korouhve s 3. a 4. eskadronou pardubického Dragounského pluku 8, který byl v září 1936 přemístěn do Bohdanče.

²⁰ FIEDLER, Jiří, SLUKA, Václav: *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1918-1938.*, Libri, Praha 2006, str. 181, 590.

²¹ *Pamětní kniha Staré Boleslavi (1937-1945).*, (CD-ROM), str. 65-66.

Jiné útvary než výše uvedené oddíly pozemního vojska nebyly přímo ve městě dislokovány, ale v širším okolí města byly umístěny dvě další významné vojenské posádky, které si zaslouží naši pozornost.

První byla posádka a letiště ve vojenském výcvikovém prostoru Milovice, kde se cvičila i tzv. útočná vozba, jak se v československé vojenské terminologii nazývaly jednotky vyzbrojené obrněnou technikou.

Druhou pak představovalo zhruba 11 kilometrů vzdálené letiště ve Kbelích.²² Kbelská základna byla jedním z páteřních letišť československého letectva, centrem letecké obrany Prahy a sídlo Ústředního leteckého skladu. Stabilně zde byly dislokovány dva letecké pluky – stíhací Letecký pluk 4, vyzbrojený stíhacími stroji Avia B-534 a bombardovací Letecký pluk 6, vybavený těžkými bombardéry Aero MB-200²³ a později přezbrojený na letouny Avia SB-71.^{24 25}

Každý letecký pluk tvořily dvě perutě, které měly pro případ konfliktu vyhrazena tzv. polní letiště. Šlo obvykle o rovná, neosetá pole v širším okolí Kbel, odkud měly jednotlivé letky bojově působit. Letouny tak byly rozptýlené, a tudíž lépe chráněné před zničením hromadným náletem na hlavní letiště, které však bylo dostatečně blízko, aby polní letiště dokázalo pohodlně zásobovat palivem, municí a náhradními díly.

Poblíž námi sledovaných měst vznikla hned čtyři polní letiště. U Mstětic vybudovali přistávací plochu pro stíhačky polní perutě I/4.²⁶ Polní perut' II/4 obsadila letiště u Cvrčovic²⁷, v polích mezi Vinoří a Podolankou (krycí jméno „Melichar“) a u Polerad (krycí jméno „Článek“).²⁸ Bombardovací peruti III/6 bylo vyhrazeno letiště za obcí Radonice, vzdálené přibližně 5 kilometrů od Brandýsa.²⁹

²² Dnes městská část Praha 9. Původní letiště je dodnes využíváno vzdušnými silami armády České republiky.

²³ Jednalo se o licenčně vyráběný francouzský těžký bombardovací letoun Marcel Bloch MB-200.

²⁴ Lehký bombardér Avia SB-71 představoval v roce 1938 nejmodernější a nejvýkonnější letoun československého letectva. Jednalo se o v licenci vyráběný sovětský letoun Tupolev SB-2.

²⁵ PLAVEC, Michal: *Strach nás ochromil. Tragický nálet na Prahu 14. února 1945 v souvislostech.*, Svět křidel, Cheb 2012, str. 5.

²⁶ Tamtéž, str. 13.

²⁷ Cvrčovické polní letiště se stalo základnou pro 43., 44. a 50. letku s celkem 34 stíhacími letouny pod velením majora Aloise Snášela.

²⁸ PLAVEC, Michal: *Strach nás ochromil. Tragický nálet na Prahu 14. února 1945 v souvislostech.*, Svět křidel, Cheb 2012, str. 20.

²⁹ Na letišti působily letky 85 a 86 s celkem 16 stroji Aero MB-200 pod velením pplk. let. Vladimíra Noska. In PLAVEC, Michal: *Strach nás ochromil. Tragický nálet na Prahu 14. února 1945 v souvislostech.*, Svět křidel, Cheb 2012, str. 22, 25.

Pro stíhací peruč II/4 vznikla ještě poblíž Brázdimi u Brandýsa n/L náhradní přistávací plocha pro případ „špatného počasí, kdy je nebezpečí, že letištní plocha, na které jednotka právě je, se stane pro let. provoz neschopnou...“³⁰

Se zhoršující se bezpečnostní situací státu docházelo ke značnému zintenzivnění výcviku nových pilotů, což s sebou bohužel přineslo též několik leteckých havárií. Již 26. ledna se zřítil do lesa v katastru obce Káraný (cca 4 km od Staré Boleslavi) cvičný letoun Avia Ba-33.78. Pilot četař aspirant Gustav Štefánek ze 4. leteckého pluku, ztratil při střemhlavém letu kontrolu nad strojem, opustil jej padákem a dopadl nezraněn u Přerova nad Labem.³¹

K další nehodě došlo 8. března, když svob. Karel Čáp opustil kokpit stroje Avia B-534, neboť se domníval, že mu hoří motor. Neovládaný letoun spadl do Labe u Čelákovic. Následujícím vyšetřováním se zjistilo, že stroj nehořel, pouze z něj unikala pára, která pilota zmátla.³²

Třetí a poslední zaznamenaná nehoda si již vyžádala pilotův život. Poručík Ján Franko zahynul 9. září (v brandýské kronice je chybně uvedeno datum – 3. 9.; pozn. aut.), když se špatně zorientoval v husté přízemní mlze, kterou omylem považoval za mraky a havaroval v polích u Brandýsa mezi brázdímskou silnicí a železniční tratí.³³

Na válku se však intenzivně nepřipravovali jen vojáci, ale i civilní organizace, které měly v ohrožení pomáhat obyvatelstvu. Mezi tyto organizace, pokud vynecháme tradiční pomoc sokolských jednot, a které působily v Brandýse i Boleslavi, spadaly hlavně Československý červený kříž, Civilní protiletecká ochrana (dále jen CPO) a Svaz československých motoristů.

Červený kříž cvičil dobrovolníky v poskytování základního zdravotnického ošetření, zajišťoval improvizované ošetrovny a shromažďoval zdravotnický materiál.

Rozsah činnosti CPO byl velice široký – výcvik a služby dobrovolníků protileteckých hlídek, výběr sklepů a prostor vhodných pro kryty, kontroly zatemnění, odborné instruktáže v používání ochranných pomůcek např. plynových masek a osvětlu o tom, jak se chovat během bombardování. V případě náletu měli dobrovolníci řídit evakuaci civilistů do bezpečí.

³⁰ PLAVEC, Michal: *Strach nás ochromil. Tragický nálet na Prahu 14. února 1945 v souvislostech.*, Svět křidel, Cheb 2012, str. 24.

³¹ Tamtéž, str. 10.

³² Tamtéž, str. 10.

³³ Tamtéž, str. 19.

Základním kádrem CPO se staly sbory dobrovolných hasičů, doplňované podle vyhlášky, kterou dle zákona o ochraně republiky vydal brandýský výbor CPO už v roce 1936, o všechny muže od 20 do 50 let věku, kteří nepodléhali branné povinnosti. Ti byli vyzváni, aby absolvovali výcvik k ochraně před leteckými útoky, načež byli rozděleni do skupin, kterým byly určeny konkrétní úkoly poplachové, požární, zdravotnické, zpravodajské apod.³⁴

Velení brandýského sboru byl pověřen velitel dobrovolných hasičů Hugo Šťastný, staroboleslavskou CPO řídil pplk. jezdecký v. v. František Stýblo.³⁵

Funkčnost celého systému byla pravidelně prověřována cvičnými poplachy. Jedno takové cvičení proběhlo 23. března ve Staré Boleslavi za dozoru úředníků okresního úřadu, dost možná samotného okresního instruktora Josefa Novotného z Čelákovic.³⁶ Během dne proběhlo celkem pět cvičných poplachů vyhlášených sirénou umístěnou na střeše měšťanské školy. Poslednímu z nich, v 17:45, dodal na opravdovosti náhodný přelet asi 9 vojenských letadel. Výsledky cvičení byly shledány jako uspokojivé. Kontrolní orgány žádná velká pochybení neshledaly. Pouze na náměstí musely večer hlídky řešit několik nedostatečně zatemněných domů.³⁷

Problémem, se kterým se CPO v obou městech potýkala, byl nedostatek vhodného vybavení – hlavně plynových masek, zdravotnického materiálu a náradí.³⁸

Významnou organizací využívající své kapacity pro potřeby obrany státu se stal Svaz československých motoristů, jehož činnost se od červeného kříže a CPO značně odlišovala. Svaz organizoval pro své členy kurzy řízení a oprav automobilů. Takto vycvičení řidiči pak měli sloužit v případě potřeby jako vojenští řidiči, kteří si budou schopní odstranit základní technické závady na svěřených vozech. Pro armádu, která do svých stavů zaváděla čím dál tím víc motorizované techniky, byli připravení řidiči – záložníci nepochybně vítanou posilou, neboť umění řídit automobil nebylo mezi širokou veřejností, přes rychlý rozvoj motorismu, zcela běžnou záležitostí.

³⁴ Oblastní muzeum Praha-východ (dále jen OMPV), *Věstník hasičské župy okresu brandýského na Labi čís. 56.*, roč. V., č. 4, 1936, str. 49.

³⁵ V lednu 1939 byl pplk. v. v. František Stýblo nahrazen radním Václavem Petříkem.

³⁶ OMPV, *Věstník hasičské župy okresu brandýského na Labi čís. 56.*, roč. VII., č. 3, 1938, str. 25.

³⁷ *Pamětní kniha Staré Boleslavi (1937-1945)*, (CD-ROM), str. 60.

³⁸ Tento materiál musel být dokupován na náklady obcí. Např. Stará Boleslav zakoupila obvazy za cca 600 Kč, 50 ks plynových masek za 4 200 Kč a elektrickou sirénu zn. Škoda za 4 700 Kč. Dle uvedených částek je patrné, že vybavit CPO nebylo levnou záležitostí. In: Státní okresní archiv Praha-východ se sídlem ve Zdíbech-Přemyšlení (dále jen SOKA Praha-východ), fond Archiv města Stará Boleslav, *Protokoly o schůzích městské rady od dubna 1937 do 14. 10. 1940.*, *Protokol o schůzi správní komise města Staré Boleslavi z 27. 5. 1938.*, bez paginace.

Brandýská pobočka svazu motoristů uspořádala 10. dubna slavnostní „branný sjezd motoristů“, který měl za cíl propagovat před veřejností výsledky činnosti svazu i získat nové zájemce do svých řad pod heslem „*Motorisací k zajištění státu*“.³⁹

Kolem desáté hodiny dopolední se sjely všechny posádky na náměstí před Mariánskými kasárnami ve Staré Boleslavi, odkud v koloně přešly na Palackého náměstí v Brandýse. Akce se účastnilo více jak padesát strojů všeho druhu, od nákladních vozů, přes osobní automobily, motocykly s přívěsným vozíkem až po skupinu cyklistů.

Z náměstí, které se pro tento den proměnilo ve velké parkoviště, se účastníci odebrali do sálu městského kina, kde pokračovala oficiální část sjezdu za účasti okresního hejtmana JUDr. Josefa Maruny, velitele vojenské posádky podplukovníka Mrázka a náměstka starosty města Brandýsa Václava Pavlišty. Všechny přítomné v sále přivítal náčelník místního branného svazu československých motoristů mjr. Otakar Vortner. Témata proslovů asi není třeba příliš rozebírat, všechny se primárně věnovaly významu motorizmu pro obranu vlasti a kladně hodnotily činnost branného svazu, který měl v rámci 3. okrsku, pod který spadal i Brandýs a Boleslav na 400 aktivních členů.⁴⁰

3.2 Květnová mobilizace

Za první skutečnou prověrku připravenosti armády a pomocných civilních organizací můžeme považovat tzv. květnovou krizi, která započala 21. května 1938, kdy došlo v reakci na soustředování německých jednotek poblíž československých hranic k provedení částečné mobilizace záložníků-specialistů a zaktivování armádních jednotek, které byly povolány k zajištění hranice.⁴¹

Již v nočních hodinách z pátku na sobotu 21. května byli obyvatelé probuzeni rachotem projíždějících tanků z Milovic a od časného rána přesouvaly se městy kolony nákladních vozů obsazených vojáky, ke kterým se na cestě do pohraničí připojili i dělostřelci a dragouni z místních posádek.⁴² Během dopoledne začali rukovat první povolanci-specialisté, kterých jen ve Staré Boleslavi bylo 32.⁴³ Již v noci dostali příslušníci

³⁹ *Pamětní kniha Staré Boleslavi (1937-1945)*, (CD-ROM), str. 62.

⁴⁰ Podrobně o sjezdu viz *Pamětní kniha Brandýsa nad Labem (do roku 1950)*, (CD-ROM), str. 401-2 a *Pamětní kniha Staré Boleslavi (1937-1945)*, (CD-ROM), str. 62-3.

⁴¹ Podrobně o květnové krizi a politickém dění v roce 1938 např. KURAL V., VAŠEK F.: *Hitlerova odložená válka za zničení ČSR.*, Nakladatelství Academia, Praha 2008.

⁴² SOKA Praha-východ, *Památník četnické stanice ve Staré Boleslavi.*, bez paginace.

⁴³ *Pamětní kniha Staré Boleslavi (1937-1945)*, (CD-ROM), str. 70.

staroboleslavské četnické stanice rozkaz k zabezpečení převozu dělostřelecké munice z Milovic do kasáren „knížete Václava“. ⁴⁴ Zároveň měli střežit nádraží, hlavní silnice a dohlížet na dodržování povolávacího rozkazu. ⁴⁵

Před obchody se tvořily fronty, lidé hromadně nakupovali trvanlivé potraviny a připravovali se na válku. Od 22. května rozběhla se též finanční sbírka na obranu republiky, která v Brandýse vynesla do 19. června dobrých 208 807 Kč a ve Staré Boleslavi 21 536 Kč 95 haléřů. ⁴⁶ Dělníci v továrně na secí a zemědělské stroje Melichar-Umrath se rozhodli pracovat každé pondělí o hodinu déle a tento výdělek ukládali do fondu, ze kterého se vyplácely příspěvky pro zaměstnance podniku, kteří museli mobilizovat. ⁴⁷

3.3 Oslavy Palladia

Když se zabýváme děním roku 1938, nelze vynechat největší společenskou akci, která se toho roku na okrese konala, a to oslavy 300 let od navrácení Palladia země české z Prahy do poutního chrámu Nanebevzetí Panny Marie ve Staré Boleslavi. ⁴⁸ O významu Staré Boleslavi jako poutního místa není třeba nic dodávat, snad jen to, že se jedná o místo dvou katolických kultů – svatého Václava a kultu Mariánského reprezentovaného Palladiem.

Jednalo se o celostátní oslavy, které se oficiálně konaly od 1. května do 11. září, avšak prakticky byly zahájeny již 18. dubna na velikonoční pondělí, kdy do Staré Boleslavi přicestovala Jeho Eminence kardinál dr. Karel Kašpar. ⁴⁹ Po slavnostním přivítání se ubytoval v budově staroboleslavského děkanství, kde setrval po celou dobu vizitací v brandýském vikariátu.

Prvomájové oslavy dostaly onoho roku vícenásobný rozměr. Krom samotného svátku práce a počátku slavností Palladia, byl v tento den oficiálně přivítán do města nedávno přemístěný oddíl 5. dragounského pluku.

⁴⁴ SOKA Praha-východ, *Památník četnické stanice ve Staré Boleslavi.*, bez paginace.

⁴⁵ Podle záznamů boleslavské četnické stanice byl pro neuposlechnutí povolávacího rozkazu zajištěn pouze jeden muž.

⁴⁶ *Pamětní kniha Brandýsa nad Labem (do roku 1950).*, (CD-ROM), str. 408.

⁴⁷ *Pamětní kniha Brandýsa nad Labem (do roku 1950).*, str. 405.

⁴⁸ Palladium země české: milostný obraz Panny Marie, kterému čeští katolíci připisují ochrannou moc nad českými zeměmi.

⁴⁹ Dr. Karel kardinál Kašpar (16. 5. 1850 – 21. 4. 1941), znalec církevního práva, od roku 1931 pražský arcibiskup. Za zásluhy jmenován roku 1935 kardinálem.

„Byl to nejen svátek práce, ale především opravdový státní svátek všeho lidu, svátek jednotné vůle národa k obraně své samostatnosti. Oslavy jeho měly být pořádány obcemi za účasti všeho občanstva bez vyznačení stranické příslušnosti.“⁵⁰ A opravdu se tak stalo. Politická uskupení nevyužila tentokrát oslav k politickému boji, ale ke společné manifestaci. Městské rady Brandýsa a Boleslavi, společně se zdejšími občanskými spolky a většinou obyvatelstva, využily této příležitosti k vyjádření jasně podpory armádě, která se měla stát hlavní oporou státu ve stále se zhoršující domácí a zahraniční situaci. Jak zajímavě a neobvykle prý zněly vedle sebe chorály „Kdož sú boží bojovníci“ a „Svatý Václave“.

Ale vraťme se k samotnému výročí návratu Palladia. Přípravy na ně probíhaly více než rok, pořadatelský sbor v čele s Msgr. Hrdličkou nechtěl nechat nic náhodě. Slavnosti deklarovaly přímou návaznost na oslavy 1000. výročí svatého Václava, konané v roce 1929, měly vyzdvihnout význam Palladia doma i v zahraničí, přihlásit se otevřeně k 20. výročí trvání republiky a v neposlední řadě přilákat do města poutníky.

Byly vydávány nové brožury se stručnou historií a popisem církevních památek Staré Boleslavi, tiskly se výroční pohlednice a svaté obrázky, připraveny byly informační materiály v němčině, francouzštině i angličtině, které podpořilo ministerstvo obchodu a zajistilo plakátování v zahraničí.⁵¹

Jak slavnosti probíhaly, nám přiblížil jak kronikář, který tématu věnoval dobrých sedm stran, tak články ve „*Věstníku staroboleslavském*“, časopisu vydávaném redemptoristickou kolejí v Boleslavi, kde je dění popisováno obzvláště barvitě.

„*Ráno 1. V. před 9. hod. pochodovaly modré orelské šiky z Brandýsa nad Lab. do Staré Boleslavě. Vpředu nesli státní vlajku, které čestnou stráž tvořili Orlové i katoličtí legionáři na koních. A pak následovaly jednotlivé útvary vyřizené v trojstupech. Šli plni nadšení – nesli své historické orelské prapory, stejně jako sebevědomě pochodovali pod svým praporem katoličtí legionáři. Průvod, který působil mocným dojmem, došel až ke schodišti chrámu P. Marie. Před kostelem uvítal Orelstvo i katolické legionáře J. M. vldp. kanovník Málek a rektor Koleje redemptoristů P. Vojtěch Klímek CSsR. Oba řečníci vítali tyto první poutníky, kteří při zahájení jubilejních slavností přišli načerpat sílu a nadšení, aby naši drahou vlast zachovali svobodnou a neporušenou“.*⁵²

⁵⁰ *Pamětní kniha Staré Boleslavi (1937-1945)*, (CD-ROM), str. 65.

⁵¹ *Pamětní kniha Staré Boleslavi (1937-1945)*, (CD-ROM), str. 82.

⁵² OMPV, fond Matice staroboleslavská, *Věstník staroboleslavský*, roč. 9, č. 4, červenec 1938, str. 53.

Odpoledne se k oslavám připojil pražský arcibiskup kardinál Karel Kašpar, který udělil všem přítomným poutníkům pontifikální požehnání.⁵³

V následujících čtyřech měsících se ve městě střídaly početné skupiny poutníků. Ve dnech 7. a 8. května, sjeli se do města zástupci katolické inteligence, 16. května bohoslovci z Prahy a Litoměřic, 26. květen byl zasvěcen dětem, kterých přijelo na 1500. V červnu přijeli poutníci z královéhradeckého kraje v čele s hradeckým biskupem Mořicem Píchou.

Zahraniční poutníci přicestovali z Německa, Francie, Británie, Jugoslávie, Rumunska, Belgie i USA.

Slavnosti vyvrcholily ve dnech 7. – 11. září. Dne 7. září bylo Palladium převezeno automobilem do Prahy a po tři dny vystaveno v Týnském chrámu na Staroměstském náměstí, kde byly konány slavnostní mše, a 11. září se ve velké koloně čítající údajně na 91 vozů vrátilo zpět do Staré Boleslavi, kde již na něj čekali okresní hejtman Josef Maruna, starosta Brandýsa a poslanec národního shromáždění Hugo Bergmann a další. Město opět zahalily prapory a slavobrány. Šikovali se orelské jednoty, selská jízda, skauti, legionáři, členové svazu křesťanské mládeže, Mariánské družiny. Nad hlavami poutníků přicházejících od železnice se třepotaly monstrance.⁵⁴

„Nedělní ráno zastihlo naše město v neobyčejném ruchu. Na domech visely státní a papežské vlajky a balkon radnice ozdoben byl velkým státním znakem ve státních barvách. Ulice zaplaveny byly zástupy lidu a poutníků, čekajících na průvod z Prahy. (...) Paladium bylo vezeno na bílými květy ověnceném vojenském autu se státními vlajkami a letopočtem 1638-1938.“⁵⁵

Večerní mši za blaho a mír republiky celebrou osobně pražský arcibiskup kardinál Kašpar. Slavnostního aktu se zúčastnila i řada ministrů – ministr unifikací ThDr. Jan Šrámek, ministr školství Šofferle, ministr veřejných prací Dostálek a další.⁵⁶

Program přenášel speciální relací československý rozhlas a přijel též štáb filmařů, pořídit záběry pro filmový týdeník „Aktualita“. Odhadovaný počet účastníků byl vyčíslen na 25 tisíc osob!

⁵³ OMPV, fond Matice staroboleslavská, *Věstník staroboleslavský.*, roč. 9, č. 4, červenec 1938, str. 54.

⁵⁴ *Pamětní kniha Staré Boleslavi (1937-1945).*, (CD-ROM), str. 86-9.

⁵⁵ Tamtéž., str. 87.

⁵⁶ Je zajímavé, že žádný ministr školství Šofferle nikdy neexistoval. Kronikář se patrně přepsal a zkomolil jméno ministra Engelberta Šuberta, ač se oficiálně ujal úřadu až 22. 9. 1938.

Již v odstavci k 1. máji jsem zmínil, že jeho oslavy získaly v roce 1938 ještě jeden obsah – staly se manifestací na podporu republiky. Stejný rozměr lze najít prakticky u všech významných dnů, které se staly víceméně manifestací na podporu republiky, demokracie, vlády a armády. Ať již šlo o připomenutí narozenin a úmrtí Tomáše Garrigue Masaryka, červencový svátek Jana Husa či právě oslavy výročí návratu Palladia.

Všichni významní hosté, kteří měli možnost na výročních slavnostech promluvit ke shromážděným lidem, se vyjádřili zcela otevřeně pro obranu vlasti. Musíme mít na zřeteli, že šlo o církevní slavnosti, tudíž se nejednalo o nějaké plamenné výzvy k vojenskému zásahu, ale všechny vyjadřovaly odhodlání vytrvat, nepoddát se strachu a semknout se ke společné obraně a modlit se za mír. „Věstník staroboleslavský“ otiskl na jaře a v létě několik podobných článků, např. „*Celý národ se modlí před Paladiem za mír a republiku*“, kde se poukazovalo na spojení Čechů a Slováků skrze katolickou víru, či stať „*Proč se budeme bránit za každou cenu*“ otištěná v zářijovém čísle. „*V zápase, který vedeme, je pravda na naší straně. Na lež odpovíme pravdou, a budou-li nás ohrožovat, postavíme se na rozhodný odpor, připraveni k boji na život a na smrt.*“⁵⁷

Stručná a jasná byla slova blíže neuvedeného řečníka: „*Svou svobodu budeme hájit do posledního dechu – ani píď naší půdy nikomu nedáme*“⁵⁸ Jak hořce se mýlil.

Oslavy výročí byly 11. září ukončeny a život ve městě se měl vrátit zpět do starých kolejí. Ale nestalo se tak, neboť nad republikou se stahovala mračna.

3.4 Mobilizace a mnichovská dohoda

Večer 12. září přednesl Adolf Hitler na norimberském sjezdu NSDAP plamenný projev, kde ostře napadl ČSR. Již krátce po skončení Hitlerova projevu, začalo v pohraničních okresech docházet k prvním bitkám a ozbrojeným střetům sudetských Němců s příslušníky pořádkových sil. V řadě okresů vypuklo povstání, na něž vláda reagovala 13. září vyhlášením stanného práva a nasazením dalších vojenských oddílů. Na cestu do pohraničí se připravovali i vojáci místních posádek, kteří skutečně začali po 15. září postupně odjíždět.⁵⁹

⁵⁷ OMPV, fond Matice staroboleslavská, *Věstník staroboleslavský*, roč. 9, č. 5, srpen 1938, str. 85-86.

⁵⁸ OMPV, fond Matice staroboleslavská, *Věstník staroboleslavský*, roč. 9, č. 4, červenec 1938, str. 56.

⁵⁹ SOKA Praha-východ, *Památník četnické stanice ve Staré Boleslavi.*, bez paginace.

„Loučíme se s našimi dragouny a dělostřelci, kteří koňmo i auty odjíždějí bránit naše právo. kol kasáren kupí se v posvátném klidu davy lidu a nadšeným „Nazdar!“ doprovázejí odjíždějící vojáky.“⁶⁰

Mezi lidmi vzrůstala nervozita a před obchody v obou městech se tvořily dlouhé fronty. Každý, kdo mohl, chtěl se dostatečně předzásobit. Lidé prý o ničem jiném než o válce nemluvili a objevili se i tací, kteří ostře kritizovali vládu za její nedostatečná opatření *„každý ví, jak by se to mělo udělat...“⁶¹*

Připomínka prvního výročí úmrtí prezidenta Masaryka 14. září se odehrála ve stínu událostí v pohraničí. Panoval zákaz shromažďování, takže vzpomínání na prezidenta Masaryka dostalo méně okázalý charakter. V Brandýse již v 8 hodin dopoledne položili zástupci města, posádky a spolků věnce k Masarykově soše. V podvečer byly v městském kině promítány filmy *„Pravda vítězí“*, *„Poslední léto T. G. M.“* a *„Loučení s T. G. M.“*. Výtěžek programu věnovali pořadatelé na chudé děti ve Štětí.

Staroboleslavští uspořádali v budově radnice vzpomínkové setkání s hudebním doprovodem kvarteta vedeného ředitelem kůru Klazarem.

Ve dvě hodiny ráno 21. září navštívili britský a francouzský velvyslanec prezidenta Beneše a trvali na přijetí anglo-francouzského plánu řešení krize, tak jak byla formulována v nótě z 19. září, a poměrně jasně oznámili, že v případě jejího odmítnutí se ani Francie, ani Velká Británie nehodlají angažovat ve prospěch Československa. Hodžova vláda po dlouhém jednání ultimátum přijala.

Večer bylo toto rozhodnutí odvysíláno rozhlasem a dozvěděla se jej veřejnost i v námi sledovaných městech. Vzápětí začaly se na náměstích shromažďovat hloučky živě diskutujících obyvatel, které neustále sílily. Občané dávali nepokrytě najevo svůj nesouhlas. Další vývoj událostí je velice plasticky popsán v knize Miroslava Šnaiberka *„Putování brandýskou historií“*.

„Ze Staré Boleslavi šel průvod s vlajkou. Shluky lidí z náměstí byly strženy na most naproti průvodu lidu ze Staré Boleslavi. pod kopečkem u mostu se obě části spojily. Proti tomuto průvodu v kopci pod Voctářovou tiskárnou šel hejtman Maruna s četníky. Žádal o rozchod a udržení klidu slovy: Vždyť já jsem také český hejtman, mně to také rve srdce. Bylo mu odpověděno: Když jsi český hejtman, tak půjdeš s námi. Byl otočen, zařadil se do

⁶⁰ Pamětní kniha Staré Boleslavi (1937-1945)., (CD-ROM), str. 91.

⁶¹ Tamtéž.

*průvodu, ten došel na křižovatku k okresnímu úřadu, kde byl improvizovaný tábor lidu. Vystoupila řada řečníků snažících se lid uklidnit. Mluvil hejtman, po něm se snažil o projev tehdejší starosta Bergman, ale byl davem vypískán. Po něm následovala uklidňující zpráva praporčíka Davida, který vykreslil situaci a cestu zrady. Po veřejném projevu se demonstranti větším dílem rozešli, jen malý hlouček pokračoval v cestě na Prahu. Menší manifestace se konala také u pomníku TGM. Byli zmobilizováni staroboleslavští dragouni, kteří zastoupili hloučku táhnoucímu ku Praze cestu a nepustili ho dále.*⁶²

Následovala další jednání Chamberlaina s Hitlerem v Bad Godesbergu, která nakonec 23. září pro nepřijatelné Hitlerovy požadavky vyústila v odstoupení Francie a Británie od předešlého ultimáta. Prezident Beneš po poradě s vládou generála Surového nařídil v pozdních nočních hodinách 23. září vyvěsit mobilizační vyhlášky. Poslední dějství vedoucí k „Mnichovu“ započalo.

V půl dvanácté večer oznámil rozhlas započetí mobilizace záložníků do 40 let věku a již ve dvě hodiny ráno byly vylepovány první mobilizační plakáty.

Přes pozdní noční hodinu začalo být v Brandýse a Boleslavi živo. První povolanci již po půlnoci nastupovali cestu ke svým útvarům. Nálada byla až slavnostní. Záložníci nastupovali neobyčejně rychle, takže i všechna zdejší kasárna byla již v brzkých ranních hodinách zaplavena povolanci, kteří nastupovali v takových počtech, že brzy nebylo, kam je v kasárnách uložit, a tak musely být zabráný všechny místní tělocvičny, hostince a školní budovy. Do dragounských kasáren se odváděli rekvírovaní koně z celého okresu.

Panující náladu zachytila ve svých vzpomínkách Libuše Štěchová, úřednice brandýského městského úřadu. *„Obecní zaměstnanci, kteří nebyli mobilisováni, povolali pomáhat na okresním úřadě. Ulice plné obyvatelstva, prudce jedoucí nákladní auta, odvázející vojáky směrem k hranici. Elektrárna vypnula pro celé město proud – čeká se letecký nálet. Občanstvo pozdravuje vojáky. Každé nové auto vyvolává ve špalírech na chodnících nové salvy nadšení. Všude bojovná nálada – rozpory odsunuty. Každý je pln ochoty nějak se uplatnit – i pensisté. Radiové přijímače jsou středem pozornosti. Protiletecká obrana není skoro žádná. Okresní hejtman Dr. Maruna pracuje bez kabátu se zahrnutými rukávy. Je všude. Musí také ještě v noci oddati snoubence, kteří žádají o okamžité uzavření sňatku. Práce na okresním úřadě trvá až do rána 25. září do páté*

⁶² ŠNAIBERK, Miroslav: *Putování brandýskou historií.*, nákladem autora, Brandýs nad Labem 2005, str. 77.

*hodiny. Je čas na upravení, ale ne na odpočinek. Na radnici čeká také kupa práce. Dny byly plné horečné práce.*⁶³

Nezaháleli ani ostatní. U důležitých objektů – vodáren, nádraží, pošt, mostů a Melicharovy továrny – byly rozmístěny strážce z řad sokolů, orlů a národní gardy, kteří okamžitě nastoupili do služby. Zalarmována byla CPO, jejíž příslušníci konali denní a noční hlídky. Lidé nakupovali zásoby, na „dračku“ šly plynové masky a papírová lepenka, kterou se zpevňovaly okenní tabulky. Okresní úřad nařídil absolutní noční zatemnění.⁶⁴

Pan Zdeněk Zalabák ve svých vzpomínkách hovořil o téměř nepopsatelné atmosféře vzrušení a vlasteneckého odhodlání. Jeho samotného, jako terciána brandýského gymnázia se mobilizace ještě nedotýkala, ale v paměti mu utkvěla slova jeho otce, ruského legionáře, který prohlásil, že kdyby nebyl slepý, okamžitě by nastoupil.⁶⁵

Četníci lakonicky konstatovali *„Vše probíhá v naprostém pořádku a klidu s nadšením.*“⁶⁶

O týden později bylo vše jinak. Hodinu a půl po půlnoci 30. září 1938 obdrželi zástupci české delegace v Mnichově text tzv. mnichovské dohody. Dohoda byla přijata a 1. října započalo postupně německé vojsko obsazovat odstoupená území.

Takový obrat situace způsobil mezi lidmi v Brandýse a Boleslavi šok. Odezva byla silná a vyvolávala pocit beznaděje, vzteku. Nedošlo sice k žádným demonstracím či násilnostem, ale i tak museli četníci řešit celou řadu drobnějších přestupků a incidentů, převážně slovního charakteru, vyřčených mnohdy jistě pod vlivem alkoholu. Jako příklad můžeme uvést případ lesního úředníka Jaroslava Wurma ze Staré Boleslavi, který byl udán za urážku prezidenta.⁶⁷

Pan Miloš Pulkrábek, syn důstojníka dělostřeleckého pluku, ve svých pamětech napsal: *„Tatínkův návrat byl sice radostný, všichni se vrátili zdrávi. Ale jak „radostný návrat“ to mohl být – vždyť všichni tátové, prostí vojáci i důstojníci byli zdrceni, že musili bez boje opustit vlastní území! Jedinou kladnou vzpomínkou na ty dny byl roztomilý*

⁶³ *Pamětní kniha Brandýsa nad Labem (do roku 1950)*, str. 413-14.

⁶⁴ Tamtéž, str. 414.

⁶⁵ ZALABÁK, Zdeněk: *Válečné roky 1938-1945, naše město Brandýs nad Labem – Stará Boleslav a moje vzpomínky z těch let.*, rukopis, str. 1.

⁶⁶ SOKA Praha-východ, *Památník četnické stanice ve Staré Boleslavi.*, bez paginace.

⁶⁷ SOKA Praha-východ, *Památník četnické stanice ve Staré Boleslavi.*, bez paginace.

„čokoládový“ jezevčík Hary, kterého si přivezl tatínek jako talisman od svých vojáků z „fronty“.⁶⁸

⁶⁸ PULKRÁBEK, Miloš: *Nádraží dějin.*, Oblastní muzeum Praha-východ v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi ve spolupráci s Okrašlovacím spolkem Lázně Toušeň, Brandýs nad Labem 2014, str. 29.

4 Druhá republika

Období mezi přijetím mnichovské dohody a březnovou okupací zbytku českých zemí nepatří zrovna ke slavným obdobím našich národních dějin.

Ke skleslé náladě obyvatel města přispěl také příchod velkých skupin uprchlíků ze Sudet a později i z Těšínska, Slovenska a Podkarpatské Rusi. Část jich jen projela dál, ale mnozí další zde našli dočasné či trvalé bydliště. Jen v Boleslavi se jich ubytovalo na 530.⁶⁹ Někteří zde vyhledali azyl u příbuzných či přátel. „*I v našem domě jsme měli šestnáct příbuzných – běženců z pohraničí a naši se snažili jak mohli je ubytovat a stravovat, aby jim ulehčili hrozný úděl.*“⁷⁰

Na brandýské gymnázium přibylo, krom několika profesorů i 73 nových studentů, takže škola doslova „praskala ve švech“.⁷¹ Do Brandýsa přišlo i několik uprchlíků ze Štětí, neboť sokolská župa Barákova, pod níž spadala i brandýská jednota, podporovala sokolskou tělocvičnou jednotu ve Štětí po celou éru první republiky. Do historie města se z těchto uprchlíků zapsal zvláště bývalý starosta a ředitel školy Augustin Lukeš, který v roce 1942 zahynul v Osvětimi.

Lidé se snažili uprchlíkům pomoci, a proto byla ve dnech 26. října a 17. listopadu zorganizována na podnět Sokola a za pomoci městských rad, tělocvičných spolků, skautů a hasičů, sbírka finančních prostředků, potravin a šatstva.⁷²

Další události se jen hrnuly. Prezident Beneš 5. října abdikoval, Slovensko s Podkarpatskou Rusí získaly autonomii a 19. listopadu došlo k oficiální změně názvu státu na Česko-Slovenskou republiku. Dne 30. listopadu byl Národním shromážděním zvolen nový prezident – JUDr. Emil Hácha.^{73 74}

⁶⁹ *Pamětní kniha Staré Boleslavi (1937-1945).*, (CD-ROM), str. 109.

⁷⁰ ZALABÁK, Zdeněk: *Válečné roky 1938-1945, naše město Brandýs nad Labem – Stará Boleslav a moje vzpomínky z těch let.*, str. 2.

⁷¹ Jednalo se o 47 chlapců a 26 dívek. In: *80 let gymnázia v Brandýse – Staré Boleslavi.*, nákladem školy, Brandýs nad Labem 1993, str. 20.

⁷² V souhrnu bylo vybráno 1 567 Kč 65 haléřů; 905 kg potravin; 305 ks oděvů, 358 kusů prádla, 87 párů obuvi. Další sbírky proběhly před Vánoci a v lednu 1939.

⁷³ JUDr. Emil Hácha (17. 7. 1872 – 1. 6. 1945), český politik a právník. V letech 1925-38 jmenován prvním předsedou Nejvyššího správního soudu ČSR, expert na anglosaské právo. V listopadu 1938 zvolen prezidentem republiky. Pod nátlakem podepsal 15. 3. v Berlíně souhlas s německou okupací. Až do roku 1945 zastával funkci protektorátního prezidenta. V květnu 1945 byl zatčen a krátce nato zemřel ve vězeňské nemocnici.

⁷⁴ Brandýská městská rada zaslala 5. 12. 1938 prezidentské kanceláři tento blahopřejný telegram: „*Městská rada v Brandýse nad Labem blahopřeje Vám srdečně ke zvolení presidentem republiky a přeje Vám plného*

Jasně patrným důkazem měnících se poměrů se stal 28. říjen, který byl z nařízení vlády prohlášen za pracovní den.

Období druhé republiky změnilo mnohé, ale to nejhorší mělo teprve přijít.

zdaru a úspěchu v odpovědném Vašem úřadě, který zejména v dnešní těžké době bude vyžadovati značných obětí. Městská rada chce Vás v těžkém úkolu Vašem oddaně a loyálně podporovat.“ In: SOKA Praha-východ, fond Archiv města Brandýs nad Labem, *Městské zastupitelstvo od 3/XII 1936 – 30/XII 1942. MÚ Brandýs.*, bez paginace.

5 Okupace německou armádou

Středa 15. března 1939 přinesla chladné a nevlídné počasí. Vítr přihnul vánice těžkého mokrého sněhu, který doprovázel příjezd oddílů německé okupační armády.

Operace s krycím názvem „Märzwirbel“ („Březnový vítr“) byla zahájena v 6 hodin ráno. Brandýský okres měly obsadit jednotky Armeekorps IV. v čele s útvary 4. a 24. pěší divize, které na české území vstoupily ve směru od Lovosic, postupovaly podél Labe a již v 7 hodin byly první oddíly na náměstí v Mělníce. Ovšem hlavní síly se u Kostelce nad Labem stočily ku Praze, čímž se nejspíše postup na Brandýs zpomalil. Jen tak si lze vysvětlit fakt, že první německé kolony přijely do Boleslavi po mladoboleslavské státní silnici, tudíž ze směru postupu Armeekorps XVI. postupujících od Liberce a Mladé Boleslavi.⁷⁵ Tyto motorizované oddíly však městem nejspíše jen projely a směřovaly dál k severovýchodnímu okraji Prahy, neboť podle dostupných zdrojů byly Brandýs s Boleslaví obsazeny až kolem 9 hodiny.⁷⁶

Němečtí vojáci začali ihned zajišťovat důležité budovy a zablokovali kasárna. Lidé, kteří stáli na chodnicích podél silnic a sledovali stále další a další příjíždějící vojáky, nemohli dělat nic jiného než mlčky, se zaťatými pěstmi a slzami v očích přihlížet počínání okupantů.

„Nálada českých lidí byla stísněná, mnozí plakali a v očích každého byla otázka: „Co bude dál?“⁷⁷ Jen někteří místní Němci vyvěsili z oken vlajky s hákovým křížem a vojáky vítali.

Samotné obsazování kasáren začalo v půl desáté. Ve Staré Boleslavi předával objekty pplk. Tröstr přímo do rukou velitele 49. ženijního pluku plk. Förstera.⁷⁸ Čeští vojáci byli odzbrojeni a k bráně nastoupili němečtí strážníci.

V Brandýse probíhala situace obdobně.

⁷⁵ JOHN, Miloslav, KLIMENT, Charles K., NAKLÁDAL, Břetislav: *Březen 1939.*, Ares, Praha 2004, str. 215, 217.

⁷⁶ Publikace *„Co zaznamenaly kroniky staroboleslavských škol“* uvádí čas 9:15. In: LOYDA, Vladimír: *Co zaznamenaly kroniky staroboleslavských škol: od roku 1863.*, Základní škola Stará Boleslav, Stará Boleslav 2003, str. 41

⁷⁷ SOKA Praha-východ, *Památník četnické stanice ve Staré Boleslavi.*, bez paginace.

⁷⁸ Tamtéž.

„Velmi silnou vzpomínku mám na to, jak jsme napjatě sledovali u Masarykova pomníku proti kasárnám, co se bude dít a trapně nesli to, že po určitých dohadách byla brána otevřena a před kasárny nastoupila německá stráž s kulomety.“⁷⁹

Množství německých vojáků brzy překročilo kapacity kasáren, a proto byly vojáky dočasně využity také tělocvičny, školy a sály hostinců. Velitelství byla zřízena na staroboleslavské radnici a v novorenesanční budově okresního úřadu v Brandýse. Vojáci zajistili pošty, vodárny a nádraží, kde byly rozestaveny stráže. Po celý zbytek dne projížděly městem nové a nové kolony nákladních vozů a obrněnců směrem ku Praze.

Obsazení města proběhlo klidně, a tudíž mohli němečtí vojáci v několika následujících dnech vzít útokem alespoň zdejší hostince, uzenářství a cukrárny, které doslova vyjedli. Mohli si to dovolit. Kurs koruny vůči marce byl direktivně stanoven na 1:10. Někteří z nich se přejedli tak, že museli být s bolestmi břicha odvezeni do pražských nemocnic.⁸⁰

V Brandýse Němci na několika místech postavili polní kuchyně, kde vojenští kuchaři započali s výdejem polévky „Eintopfu“ a chleba „hladovějícímu“ českému obyvatelstvu. Přes minimální zájem byl přítomen fotograf, který vše zaznamenal pro řádné propagandistické využití.⁸¹

Po celém městě byly vylepovány plakáty s „Roskasem pro Obyvatele“ podepsané „Generalem Pjechoty“ Blaskowitzem,⁸² který převzal v Čechách veškerou výkonnou moc.⁸³ Řada čtenářů si jistě lámala hlavy nad tím, zda je zkomolený text špatným vtípem, nebo snahou o další ponížení.⁸⁴ Dále byla stanovena policejní hodina a okresní hejtman Maruna, ač nerad, musel vydat několik prohlášení k obyvatelstvu o udržení klidu.

Druhý den, 16. března, vydal Adolf Hitler výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava, oznámený veřejnosti rozhlasem a plakáty. Začalo dlouhých 2247 dní okupace,

⁷⁹ ZALABÁK, Zdeněk: *Válečné roky 1938-1945, naše město Brandýs nad Labem – Stará Boleslav a moje vzpomínky z těch let.*, str. 2.

⁸⁰ Brandýský kronikář na str. 418 uvádí, že jeden z vojáků měl na posezení zkonsumovat 12 porcí sázených vajec, další zase 7 řízků apod.

⁸¹ V Brandýské kronice je přímo uvedeno, že pro polévku a chléb si došli jen lidé „lakotní a vychytralí“, kteří chlebem vykrmovali vepře.

⁸² Původní vyhláška byla pro špatný český překlad, který opravdu působil jako výsměch, rychle stažena a nahrazena opravenou verzí.

⁸³ Přesně na 1 měsíc byla v protektorátu svěřena výkonná moc vojenské správě v čele s gen. Walterem von Brauchitschem. V Čechách byl správou pověřen gen. pěch. Johannes Blaskowitz, na Moravě gen. Wilhelm List.

⁸⁴ V Čelákovovicích byla, podle hlášení četnické stanice, tato „česká“ část v noci z 20. na 21. března dokonce odtržena.

kteřá přinesla do domovů zdejších obyvatel mnoho bolesti, strachu, ale i hrdinství a sebeobětování.

6 Státní správa a samospráva za okupace

6.1 Okresní úřad

Nové „pořádky“ přinesly do měst celou řadu změn. V první řadě došlo k celé řadě změn v rámci státní správy. Podle Hitlerova výnosu byl sice Protektorát Čechy a Morava formálně autonomní, s vlastními úřady a orgány, ovšem ve skutečnosti zde od počátku existovala dvojkolejnost státní správy, rozdělené na protektorátní a říšskou. Německé orgány důsledně kontrolovaly české úředníky a žádné důležité rozhodnutí nemohlo být uvedeno v platnost bez souhlasu patřičných německých míst. Pokud vztáhneme tuto dvojkolejnost na úroveň okresní správy, o kterou nám jde nyní nejvíce, vypadala situace tak, že v rámci okresního úřadu vzniklo oddělení německé správy, které kontrolovalo české „kolegy“ a do vedoucích pozic postupně dosazovalo své úředníky. Tak bylo dosaženo snížení významu autonomní samosprávy a na přelomu let 1941 – 1942 již zastávali drtivou většinu vedoucích pozic Němci.⁸⁵

Okres samotný zůstal zachován v původních hranicích, nyní však s novým oficiálním názvem v němčině „Bezirk Brandeis an der Elbe“.⁸⁶ Jako nejnižší článek státní správy spadal pod nově vytvořený nadřízený orgán Úřad vrchního zemského rady se sídlem v Mělníce.⁸⁷ Ovšem 30. září 1940 došlo k jeho přičlenění k jičínskému Úřadu vrchního zemského rady (něm. Oberlandratu; pozn. aut.).

Jedinou významnější územní změnou, kterou za celé období okupace okres prodělal, bylo připojení soudního obvodu Nové Benátky, původně spadajícího pod okres Mladá Boleslav.

Pakliže většina rozhodujících pozic byla rychle obsazena německými úředníky, post okresního hejtmána zůstal v první fázi okupace v českých rukou. V úřadě dále sloužil předbřeznový hejtman dr. Josef Maruna⁸⁸ a to až do 6. ledna 1942, kdy byl zproštěn služby

⁸⁵ *Protinacistický odboj v Pojizeří 1939-1945: historie, dokumenty a vzpomínky bojovníků za svobodu.*, Severočeské revoluční národní podzemní hnutí Pojizeří při ČSBS-SDOP, Oblastním muzeem Mladá Boleslav a Státním okresním archivem Mladá Boleslav, Mladá Boleslav 2002, str. 6.

⁸⁶ Brandýský okres tvořilo celkem 57 obcí s cca 60 619 obyvateli.

⁸⁷ Více k vývoji státní správy a samosprávy v Protektorátu Čechy a Morava např. HLEDÍKOVÁ, Z., JANÁK, J., DOBEŠ, J.: *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost.* Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2005.

⁸⁸ JUDr. Josef Maruna (15. 10. 1894 Krchleby – 2. 7. 1942 kobylická střílnice), syn řídícího učitele, brandýským okresním hejtmánem jmenován v září 1937. Ve funkci zůstal až do ledna 1942, kdy byl přeložen

a přeložen k Zemskému úřadu v Praze. Na místo hejtmana nejprve dočasně nastoupil jeho zástupce, vrchní rada politické správy dr. Josef Kopecký. Dále byla funkce obsazována již výhradně Němci, kteří se zde během následujících let vystřídali celkem čtyři.

První z nich, JUDr. Karel Berger, nastoupil službu 15. června 1942. Podle informací, které zapsal brandýský kronikář, se jednalo o bývalého úředníka z Litoměřic a syna penzionovaného československého generála.⁸⁹ K tomu byl „*od okupace horlivý člen NSDAP a zapřísáhlý nepřítel všeho českého. Ač uměl dobře česky, nikdy nepromluvil s podřízeným český personálem českého slova, usiloval o zgermanisování okresu, terorisoval úřednictvo, zneužíval úřední moci a překračoval svou pravomoc.*“⁹⁰

Berger se stal velice neoblíbeným a obávaným mužem, ovšem v úřadě nakonec příliš dlouho nepobyl. Údajně pro „nepořádky“ (pravděpodobně finančního rázu, neboť rozběhl celou řadu nákladných přestaveb úředních budov; pozn. autora) byl odvolán a již 18. listopadu předal úřadu dr. Antonu Müllerovi.

Opět nechme promluvit kronikáře, co o tomto novém hejtmanovi soudil. „*Byl to nevyrovnaný muž, jenž se v úřadování mnoho nevyznal. Uměl rovněž česky, neboť za republiky sloužil na vojně jako aspirant (...). Byl diplomatictější než předchůdce, choval se přívětivě, ale sledoval též cíl a proto byl nebezpečnější. Organisoval na okrese službu „Sicherheitdienstu“. Jeho žena byla Češka, po prvé provdaná Smíšková.*“⁹¹

Müller zastával svůj post déle, a to až do konce listopadu 1943. Od 6. prosince jej vystřídal dr. Franz Wessely, úřadující mladoboleslavský hejtman, který v Brandýse pouze „zaskakoval“, do města dojížděl jen občas a vlastní výkon správy ponechával na podřízených úřednících. Tento záskok trval až do 11. února 1944.⁹² Tehdy se úřadu ujal již čtvrtý a také poslední německý hejtman dr. Xaver Oetzinger, postarší úředník původem z Bavorska, který se ukázal jako více méně bezkonfliktní a pro nacistickou myšlenku nepřítis zapálený muž. Ve funkci vydržel až do květnové revoluce a od 5. května 1945 jednal s revolučními národními výbory. S jeho odjezdem z města symbolicky skončila éra okupačních hejtmanů.

do Prahy. Aktivně se zapojil do odboje a na jaře 1942 byl zatčen. Popraven za „heydrichiády“ na kobyliské vojenské střelnici 2. 7. 1942. K Marunově odbojové činnosti viz kapitola 11. 2.

⁸⁹ Pravděpodobně se jedná o brigádního generála ing. Otu Bergera (1871-?).

⁹⁰ *Pamětní kniha Brandýsa nad Labem (do roku 1950)*, str. 454.

⁹¹ Tamtéž, str. 454.

⁹² *Pamětní kniha Brandýsa nad Labem (do roku 1950)*, str. 473.

Fungování samotného úřadu nebylo, přes veškeré změny, nijak výrazně narušeno. Stále představoval základní článek ve spolupráci státní správa – samospráva a realizoval příslušná nařízení vlády a okupačních úřadů. Ve sbírkách oblastního muzea se dochovala celá řada dokumentů, hlavně vyhlášek a věstníků, které umožňují do některých částí agendy úřadu lehce nahlédnout.

Například v oběžníku vydaném 19. září 1939 jsou zevrubné informace o jazykových nařízeních, o zdravení říšské vlajky, hymny a symbolů Říše českým obyvatelstvem či o nové rozeznávací značce státní příslušnosti motorových vozidel.⁹³ Další z oběžníků se zabývají mimo jiné správným postupem při ztrátě potravinových lístků, pokyny pro postup při úředním uzavření provozních a obchodních místností, nálezem včelstev u Měšic, oceněním zasloužilým učitelkám nebo pokyny pro správné skladování brambor.

Zatímco oběžníky sloužily spíše pro interní potřeby úředníků, vyhlášky alespoň co se vizuální stránky věci týče, zasahovaly do života obyvatel výrazněji. Obvykle informovaly o nové policejní hodině, uzavření kina pro nepřístojné chování diváků, zákazu vstupu do lesů nebo změnou směru jízdy z levé strany na pravou.

Neméně důležitou funkcí okresního úřadu byla jeho činnost kontroly a dohledu nad svěřenými obcemi. Každý týden se z okresu odesílala souhrnná situační zpráva na Oberlandrat do Jičína. Hlavními body těchto zpráv byla hlášení o náladě obyvatelstva, zásobovací situaci, bezpečnostní situaci a případných mimořádných událostech.

6.2 Samospráva

Pakliže okresní úřad prošel již krátce po okupaci po personální stránce určitými proměnami, městských zastupitelstev se změna politických poměrů, alespoň co se personální stránky týče, nedotkla.

V Brandýse se zastupitelé a radní scházeli v budově radnice, vystavěné v čele tehdejšího Palackého náměstí, později přejmenovaného na neutrální „Marktplatz“. V čele města zůstal i po březnové okupaci jeho dlouholetý a velice oblíbený starosta Hugo Bergmann, do roku 1938 též poslanec Národního shromáždění za Československou stranu

⁹³ OMPV, fond 2. světová válka, *Okresní věstník pro politický okres Brandýs n. Labem* vydaný 19. září 1939., ročník XI, číslo 6.

národně socialistickou.⁹⁴ Ovšem již 2. května 1939 na svou funkci rezignoval a okresní hejtman o osm dní později jeho rezignaci přijal. Na jeho pozici byl dočasně dosazen I. náměstek Václav Pavlišta. Nového starostu si zastupitelé zvolili až 30. prosince, kdy se jím stal prokurista Josef Štěch.⁹⁵

Zastupitelstvo města se od počátku okupace scházelo k jednáním jen velice zřídka. Hlavní úloha v řízení města připadla radním, kteří jednali zhruba dvakrát měsíčně. Úplný konec přišel v roce 1943, kdy se zastupitelstvo sešlo pouze jednou a rada se scházela do 21. května, neboť v následujících dnech došlo k úřednímu rozpuštění městského zastupitelstva a byla ustanovena správní komise v čele s vládním komisařem. Tím se stal na doporučení okresního úřadu dosavadní starosta Štěch.⁹⁶ Agenda jednotlivých referátů, které doposud vedli radní, byla převedena na řadové úředníky.

Se staroboleslavským zastupitelstvem byla situace poněkud složitější. V červnu 1936 sice proběhly řádné volby, ale tím veškerá „idyla“ skončila. Vzájemné rozpory se vyhrotily do té míry, že se zastupitelstvo nemohlo usnést prakticky na ničem. Poslanec Bergmann dokonce musel v Národním shromáždění dvakrát o poměrech v boleslavském zastupitelstvu hovořit.⁹⁷ Není divu, že takovou situaci musel Zemský úřad v Praze vyřešit radikálním způsobem – rozpuštěním zastupitelstva a jmenováním vládního komisaře JUDr. Šprongla, který převzal řízení obce.⁹⁸

Novou městskou radu získala Boleslav až 25. června 1938, kdy byl starostou zvolen staroboleslavský děkan Msgr. Dominik Brázda.⁹⁹ Brázda vykonával úřad téměř pět let, než se úřadu z důvodu vysokého věku (83 let) vzdal. Novým starostou se 25. února 1943 stal Brázdův dosavadní náměstek Jan Dídek.

Ovšem již o tři měsíce později, 29. května 1943, došlo výnosem Zemského úřadu v Praze č. I 4a-1568/2-1943 ve smyslu §106 obecního zřízení českého k rozpuštění městského zastupitelstva. Správu převzala do svých rukou obecní správní komise ve

⁹⁴ Hugo Bergmann (19. 7. 1880 Plzeň – 30. 4. 1944 Praha), původní profesí poštovní, později dlouholetý starosta Brandýsa n/L. a poslanec národního shromáždění za Československou stranu národně socialistickou. Z funkce starosty odstoupil 2. 5. 1939.

⁹⁵ *Pamětní kniha Brandýsa nad Labem (do roku 1950)*, (CD-ROM), str. 431.

⁹⁶ Domnívám se, že datem zrušení brandýského zastupitelstva je 29. květen, neboť v ten samý den bylo zrušeno i zastupitelstvo staroboleslavské, a tudíž si lze představit, že byla obě zrušena ve stejný den.

⁹⁷ Konkrétně 15. 10. a 1. 12. 1936.

Dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/rejstrik/jmenny/BA.HTM>, [5. 12. 2014].

⁹⁸ *Pamětní kniha Staré Boleslavi (1937-1945)*, (CD-ROM), str. 34.

⁹⁹ Zbylími členy rady byli zvoleni: Jan Dídek, ředitel; Václav Petřík, vrchní oficiál v. v.; Václav Urban, rolník; Josef Loyda, krejčí; Antonín Kváček; Štěpán Syrový; Bedřich Štyblan; Josef Potměšil, přednosta pojišťovny; Jindřich Hadrbolec.

složení Jan Dídek, předseda, JUDr. Zdenko Leiner, místopředseda, a Václav Urban jako člen komise.¹⁰⁰

V rámci proměn městských samospráv nelze nezmínit jeden významný zásah do jejich nezávislosti. Zápis ze schůze staroboleslavské městské rady, konané dne 18. listopadu 1940, uvádí mezi dosavadními radními zcela nové jméno. Na základě nařízení mělnického Oberlandrátu bylo výměrem okresního úřadu v Brandýse z 26. července 1940 staroboleslavskému městskému úřadu oznámeno, že mezi radní bude kooptován nový člen německé národnosti.¹⁰¹ Jednalo se o již výše jmenovaného JUDr. Zdenko Leinera, vládního radu v. v., staroboleslavského občana německé národnosti a vedoucího místní organizace NSDAP.

Leinera na jeho první schůzi přivítal zástupce starosty Dídek krátkým proslovem, kde vyjádřil přesvědčení, že Leinerova práce v radě přispěje „*ku spokojenosti, prospěchu našeho občanstva*“.¹⁰²

Oficiálně mu byl přidělen na starost referát „*národní záležitosti německé*“¹⁰³, ale dovolím si tvrdit, že hlavním důvodem jeho dosazení byla potřeba přímé kontroly činnosti městské rady a potažmo zastupitelstva, ač on sám z nové funkce nejspíše nebyl příliš nadšený, jak lze vytušit již z jeho první promluvy - odpovědi na uvítací proslav. Zápis uvádí toto: „*Děkuji Vám pánové za vaše milé přivítání a podotýkám, že jsem funkci převzal na výslovné přání pana Oberlandrata a že vynasnažím se s Vámi vždy věcně ve prospěch města spolupracovati*“.¹⁰⁴

V Brandýse máme k zástupci Němců v samosprávě prakticky jen jeho jméno – Karel Budeschinský.¹⁰⁵

Rozpuštění zastupitelstev a zřízení správních komisí představovalo prakticky poslední významnou změnu systému samosprávy až do chvíle, kdy během květnového povstání převzaly do rukou moc revoluční národní výbory.

¹⁰⁰ *Pamětní kniha Staré Boleslavi (1937-1945)*, (CD-ROM), str. 241.

¹⁰¹ Výměr zpracovaný okresním úřadem pod čj. 547/40 Sb. vycházel z nařízení vrchního zemského rady v Mělníce z 25. května a 15. července 1940 (čj. I B-4 B). Je zvláštní, že Leiner se na jednání rady dostavil prvně až v listopadu, tedy po 4 měsících do vydání výměru.

¹⁰² SOKA Praha-východ, fond Archiv města Stará Boleslav, *Protokoly městské rady od 24. X. 1940 do 14. 9. 1942.*, *Protokol o schůzi městské rady konané v pondělí dne 18. listopadu 1940.*, bez paginace.

¹⁰³ Tamtéž.

¹⁰⁴ Tamtéž.

¹⁰⁵ SOKA Praha-východ, fond Archiv města Brandýs nad Labem, *Městské zastupitelstvo od 3/XII 1936 – 30/XII 1942.* MÚ Brandýs., *Zápis z 15. 11. 1941.*, bez paginace.

A jaké problémy a úkoly se v letech okupace na zasedáních zastupitelstva a rady řešily? Dá se říci, že v tomto ohledu se toho mnoho nezměnilo od období předokupačního. Řešili se běžné každodenní problémy chodu obce, služební záležitosti zaměstnanců, prodej a nákup pozemků. Staroboleslavští intenzivně řešili výběrové řízení na stavbu transformační stanice a plány na budování kanalizace. V Brandýse řešili organizaci hlídek určených ke hlídání polí tzv. hlídek proti polnímu pychu.

Politický život jako takový byl po okupaci značně utlumen a můžeme říci, že se zcela soustředil do Národního souručenství (dále jen NS), prakticky jediné povolené strany. Prvotní zájem o vstup do NS byl značný.¹⁰⁶ Mnoho z nich se nejspíš domnívalo, že tato strana bude přeci jenom mít nějaký vliv na protektorátní politiku. Když po čase zjistili, že se zmýlili, začali NS postupně opouštět.

Prvním předsedou NS se ve Staré Boleslavi stal starosta Brázda, v Brandýse pak penzionovaný školní inspektor Jaroslav Pavlišta.

Správní komise zůstaly ve svých funkcích až do 5. května, kdy je nahradily Revoluční národní výbory (dále jen RNV). O jejich složení se v obou městech začalo intenzivně jednat již v březnu a hlavně počátkem dubna. Všem již bylo naprosto jasné, že válka zanedlouho skončí a bylo potřeba připravit se na převzetí moci. Ve Staré Boleslavi RNV vznikl poměrně rychle, bez velkých průtahů, v dubnu během několika schůzí. K jeho ustanovení došlo 2. května na popud mjr. Vortnera, ve složení: mjr. Otakar Vortner, Antonín Houžvička, Václav Emr a Jaroslav Bahenský.¹⁰⁷

„Tento víceméně apolitický výbor se však již více nesešel, neboť na doporučení Dr. Egerta z brandýského okresního úřadu, byla večer svolána schůze zástupců politických stran a dle směrnic košické vlády byl vytvořen ze zástupců politických stran Místní národní výbor.“^{108 109}

¹⁰⁶ Jen ve Staré Boleslavi se do řad NS přihlásilo 1540 zájemců. In: *Pamětní kniha Staré Boleslavi (1937-1945)*, (CD-ROM), str. 121.

¹⁰⁷ OMPV, fond 2. světová válka, kart. 14, LOYDA, Vladimír: *Revoluční národní výbory na Brandýsku*, strojopis, str. 4.

¹⁰⁸ POTMĚŠIL, Jakub: *Jaro 1945 v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi*, Bakalářská práce, Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2012, str. 29.

¹⁰⁹ Předsedou nového MNV se stal dosavadní staroboleslavský starosta Jan Didek, zástupcem František Vild, oba za sociální demokracii. Národní socialisty zastupovali ve výboru Josef Khebl a Antonín Kolman, lidovce Rudolf a Václav Urbanové. Komunisté nominovali Václava Kovaříka, Jiřího Bursu, Josefa Kvapila. Členem bez politické příslušnosti se stal Antonín Novotný, ilegální organizace zastupoval plk. v. v. František Stýblo. Z původního Vortnerova RNV měl být kooptován jeden zástupce.

Z ilegality výbor vystoupil 5. května, tedy v okamžiku vypuknutí převratu. A hned vzápětí muselo dojít k výrazné proměně ve složení. Důvodem se stalo nařízení Okresního národního výboru, který nařizoval nahradit všechny členy bývalé protektorátní správy. „*Bývalého starostu Dídka nahradil Karel Kosař a Václava Urbana František Hradecký. Komunisté si pro sebe reklamovali post předsedy, kterým se stal Václav Kovařík, a národní socialisté post zástupce, kde Františka Vilda zastoupil Josef Khebl. Za vojenskou správu byl přibrán mjr. Otakar Vortner. V tomto konečném složení MNV rychle zahájil pravidelnou činnost.*“¹¹⁰

Pokud v Boleslavi došlo k ustanovení výboru celkem rychle a bez delších průtahů, v Brandýse byla jednání o dost komplikovanější. A to nejen pro střet zájmů několika skupin. Zároveň bylo potřeba, neboť Brandýs byl okresním městem, vytvořit RNV s celookresní působností. Nakonec se situace vyřešila tak, že okresní RNV převzal dočasně na sebe i funkci městského úřadu.¹¹¹ Vyjednáváním o sestavení výboru byl pověřen vládní komisař Josef Štěch, který okamžitě navázal kontakt s dotyčnými ilegálními organizacemi. Rozhodující jednání proběhlo až 30. dubna večer v prostorách Schubertova mlýna. Přítomní zástupci většiny politických stran zde zvolili osazenstvo národního výboru v čele s předsedou Františkem Rollem a schválili text s provoláním k obyvatelstvu.¹¹²

Tito zástupci však rychle narazili na odpor jak u komunistů, kteří se rozhodně postavili proti zastoupení „starých partajníků“ v revolučním výboru, tak i u dalších skupin. Nezbylo nic jiného než svolat novou schůzi, která se sešla 2. května v železářském obchodě Jaroslava Spátha. Po dlouhém jednání byl sestavením nového výboru pověřen jeden z předních organizátorů květnové revoluce a odbojář št. kpt. Rynda, který patřil k hlasitým kritikům původního výboru.¹¹³

¹¹⁰ POTMĚŠIL, Jakub: *Jaro 1945 v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi.*, Bakalářská práce, Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2012, str. 29.

¹¹¹ Obecní správní komise se poprvé sešla 14. května a řádný MNV byl ustanoven až 19. května v následujícím složení: předseda JUDr. Jaroslav Bičovský; 1. náměstek Miroslav Olexa; 2. náměstek František Duška; členové: Vladimír Polák; František Bořík; František Cejnar; Jan Dlask; Jan Horčíčka; Václav Hradecký; Ing. Josef Chlebeček; Karel Kadlec; Antonín Kaňka; Božena Kinclová; Antonín Kotek; Jan Koubek; Jiří Král; Václav Krejčík; Karel Kremlička; František Kristlík; Antonín Krtíl; Jaroslav Lambert; František Lukeš; Antonín Malý; František Materna; Jan Němec; Vilém Plocek; Antonín Procházka; Jan Sedlák; Ing. Alois Seidel; Jaromír Sibera; Jaroslav Straka; Miluše Svatošová; Pavel Šimek; Ing. Alexandr Šnajder; František Vrnák; náhradník za nepřítomného JUDr. Karla Schustera Jaroslav Vošahlík. In: OMPV, Zápis o schůzích pléna MNV v Brandýse n/L., (CD-ROM).

¹¹² OMPV, fond 2. světová válka, kart. 14, LOYDA, Vladimír: *Revoluční národní výbory na Brandýsku.*, strojepis, str. 1.

¹¹³ Tamtéž.

Ke konečnému ustanovení brandýského RNV tak došlo až na poslední chvíli, v dopoledních hodinách 5. května, a teprve 6. května, když dorazily oficiální směrnice pro tvorbu národních výborů, byl na první oficiální schůzi doplněn na požadovaných 24 členů.¹¹⁴ Do funkce předsedy zvolili členové výboru pro všechny strany přijatelného nepolitika advokáta JUDr. Bedřicha Novotného.

6.3 První pokus o sloučení Brandýsa nad Labem a Staré Boleslavi

V roce 1960 došlo administrativním sloučením ke vzniku dvojměstí Brandýs nad Labem – Stará Boleslav. Ovšem není moc známou skutečností, že obdobný pokus o sloučení obou měst proběhl již v letech druhé světové války. A je ironií osudu, že ani jednou nešlo o vyjádření svobodné vůle obyvatel, ale o nařízení z „vyšších míst“.

Ve čtvrtek 17. září 1942, pozval si okresní hejtman Berger na 14. hodinu do své kanceláře starosty Msgr. Brázdu, Štěcha a jejich I. náměstký k jednání. Po tradičním přivítání jim bez okolků oznámil, že dostal z vyšších míst příkaz k provedení sloučení Brandýsa a Staré Boleslavi, čímž přítomné muže nepochybně překvapil. Zároveň je informoval, že nechce toto sloučení jednoduše ze své funkce nařídit, ale mají si jej odsouhlasit obě zastupitelstva, načež vyslovil očekávání, že celá akce proběhne rychle a bez potíží.¹¹⁵ Jako důvod uvedl hejtman hospodářské výhody a úsporu sil, které sloučení přinese, a to zvláště Staré Boleslavi, která na rozdíl od Brandýsa neměla tak rozvinutou průmyslovou základnu.

Brázda se snažil oponovat specifickým rázem a historickou tradicí samostatné Staré Boleslavi a vyslovil domněnku, že se proti postaví také boleslavský klér. Hejtman však žádné protiargumenty nepřipustil.

Samotné jednání radních pak představovalo jen formální záležitost, neboť jiné než souhlasné stanovisko se ani neočekávalo a zastupitelstvům bylo doporučeno, aby sloučení

¹¹⁴ Složení RNV Brandýs n/L: předseda JUDr. Bedřich Novotný; místopředseda Václav Vrabc; členové: František Duška, skladník; Ludvík Huleš, Karel Janoušek, výpravčí vlaků; Vlastimil Kalát, rolník; Antonín Kaňka, dílovedoucí; Antonín Kolman, řídicí učitel; Karel Kremlička, poštovní úředník; Otto Langer, úředník; Josef Lázek, strojní zámečnick; Josef Malý, strojník; Josef Mašín, technický úředník; Josef Muška, úředník; Jan Němec, invalidní důchodce; Ladislav Pilný, soudní úředník; František Pobuda, dělník; František Roll, nástrojář; Josef Rysl, soustružník; Vladimír Šimek, student; Václav Temr, truhlář; Adolf Tomek; Václav Turek, strojní zámečnick; JUDr. Vladimír Vlasák, okresní soudce. Schůzi se účastnili také zástupci vojska pplk. Vilém Konvalinka a št. kpt. Antonín Rynda.

¹¹⁵ SOKA Praha-východ, fond Archiv města Stará Boleslav, *Protokoly městské rady a správní komise. Od 21. 9. 1942 do 17. 4. 1945., Protokol sepsaný o mimořádné schůzi městské rady ze dne 21. 9. 1942.*, str. 1.

schválila.¹¹⁶ O to nečekanějším se nakonec stal fakt, že celá tato záležitost tak říkajíc „usnula“. Zda za tím stála výměna hejtmana Bergera v listopadu 1942, nebo byl důvod jiný, nevíme. Každopádně nový okresní hejtman Müller spojení měst nepřál, jak také nezapomněl v projevu před staroboleslavskou městskou radou 22. ledna 1943 zdůraznit. Tím byla celá záležitost slučování měst uzavřena.

Přesto Brandýs doznal rozšíření, když k němu byla 1. září 1943 připojena obec Vrábí. Šlo o více méně logické sloučení, neboť Vrábí bylo s Brandýsem propojeno tak úzce, že hranice obcí byla v některých místech nerozeznatelná., stejně jako vzájemné sociální a ekonomické vazby.¹¹⁷

¹¹⁶ Na jednání staroboleslavské městské rady se převážná většina přítomných radních shodla na tom, že Boleslav má veškeré předpoklady k tomu být samostatnou obcí. Odvolávali se na tisíciletou historii města i obavu z vysokého zadlužení Brandýsa, neboť jeho závazky by se přenesly i na staroboleslavské občany. Přesto byl výsledek jednání takový, jaký „měl být“, ale vyjádřen vskutku diplomaticky: „*Městská rada však přes všechny tyto důležité důvody věří, že pan okresní hejtman byl při své výzvě ke sloučení veden skutečně důvody neobyčejné důležitosti a jest pevně přesvědčena, že p. o. hejtman i ona vyšší úřední místa, která dala k výzvě svůj popud, budou pevnou zárukou toho, že Staré Boleslavi a jeho obyvatelstvu se nestane žádná křivda a ze sloučení nevznikne žádná újma a proto usnází se jednomyslně navrhnouti obecnímu zastupitelstvu, aby se sloučením měst Staré Boleslavi a Brandýsa n/L. vyslovilo svůj souhlas a na tomto se rovněž usneslo.*“

V následném hlasování bylo 19 hlasů pro, 7 se zdrželo. Proti návrhu nehlasoval nikdo. In: SOKA Praha-východ, fond Archiv města Stará Boleslav, *Protokoly městské rady a správní komise. Od 21. 9. 1942 do 17. 4. 1945., Protokol sepsaný o mimořádné schůzi městské rady ze dne 21. 9. 1942.*, str. 1-3.

¹¹⁷ „*Sloučení obou obcí jest zvláště žádoucí, poněvadž obě obce mají společnou hospodářskou výstavbu, obyvatelstvo obou obcí ve svém styku po stránce hospodářské, kulturní atd. jest vzájemně na sebe odkázáno, obyvatelstvo obce Vrábí jest na Brandýsu n. L. závislé i pokud se týče zaměstnání a výděлку, nemá ani vlastních škol a úřadů a nemá ani v důsledku plné závislosti na Brandýse n. L. žádné živnosti a podniky, takže jest všestranně zásobováním na Brandýs n. L. odkázáno...*“ In: *Pamětní kniha Brandýsa nad Labem (do roku 1950)*, (CD-ROM), str. 458.

7 Život ve městě

S novými „pány“ přišly i nové pořádky. Mezi prvními novinkami, které lidé pocítili tak říkajíc na vlastní kůži, byly změny v dopravě. Již 17. března nechaly pověřené úřady vylepit a vybubnovat vyhlášku o změně levostranné jízdy na pravostrannou a v zájmu zachování bezpečnosti provozu důtklivě trvaly na jejím dodržování. Přesto se tato radikální změna neobešla bez několika dopravních nehod.

Další občané se postupně museli naučit nové adresy, neboť postupně začalo docházet ke změnám názvů vybraných ulic a náměstí, které nesly pro nový režim „závadná“ pojmenování. U tohoto si nelze v pramenech nevšimnout, že k přejmenování nedocházelo naráz, ale průběžně. Poslední zmínku o přejmenování jsem zachytil až z roku 1941. Uvedme pro názornost alespoň pár příkladů ze Staré Boleslavi. Denisova ulice dostala název Hradeckého, Švecova se změnila na ulici U pramene, 28. října na Vesteckou, Zborovská na Sibiřskou a tak dále. Samozřejmostí byly nové dvojjazyčné tabulky.¹¹⁸

Ale nejen z názvů ulic a náměstí měla zmizet připomínka minulého režimu. Stejně tak musely být odstraněny busty a obrazy nepohodlných státníků ze všech úřadů, podniků a veřejných prostor.

Stejně tak byly vyzvány městské rady, aby zrušily čestná občanství. Radní neměli jinou možnost než tituly opravdu odebrat, ač některé z nich přidělili sotva před rokem.¹¹⁹

Přesto ani v těchto chvílích neopustil některé z obyvatel smysl pro humor. Tak se například na jednom ze staroboleslavských památných stromů, do té doby opatřeného cedulkou „Masarykova lípa“, objevila jednoho rána cedulka s nápisem „*Adolf Hitler Baume*“, tedy „Strom Adolfa Hitlera“.¹²⁰ Neznámý, neboť nařízené vyšetřování nepřineslo výsledek, dovolil si „vystřelit“ ze všeobecného přejmenovávání.

Vztah obyvatel k přítomným německým vojákům byl dosti chladný. Oblíbeným způsobem „vytrestání“ se stalo odmítání prodeje zboží v obchodech, které musel ve finále

¹¹⁸ *Pamětní kniha Staré Boleslavi (1937-1945)*., (CD-ROM), str. 130.

¹¹⁹ Například prezidentu Benešovi či bývalému ministru Hodžovi.

¹²⁰ SOkA Praha-východ, fond Okresní národní výbor Brandýs nad Labem, manipulační období 1945-48, kart. 22, kart. 22 - Pátrání, šetření, trestní řízení 1945-48, inv. č. III/6 , složka B, *Zpráva četnické stanice St. Boleslav ze 4. 4. 1939.*

řešit až okresní hejtman důraznou výzvou, aby obchodníci německé zákazníky neodmítali.¹²¹

První velkou „lidovou veselící“ se staly 20. dubna oslavy padesátých narozenin Adolfa Hitlera, které se neobešly bez slavnostního defilé německé posádky, přirozeně za nucené spoluúčasti zástupců obou měst.

Německá armáda se však nehodlala ani v Brandýse, ani v Boleslavi příliš zabydlovat. Ubytovacích prostor zde bylo sice dostatek, ale většina kasárenských objektů nebyla v příliš dobrém technickém stavu. Konečně podepsali se na tom i sami Němci, kteří z boleslavských dělostřeleckých kasáren odvezli již v srpnu 1939 kovové konstrukce garáží, přičemž jeden z vojáků 49. ženijního pluku přitom přišel o život.¹²² Z brandýských posádek pak odvezli téměř veškerý materiál z augmentačního skladu umístěného v budově tzv. starého soudu i konstrukce zcela nového plechového skladu. Ze dvorů podniků Planta a Melichar-Umrath odvezli vojáci nově vyrobené polní kuchyně a z vojenské jízďárny a přilehlého hřiště pak zaparkované nákladní automobily.

V obou městech se v průběhu okupace vystřídalo více posádek, které však většinou nevyužívaly veškeré dostupné objekty. A nejspíš to ani nebylo potřeba, protože se až do roku 1945 jednalo nejspíše menší části záložních či strážních oddílů. Díky několika dochovaným fotografiím zachycujícím vojáky u kasáren víme, že se často jednalo o muže vyššího věku, nikoliv o bojové jednotky. Několikrát byli dokonce četníci pověřeni střežením kasáren, neboť je Němci nevyužívali vůbec.

Po počáteční vypjaté situaci se do života obou města vrátil relativní klid, který až 31. srpna 1939 narušil příjezd velkého množství vojáků a druhý den ráno zpráva, že německá vojska zaútočila na Polsko. Válka začala. Lidé opět začali shánět papírovou lepicí pásku, kterou vyztužovali skleněné okenní tabulky. Byly aktivovány hlídky CPO a v noci vyhlášeno zatemnění. Temnou nocí se nesly pouze kroky okovaných bot vojenských hlídek.

¹²¹ *Pamětní kniha Brandýsa nad Labem (do roku 1950).*, (CD-ROM), str. 426.

¹²² SOKA Praha-východ, *Památník četnické stanice ve Staré Boleslavi.*, bez paginace.

7.1 28. 10. 1939

Přiblížil se první pookupační osmadvacátý říjen. Ač se oficiálně jednalo o běžný pracovní den, nikdo neočekával, že by proběhl zcela v klidu. I v námi sledovaných městech došlo k posílení hlídek. Nepříliš úspěšně, neboť v Boleslavi se v noci podařilo skupinám odvážlivců rozvěsit po stromech a sloupech československé vlajky a vlaječky.

Onoho sobotního dopoledne se ulice zaplnily lidmi ve svátečních oděvech. Ze všech stran se scházely davy k pomníku prezidenta Masaryka, u nějž lidé chvíli postáli a mlčky vzdali úctu.¹²³ U paty pomníku se začaly vršit věnce a květiny. Němečtí vojáci na stráží u kasáren, stojících přímo naproti pomníku sice vše pozorně sledovali, ale nezasáhli.

Tím však události dne ještě neskončily. V Boleslavi byl hlídkou zatčen invalida Josef Hrdlička, když kladl věnec k pomníku legionáře. Stálo jej to dva dny vězení.

Největší rozruch a dokonce vyšetřování však způsobil až gymnaziální profesor Jan Mašek, který se čtyřiceti studenty prošel pochodovým krokem kolem pomníku, aby následně pokračovali po hlavní ulici až do Staré Boleslavi. V tomto pochodu viděl některý z přítomných Němců jasnou provokaci a demonstraci proti stávajícím poměrům. O události informoval německé úřady, které následně trvaly na důkladném prošetření incidentu.

Vedení školy později vyšetřovatelům uvedlo, že se nejednalo o žádnou provokaci, ale pouze o hodinu tělocviku, respektive její nahrazení ve formě pochodového cvičení, neboť v tělocvičně gymnázia tou dobou zrovna řemeslníci instalovali zatemnění.¹²⁴ Je samozřejmě jisté, že studenti se svým profesorem v čele využili příležitosti a opravdu pochodem demonstrovali své smýšlení, ale nakonec se naštěstí podařilo za pomoci četníků a okresního hejtmána Maruny vyšetřování uzavřít, aniž by padlo obvinění.¹²⁵

Posledním místem, kde dali obyvatelé veřejně najevo svůj nesouhlas s okupačním režimem, se stalo městské kino v Brandýse. Před filmem se nejprve promítaly tzv. „Aktuality“, zprávy o dění v protektorátu a na frontách. Ve chvíli, kdy se na plátně objevili pochodující němečtí vojáci, začali lidé tropit hluk – šoupat nohama, hlasitě kašlat, hvízdát a zazněl „i doprovod písni „Hej hou, hej hou, trpaslíci jdou.“¹²⁶ Až po vystoupení správce

¹²³ K Masarykovu pomníku více v kapitole 13.

¹²⁴ SOKA Praha-východ, fond Okresní úřad Brandýs nad Labem, Katalog prezidiálních spisů 15. 3. 1939 – 5. 1945, sv. III., *Zpráva (koncept) pro PZÚ z 31. 10. 39.*, str. 32.

¹²⁵ *Pamětní kniha Brandýsa nad Labem (do roku 1950).*, (CD-ROM), str. 426.

¹²⁶ *Pamětní kniha Staré Boleslavi (1937-1945).*, (CD-ROM), str. 128.

kina, který k divákům promluvil, se mohlo pokračovat v promítání. Následně bylo kino od 2. listopadu na měsíc „za trest“ uzavřeno.

7.2 Spolky a spolkový život

V éře první republiky se města pyšnila bohatým a pestrým společenským životem, za nímž stál nespočet spolků, sdružení, klubů a zájmových organizací – Sokol, Orel, Baráčníci, dobrovolní hasiči, legionáři, Junáci, DTJ, pěvecké sbory Bojan a Václav, orchestrální soubor Lípa, řada divadelních spolků, několik sportovních klubů, červený kříž, náboženské spolky, Klub českých turistů a mnoho dalších.

I na jejich činnosti se okupace samozřejmě podepsala. Není však prostorově možné, abych se na následujících řádcích věnoval všem, proto si dovoluji zaměřit se jen na některé z nich.

7.2.1 Sokol

Brandýská i staroboleslavská jednota patřily pod stejnou sokolskou župu, župu Barákovu, ale jinak působily na sobě zcela nezávisle. Obě jednoty disponovaly tělocvičnou (v Brandýse stále existující sokolovnou na Zápské ulici, v Boleslavi tělocvičnou „U Karla“), které se kromě cvičení využívaly k pořádání rozličných kulturních a společenských akcí.

Podívejme se nejprve do Brandýsa.

S 15. březnem 1939 se do tělocvičny nastěhovali dočasně němečtí vojáci. Až po jejich odchodu mohli sokolové v tělovýchovné činnosti pokračovat, ale tak říkajíc jen za „zavřenými dveřmi“, neboť veřejná cvičení a vystoupení byla zakázána, až na tzv. akademie se cvičením – bez projevů, recitací a písní.¹²⁷ Přes všechny tyto problémy se sokolové cvičení nechtěli dobrovolně vzdát, a tak řada cvičenců chodila pak raději do lesa, kde si vytvářeli improvizované „nářadí“.

¹²⁷ Se zajištěním cvičebních prostor byl často problém, neboť v případě potřeby obsazovalo veškeré vhodné prostory německé vojsko. Tak například již 31. srpna 1939 obsadili sokolovnu i přilehlé cvičiště a zůstali zde až do prosince. „Zachránil“ je až ředitel gymnázia Kleisl, který sokolům poskytl tělocvičnu školy.

Velice bolestivou ranou se nejen pro místní jednoty stalo nucené vyloučení členů židovského původu. Mnoho z nich navštěvovalo Sokol od dětských let, a proto rozloučení s nimi proběhlo alespoň co nejdůstojnější formou.¹²⁸

Členové jednoty však netrávili čas jen cvičením, ale též organizováním rozličných kulturních akcí, zvláště divadelních vystoupení. V době neustálého omezování působnosti Sokola patřila realizace divadla mezi oblíbené a veřejností velmi očekávané a hojně navštěvované události. Hrály se kusy od českých autorů, odkazující často na slavné postavy či události české historie. Například v roce 1939 sehráli ochotníci hru „*Mikuláš Dačický*“ od Ladislava Stroupežnického, pro následující rok byla vybrána Klicperova hra „*Lhář a jeho rod*“. Oblíbená byla též díla Aloise Jiráska. V divadelních hrách se preferovalo jasné vlastenectví a snaha povzbudit národní vědomí. A že krom toho byly i na slušné umělecké úrovni, zajistilo angažování učitelky baletu a zkušené choreografky Anny Maternové. S její pomocí se realizovala řada operet např. Lehárova „*Země úsměvů*“.¹²⁹ Pro menší děti se hrála představení loutková.¹³⁰

Ještě na konci léta 1939 řešila se v brandýském Sokole otázka vedení. Nakonec se přistoupilo k poněkud nedemokratickému, ale logickému kroku, kdy se místo klasických tajných voleb využilo aklamace současného vedení. Starostou zůstal Adolf Tomek, místostarostou učitel, uprchlík ze Štětí Augustin Lukeš a jednatelem ing. Mojmír Tomandl.¹³¹

A ve stejném složení zůstalo vedení až do neděle 13. dubna 1941.

V pět hodin ráno toho dne, ozval se v bytě starosty Tomka zvonek. Za dveřmi stáli četníci s komisařem z okresního hejtmanství, který Tomkovi oznámil, že činnost Sokola byla úředně zakázána a jednota rozpuštěna. On, jako starosta jednoty, byl povinen vydat do rukou úřadů veškerý sokolský majetek. Na jejich vyzvání se ihned odebrali do sokolovny, kam brzy dorazili i další zburcování činovníci jednoty a starosta města. Dostali lhůtu do odpoledních hodin, kdy měli odevzdat kompletní soupis majetku a klíče. Zachránit se podařilo jen některé drobnosti a nejspíše i písemnosti, které nebyly zaneseny

¹²⁸ Obdobný problém řešili i brandýští fotbalisté, kde se tato situace dotkla např. bratří Krausů, kteří v klubu působili a podporovali jej celých 29 let. Nebyli proto přímo vyloučeni, ale dostali možnost vystoupit sami a za jejich činnost jim klub vystavil písemné poděkování. In: ŠEFČÍK Josef: *100 let fotbalu v Brandýse nad Labem*, FK Brandýs nad Labem, Brandýs nad Labem 2001, str. 58.

¹²⁹ OMPV, LOYDA, V.: *Tělocvičná jednota Sokol v Brandýse nad Labem 1868-1998*, Sokolská župa Barákova se sídlem v Praze, Praha 1998, str. 69.

¹³⁰ OMPV, *Komplexní dokumentační úkol č. AV 1570/93 „Tělovýchova (Dějiny Sokola 1939-45), též divadlo*.

¹³¹ Mezi vedoucí činovníky dále patřili: pokladník K. Bartoň, náčelníkem Macoun, náčelnicí V. Branišová.

v inventárních knihách a které si jednotliví sokolové rozebrali a poschovávali doma.¹³² Zabavená sokolovna se pak na čas dostala do rukou místní skupiny NSDAP a později sloužila jako sklady a improvizovaný lazaret.¹³³

Jednota přišla o všechny stoly a židle, skládací pódium i tělocvičné nářadí.

Tímto dnem činnost jednoty zanikla až do května 1945, ale ne tak ochota jejich bývalých členů. Ti se začali ve velkém angažovat v jiných společenských organizacích. Tenisté přešli do LTC Melichar, tenisového oddílu organizovaného továrnou Melichar-Umrath. Lehkoatletické oddělení začalo závodit se svými staroboleslavskými kolegy pod hlavičkou jejich sportovního klubu. Do Staré Boleslavi se formálně přesunuli také cvičenci na nářadí a členové dramatického souboru se rozptýlili mezi ostatní divadelní skupiny.¹³⁴

Celou řadu obecných věcí z předchozích řádků můžeme stejně dobře aplikovat na situaci staroboleslavské sokolské jednoty, ať už v otázce občasného zrekvírování tělocvičny, omezování činnosti nebo nuceného vyloučení sokolů s židovským původem.

Starostou jednoty byl František Vančura, místostarosty Václav Emr a Josef Tesař.¹³⁵

I boleslavská jednota byla zrušena 13. dubna 1941. Majetek, shromážděný v tělocvičně „U Karla IV.“ zaevidován a místnosti zapečetěny. Další informace o činnosti jednoty bohužel nejsou, neboť kroniky se v průběhu let kamsi ztratily.

7. 2. 2 Skaut

Druhou organizací, k jejímuž působení se dochovalo více materiálů, je Skaut.

Stejně jako Sokol i Skaut vznikl nezávisle v Brandýse a v Boleslavi, ale všechny oddíly si byly velice blízké, často společně spolupracovaly i soutěžily.¹³⁶ Počátky skautingu na Brandýsku můžeme sledovat od roku 1919, tudíž v roce 1939 oddíly oslavovaly dvacáté výročí. Není jistě třeba připomínat, že Skaut je hlavně mládežnická organizace, která kromě lásky k přírodě a kamarádství vychovávala ke zdravému vlastenectví.

¹³² OMPV, *Komplexní dokumentační úkol č. AV 1570/93 „Tělovýchova (Dějiny Sokola 1939-45), též divadlo.*

¹³³ K původnímu účelu byla slavnostně navrácena až 28. října 1945.

¹³⁴ OMPV, LOYDA, V.: *Tělocvičná jednota Sokol v Brandýse nad Labem 1868-1998.*, Sokolská župa Barákova se sídlem v Praze, Praha 1998, str. 69-70.

¹³⁵ Jednatel František Zeman, náčelníkem František Metlička, náčelníci Anna Mušková, vzdělavatelem učitel Julius Herejk.

¹³⁶ Kromě „pozemních“ Skautů, působil zde též oddíl vodních Skautů.

Několik pamětníků, se kterými jsem měl možnost hovořit, případně jsem četl jejich paměti, a kteří se různým způsobem zapojili do odbojové činnosti, vyrůstali jak v Sokole, tak v Junáku, odkud si přinesli silné vlastenecké a národní uvědomění.

Již v roce 1938 během květnové a později i zářijové mobilizace se skautské oddíly dobrovolně přihlásily na pomoc úřadům mimo jiné účastí ve strukturách civilní obrany: *„I my jsme prožívali tuto dobu s velkým vzrušením, připravovali se na případnou válku. Seznamovali jsme se s chemickými bojovými látkami, jejich působením na lidský organismus a samozřejmě pak nejvíce způsoby na ochranu proti nim.“*¹³⁷

Po březnové okupaci došlo k určitému ochromení organizace. Sice zatím nedošlo k přímému zákazu činnosti, dokonce přibyli i noví členové, ale program se musel přizpůsobit novým podmínkám. Proto se čím dál tím častěji scházeli „tajně“ na vybraných místech po okolních lesích, kde nováčky zasvěcovali do skautských ideálů. Pořádali výlety a snažili se udržet tradici letních táborů, které staroboleslavští uspořádali v Chotěboři na Doubravce. Letní tábor roku 1939 však byl poslední, který proběhl v plánované délce. Již další rok byl po deseti dnech přerušen a z nařízení úřadů ukončen. Nedlouho poté, v rozmezí od 28. října do 4. listopadu 1940, došlo ke zrušení skautské organizace a k zabavování majetku jednotlivých oddílů. V Brandýse se tak stalo 2. listopadu a ve Staré Boleslavi 4. listopadu.

*„Protože jsme dostali příkaz k veškerému odevzdání inventáře, sešli jsme se okamžitě u Kolmanů a třídili co odevzdáme a co ukryjeme u jednotlivých členů. Jednalo se hlavně o stany a základní skautskou literaturu (bylo to důležité rozhodnutí, jak se později ukázalo – ukryté věci se po válce staly základem inventáře při opětovném obnovení junácké činnosti). Bratři Antonín Kolman a Jiří Maruška byli později několikrát vyslýcháni v Mladé Boleslavi na gestapu. Výslech byl zaměřen právě na majetek boleslavského junáka.“*¹³⁸

Ale nyní již bývalí skauti se nechtěli vzdát. Část se zapojila do činnosti pod jinou „hlavičkou“, další se s pomocí ředitele městské záložny pana Sýkory a se souhlasem starosty Brandýsa Štěcha, stali zakladateli „Veslařského weekendového klubu“ (dále jen VWK).

¹³⁷ ŠÍLA, Martin: *90 let skautingu v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi.*, Brandýs nad Labem 2009, str. 26.

¹³⁸ Tamtéž, str. 29.

O VWK můžeme mluvit jako o přímém nástupci vodáckého oddílu Junáka, v čele se stavitelem Dluhošem Svobodou. Loděnice byla v Královicích „Na Veslovce“.¹³⁹ Kromě vodáctví se zde pravděpodobně konaly tajné schůzky junáků. Přes všechna podezření, existoval weekendový klub až do přelomu roku 1944, kdy se o jeho činnost začalo zajímat Kuratorium. Podle pana Zalabáka byla právě snaha o pohlcení klubu Kuratoriem hlavním důvodem jeho zrušení.¹⁴⁰ Publikace vydaná k 90. výročí založení skautské organizace v Brandýse nad Labem je méně konkrétní, hovoří prostě o pokynu k likvidaci klubu, v jehož činnosti bylo spatřováno pokračování Skauta.¹⁴¹ Každopádně již krátce po zániku VWK došlo k založení nového Českého veslařského klubu, kam se přesunula i nevodácká činnost a ilegální schůzky skautů.

Dalším způsobem, jak uchovat junáckou tradici, se staly tajné schůzky v okolních lesích. Zde už se částečně dostáváme na půdu odbojové činnosti, které je věnována samostatná kapitola. Oblíbenými místy se staly lesy podél Jizery, případně lokalita za Starou Boleslaví známá jako „Zelená bouda“. Výsledkem těchto setkání byl mimo jiné i ilegální letní vodácký tábor na Jizeře u Sobětuch s cca 40 účastníky.¹⁴² Původně byl plánován na celých čtrnáct dní, ale po diskrétním varování ze strany četnictva se přistoupilo k jeho předčasnému ukončení. Ale i v omezeném čase se podařilo splnit alespoň něco z jeho cíle – připravit pro doby budoucí spolehlivé skautské vedoucí.

Připravenost a veliké odhodlání skautů se projevilo i v květnu 1945, kdy se ve velkém počtu a velice úspěšně zapojili do povstání. Sloužili jako spojky, strážé, pozorovatelé a vydobyli si za své nasazení značný respekt.¹⁴³

7. 2. 3 Ostatní sportovní spolky

S podobnými problémy jako Sokol a Junák se potýkaly ostatní spolky a sdružení, ač u nich většinou nehrozilo jejich úplné zrušení. Tak například Baráčníci, spolek udržující lidové tradice a zvyky, mohl existovat, ale každou schůzi museli předem ohlásit a počkat, zda bude povolena. Jak si posteskl autor publikace „*Baráčnictvo na Polabí*“, dotyčné

¹³⁹ Názvy Skaut a Junák považuji v této práci za synonyma.

¹⁴⁰ Rozhovor s pplk. v. v. ing. Zdeňkem Zalabákem, 17. 11. 2011.

¹⁴¹ ŠÍLA, Martin: *90 let skautingu v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi.*, Brandýs nad Labem 2009, str. 36.

¹⁴² O skautském odboji a skupině „Letící šípy“ více v kapitole 11.

¹⁴³ KOUKAL, Josef: *Kasárna hlídali po odjezdu okupantů skauti.*, In: Zpravodaj Telegraf, ročník 3, číslo neuvedeno, květen 2005, str. 14.

úřady často otálely s vydáním povolení tak dlouho, až uvedený termín propadl.¹⁴⁴ Že se tak stávalo často a nepochybně se nejednalo o náhodu, je nasnadě.

Snad jedinou částí veřejného života, která nepodléhala omezování, se stal sport, respektive čistě sportovní kluby. Sportovní kluby, pokud nedošlo k nějakým nečekaným projevům z řad členů či diváků, měly poměrně široké pole působnosti. Například v roce 1941 vznikl v rámci S. K. Stará Boleslav zcela nový oddíl lehké atletiky, který v brzké době dosáhl celé řady vynikajících úspěchů.

Zájemci se ve městě mohli zúčastnit cyklistického závodu „Krejzův okruh“, pro běžce se zde od roku 1944 běhal populární jednomílový „Jarní běh“. Pro zájemce o lední hokej fungoval přes zimu klub H. C. Blesk. A hrát se nepřestal ani fotbal.

V Brandýse se nejčastěji hrálo na hřišti „U jízdárny“ a v sezoně 1941/42 se zde též „urodila“ nejvyšší výhra v celé historii klubu S. K. Brandýs. Hostující tým Čechie Vykáň si z utkání odvezl tvrdou porážku 20:0.¹⁴⁵

Oblíbené a milovníky kopané očekávané byly vzájemná derby mezi Brandýsem a staroboleslavským fotbalovým klubem. Nutno podotknout, že statistika je milosrdněji nakloněna staroboleslavským hráčům, kteří z celkem 11 vzájemných utkání šest vyhráli, dvě prohráli a tři duely zůstaly nerozhodné.¹⁴⁶

7. 2. 4 Kulturní život

Někdo by se mohl domnívat, že obyvatelé protektorátu, se všemi svými starostmi všedního dne, špatným zásobováním a neustálým strachem ze zatčení, nebudou mít čas ani chuť zabývat se něčím takovým, jako je kultura. Já si však dovolím tvrdit, že opak je pravdou. Právě u kultury se mohli lidé odreagovat, přijít na jiné myšlenky a zapomenout alespoň na chvíli na tíživost doby. Je zde ovšem nutné upřesnit jistý detail, a to ten, že nemám na mysli „zpolitizované“ kulturní akce oficiálních kruhů, jejichž cílem bylo „správně ideově“ působit na obyvatelstvo.¹⁴⁷

Je samozřejmé, že kulturní život doznal značných omezení a na veřejnost nebylo možné vystoupit s čímkoliv. Veškerá veřejná vystoupení potřebovala povolení a schválení

¹⁴⁴ OMPV, VIKTORIN, František (?): *Baráčnictvo na Polabí.*, strojopis, str. 28.

¹⁴⁵ ŠEFČÍK Josef: *100 let fotbalu v Brandýse nad Labem.*, FK Brandýs nad Labem, Brandýs nad Labem 2001, str. 63.

¹⁴⁶ ŠEFČÍK Josef: *100 let fotbalu v Brandýse nad Labem.*, FK Brandýs nad Labem, Brandýs nad Labem 2001, str. 188.

¹⁴⁷ Těmito akcemi se zabývá podkapitola 11.5.

programu ze strany odpovědných úřadů, přesto se stále nabízelo dost nekonfliktních divadelních her, hudby, nápadů na výstavy atd. Na následujících řádcích se budu věnovat dvěma aspektům, které kulturní život v Brandýse a v Boleslavi tak zvané „táhly“ – divadlu a hudbě.

7. 2. 5 Divadlo

Začněme nejprve u divadla, lépe řečeno u ochotnického divadla, neboť profesionální divadelní soubor ani v jednom z měst nepůsobil. Ale o to více ochotníků se divadlu věnovalo, neboť snad každý větší průmyslový podnik, sportovní klub či společenská organizace měla svůj dramatický soubor, který pravidelně veřejně vystupoval. Své „herce“ tak měl Sokol, Baráčníci, DTJ, dobrovolní hasiči a mnozí další. Divadlu se nevyhýbali skauti, orelská jednota, ani katolická mládež. Na vysoké úrovni prý hrála svá představení staroboleslavská Jednota divadelních ochotníků „Tyl“.

Přes veškeré potíže vznikl v roce 1942 v Brandýse nový divadelní soubor označovaný většinou jako „malá scéna“. Nesl neobvyklý název – D 111+11, ale na plakátech byl častěji označován méně „podezřelým“ názvem „Spolek divadelních ochotníků v Brandýse nad Labem.“¹⁴⁸

Počtu souborů odpovídal i počet odehraných představení. Městští kronikáři nezapomněli mnoha hrám věnovat alespoň krátkou zmínku. A díky jejich přesným informacím, neboť se nedomnívám, že právě záznamy o divadle by byly zpětně tendenčně upravovány, víme, že se každoročně odehrály desítky představení.^{149 150}

K hlavním městským „scénám“ patřily ve Staré Boleslavi „Lidový“ a „Katolický dům“, v Brandýse pak až do roku 1941 sokolovna. Po jejím uzavření a zabavení zbyly místním ochotníkům omezené prostory v sálech hostinců (např. v hotelu „Koruna“, hostinci „Na Rychtě“, kde tradičně zkoušeli a hráli ochotníci baráčnické jednoty, či hostinec „U Petříků“), což sice přineslo určité potíže, ale o to více se začalo hostovat v Boleslavi.

¹⁴⁸ LOYDA, Vladimír: *Sto let českého ochotnického divadla v Brandýse n. L. – St. Boleslavi.*, ZK ROH BSS Brandýs nad Labem spolu s muzeem v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi, Brandýs nad Labem – Stará Boleslav 1964, str. 29-30.

¹⁴⁹ Zvláště staroboleslavská kronika je v tomto ohledu bohatým zdrojem informací.

¹⁵⁰ Například jen v období od dubna do května 1940 sehrála ve Staré Boleslavi hostující divadelní společnost B. Bitla 32 divadelních představení a operet.

A jaké inscenace se vlastně hrály? Žánrová skladba byla poměrně pestrá, od veseloher, přes kusy s historickou tematikou, romance až ke klasickým dílům, např. „Maryšu“ bratří Mrštíků. Zvláště hry s historickým obsahem měly směřovat k pozvednutí národního sebevědomí diváků.

Uvedme pro názornost telegraficky alespoň pár příkladů: 15. května 1940 byla uvedena hra F. F. Šamberka „*Josef Kajetán Tyl*“, 14. dubna 1940 veselohra Jana Grmely „*Ta pravá*“, 20. července 1940 „*Šumařova píseň*“ Richarda Branalda, 19. ledna 1941 Vilém Werner „*Srdce na uzdě*“, v dubnu 1943 „*Sluneční paseka*“ od Jaroslava Antonína Urbana, 1. a 2. ledna 1944 „*Narodil se Kristus Pán*“.

Nezapomínalo se ani na děti a mládež, pro něž se krom loutkového divadla sehrálo třeba představení z pera Jaroslava Foglara „*Tábor ve sluneční zátoce*“, které nastudovali členové skautského oddílu.¹⁵¹

Kromě místních souborů, zavítala občas do Brandýsa i Boleslavi zájezdní představení. A že někdy nešlo o ledajaké soubory či jména. Mládež Národního souručenství pozvala v listopadu 1941 na dvě představení loutkoherce se Spejblem a Hurvínkem.¹⁵² Lidový dům prý přímo praskal ve švech.

Jindy zas vystoupila se zájezdním souborem známá herečka Věra Ferbasová a ochotníkům z divadelního souboru „Tyl“ se podařilo získat pro inscenaci „*Maryši*“ herečku pražského Národního divadla Vlastu Fabiánovou.¹⁵³

O baletní vystoupení se pravidelně starala baletní škola Anny Maternové, které se podařilo mimo jiné připravit společně s brandýským orchestrálním sdružením „Lípa“ celovečerní představení Nedbalova baletu „*Pohádka o Honzovi*“, opět za velkého zájmu veřejnosti.¹⁵⁴ V květnu 1943 zaujalo autorské představení „*Květinová princezna*“ publikum natolik, že muselo být celkem sedmkrát reprízováno.¹⁵⁵

Bohatý divadelní život pokračoval přes různá dílčí omezování, až do zimy 1945, kdy veškeré vhodné objekty a tedy i sály obsadilo nejprve německé vojsko a hned po nich uprchlíci z Východního Pruska a Slezska.

¹⁵¹ *Pamětní kniha Staré Boleslavi (1937-1945)*., (CD-ROM), str. 144.

¹⁵² Obě představení byla sehraána 12. listopadu 1941. První představení patřilo dětem a hře „Robinson Hurvíněk“, druhé si připravili pro dospělé s hrou „Ať žije zítřek“.

¹⁵³ *Pamětní kniha Staré Boleslavi (1937-1945)*., (CD-ROM), str. 239.

¹⁵⁴ *Pamětní kniha Staré Boleslavi (1937-1945)*., (CD-ROM), str. 240.

¹⁵⁵ Tamtéž, str. 241.

7. 2. 6 Hudební tělesa

Hojně navštěvovaná byla též hudební vystoupení. O ta se v průběhu roku staraly hlavně místní kapely pana Švejdy a pana Chrousta. Značné oblibě se těšila vystoupení pěveckého sboru „Bojan“ a již výše zmíněného orchestrálního sdružení „Lípa“.

V těchto těžkých letech vedla „Bojan“ Marie Krsková. Ve svém příspěvku do sborníku, vydaného ke stoletému výročí založení sboru, vzpomínala na uvedení opery „V studni“ od Viléma Blodka: *„Nastudovala jsem celou operu – sbory i částečně sólisty. Sama jsem zazpívala roly Veruny, jejíž úvodní slova byla: „Aj, zlý to čas, nynější čas...“ atd. Podle nařízení jsem předložila text k cenzuře. Určili mi, že tato slova se nesmějí zpívat. Nezbyvalo, než vynechat árii, nebo předělat text. Sesmolila jsem tedy původní slova na: „Je stáří zlé, když mládí přejde čas...“ Jenže při představení v zápalu hry jsem na to zapomněla a zpívala text původní i při dalších dvou uvedeních. Naštěstí to prošlo bez následků.¹⁵⁶*

Neupravený text tedy tentokrát „ostřížímú oku“ cenzury unikl. Podle vzpomínek měla Marie Krsková mnohem větší strach při koncertu jiném, jehož se zúčastnil i německý okresní hejtman. Do programu byla, i přes negativní stanovisko okresního úřadu, zařazena Dvořákova „Hymna českého rolnictva“. Ale nechme nyní opět promluvit pamětnici: *„Koncert se vydařil a vyvrcholil Dvořákovou „hymnou“. Od té doby jsem neslyšela a už asi neuslyším přednést tuto skladbu s takovým citem a vřelostí. Však to také mělo odezvu. Ještě jsme nedozpívali poslední slova a už se strhl bouřlivý potlesk. (...) Jenže pak přišla sprcha. Pan oberlandrat si mě nechal předvolat. Zatrnulo ve mně, jak to asi dopadne. K mému překvapení mi však gratuloval. Řekl, že ještě nikdy neviděl dirigovat ženu a že se mu koncert líbil. Zvláště ten Dvořák byl nádherný. (Užil slova „prachtvoll“.) Děkovala jsem a v duchu si myslela: „Kdybys tak věděl, co jsme to zpívali...!“¹⁵⁷*

V rámci této kapitoly nelze nezmínit dva celoprotektorátní hudební projekty. Prvním se stal v květnu 1940 „Český hudební máj“, který si vzal za cíl propagovat českou hudební tvorbu. V Brandýse započal „festival“ 12. května odpoledním koncertem žáků z hudební školy pana Chrousta a pokračoval prakticky až do konce měsíce několika dalšími akcemi, například koncertem chrámové hudby, pásmem národních písní v podání školní mládeže, vystoupením „Bojanu“, „Lípy“ a dalších. V Boleslavi zahájili program

¹⁵⁶ 135 let pěveckého sboru Bojan., bez paginace.

¹⁵⁷ 135 let pěveckého sboru Bojan., bez paginace.

o týden později, 19. května, velkým koncertem českých písní, které zpívaly děti z brandýských a boleslavských škol.¹⁵⁸

Druhým „projektem“, který proběhl v roce 1941, se staly oslavy 100 let od narození hudebního skladatele Antonína Dvořáka, který opět v květnovém termínu přinesl sérii koncertů, zaměřených primárně na Dvořákovo dílo.¹⁵⁹

7. 2. 7 Obnova kulturního a společenského života v prvních týdnech května 1945

Plnohodnotné obnovení kulturního a společenského života nastalo až po osvobození. Všechny zakázané a nyní znovuobnovené organizace toužily dohnat šest ztracených let. V prvních několika dnech se lidé s oblibou účastnili slavnostních akcí na oslavu vítězství a počest Rudé armády. Jedna velká se, na přání samotného sovětského velení, konala již 11. května. Odpoledne jí předcházela velký průvod občanstva s vlajkami a hudbou, který vyrazil z Brandýsa, přešel mosty a dorazil na staroboleslavské náměstí, kde dav nějaký čas setrval, zahrála hudba a pak se průvod vydal na zpáteční cestu. Večer pak následovala lidová veselice na brandýském náměstí.

Díky amatérským kameramanům, kteří tyto okamžiky zachytili na osmimilimetrový film, jsou záběry veselice dochovány dodnes. Část z nich dokonce na barevném filmu!

Nejprve vystoupily dívky z taneční a baletní školy Anky Maternové. Za doprovodu klavíru, který vynesly přímo na náměstí, tančila děvčata ve cvičebních úborech a krojích lidové tance. Nakonec dívky vzaly do kola i přítomného plukovníka Vaganova, velitele sovětské posádky, a jeho důstojníky. Podle záběrů se sice plukovník zpočátku „ošíval“, ale nakonec si dal říci.

V brandýském kině se ten večer pro širokou veřejnost vysílaly první dva sovětské filmy – „*Suvorov*“ a „*Malechovská mohyla*“.¹⁶⁰

Hned následující den potěšil milovníky sborového zpěvu, když filmaře nahradil v kinosále první poválečný pěvecký koncert Bojanu.¹⁶¹

V obdobném duchu by se dalo pokračovat dál. Lidé prostě měli co slavit, a tak toho do sytosti využívali.

¹⁵⁸ *Pamětní kniha Staré Boleslavi (1937-1945)*., (CD-ROM), str. 145-7.

¹⁵⁹ *Pamětní kniha Brandýsa nad Labem (do roku 1950)*., (CD-ROM), str. 443-4.

¹⁶⁰ *Pamětní kniha Brandýsa nad Labem (do roku 1950)*., (CD-ROM), str. 518.

¹⁶¹ *135 let pěveckého sboru Bojan.*, bez paginace.

Nezapomnělo se ani na duchovní stránku. Všechny kostely konaly slavnostní mše a na nedostatek věřících si faráři rozhodně stěžovat nemohli.

Do „pohybu“ se dal též spolkový život. Sčítaly se škody, které spolky utrpěly za okupace, dohledávaly se ztracené dokumenty a vybavení.

Jako příznivec letectví, dovolím si nyní lehce postihnout vznik brandýského aeroklubu, který na rozdíl od Sokola či Junáku, které byly samozřejmě ihned po pádu okupačního režimu obnoveny, vznikal vlastně zcela od „nuly“. Sice zde již před válkou existovala pobočka Masarykovy letecké ligy, ale pouze ve formě modelářského klubu. Teprve v létě dochází k založení oddílu spadajícího pod Český národní aeroklub a začalo se se sháněním skutečných letounů – kluzáků.¹⁶² Těch byl naštěstí v kořistních zásobách dostatek a značná část z nich byla rozdělena právě aeroklubům. Na původních německých kluzácích určených pro elementární letecký výcvik tak začali postupně trénovat i zdejší amatérští vzduchoplavci.

¹⁶² REZEK, Josef: *Křídla nad Brandýsem. (Aeroklub Brandýs n/L 1945-1962).*, Velitelství letectva a PVO ve spolupráci s Leteckým klubem Brandýs n/L, Brandýs nad Labem 1993, str. 5, 8.

8 Školství

Důležitou součástí každé společnosti, tedy i té protektorátní, bylo samozřejmě také školství. Možná by bylo lépe napsat přímo „boj“ o školství, který zde celých šest let probíhal. V Brandýse se v námi sledované době nalézaly čtyři „všeobecné“ školy – státní reálné gymnázium, měšťanská škola, živnostenská pokračovací škola a zimní hospodářská škola. Spektrum pak doplňovaly ještě dvě školy hudební. Ve Staré Boleslavi fungovala obecná škola chlapecká a dívčí.

8.1 České školy

Stejně jako v ostatních obcích i zde byla většina škol po 15. březnu 1939 dočasně obsazena Wehrmachtem a dalšími německými ozbrojenými složkami, neboť jiné ubytování pro ně prostě nebylo.¹⁶³ Například z celé budovy brandýského gymnázia bylo pro výuku až do 5. dubna uvolněno pouze 6 učeben. Po odchodu vojáků se sice do lavic vrátili stejní žáci, ale výrazné proměny čekaly obsah i systém vzdělávání.¹⁶⁴

Nová koncepce českého školství byla v představách okupačních úřadů prostředkem pro postupnou germanizaci českého etnika. Zároveň se díky uzavření českých vysokých škol a postupného omezování hlavně všeobecných středních škol plánovitě snižovala vzdělanostní úroveň mládeže.¹⁶⁵ Z hodin českého jazyka postupně mizel jeden autor za druhým, zeměpis byl orientován pouze na Třetí říši a protektorát, dějepis nakonec úplně zrušen. Jediné hodiny, které přibývaly, představovala němčina a tělesná výchova. Nastalo vyřazování „závadných“ učebnic, učebních materiálů a všeho, co jakýmkoliv způsobem

¹⁶³ A rozhodně se nejednalo o jediný případ. K záborům vojskem docházelo průběžně po celou válku např. ihned po vypuknutí války, v roce 1942 a hlavně v závěrečné fázi války roku 1945, kdy k obsazování docházelo velice často nejen vojskem, ale též konvoji uprchlíků ze Slezska a Východního Pruska tzv. „národními hosty“. Po každém takovém obsazení bylo nejprve nutno školu důkladně uklidit a vydezinfikovat, neboť jak vojsko, tak zvláště unavení a zbědovaní uprchlíci přinesli s sebou mnoho kožních parazitů. Na úklidech pracovali převážně učitelé a rodiče žáků, po skončení války pak také zatčení skuteční i domnělí kolaboranti a Němci.

¹⁶⁴ O vývoji protektorátního školství např. v publikaci: MORKES, František: *Československé školy v letech 2. světové války.*, Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze, Praha 2005.

¹⁶⁵ Svědčí o tom i fakt, že na konci roku 1942 bylo zrušeno na 70% středních škol a počet studentů gymnázií klesl ze 100 183 studentů ve školním roce 1938/39 na 40 655 ve školním roce 1944/45. Brandýského gymnázia se sice zrušení netýkalo, ale i zde došlo k nucenému snížení počtu studentů z 507 ve šk. roce 1938/39 na 256 ve šk. roce 1943/44. In: MORKES, František: *Československé školy v letech 2. světové války.*, Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze, Praha 2005, str. 15.

prezentovalo předmnichovské Československo.¹⁶⁶ Nejedna hodina byla věnována začerňování nevhodného textu či přímo vyřezávání stránek z učebnic.

Brzy došlo také na členy pedagogického sboru a zaměstnance škol – již 16. března byli propuštěni všichni pracovníci židovského původu a do konce roku 1940 museli ze školství do často předčasného důchodu odejít všichni, kteří měli legionářskou minulost. Pro „nové pány“ byli příliš „nasáklí“ hodnotami masarykovské republiky.¹⁶⁷ Stejně tak začaly již pro školní rok 1939/40 platit norimberské zákony pro žáky a studenty židovského původu, zatím ve formě různých omezení. Úplný zákaz školní docházky přišel v následujícím školním roce 1940/41.

Hlavním cílem škol se stala či spíše měla stát výchova k pozitivnímu vztahu k německé říši, neboť je nutné „žáky řádně vychovávat k loyálnímu chování k Německé říši a k Němcům (...) Školy jsou povinny varovat žáky před šeptanou propagandou a poučit žáky o nebezpečí poslouchat cizí rozhlas a o důsledcích neuposlechnutí pro rodiče, školu a učitelstvo.“¹⁶⁸ Že se tomuto úkolu snažila řada pedagogů bránit, svědčí nejen zpráva o nevhodném chování žactva vůči německým vojákům, ale i demonstrativní pochod studentů gymnázia kolem Masarykova pomníku.¹⁶⁹

V rámci válečného hospodářství přešla na školy také povinnost zapojit se do sběru druhotných surovin. Ve školních kronikách lze nalézt nejednu přehledně zpracovanou tabulku s uvedeným množstvím sebraných surovin. Sbíralo se prakticky vše, od papíru, železa a barevných kovů, přes staré textilie, gumu, sklo, kosti až po léčivé byliny, bodláčí nebo chrousty. Žáci měli být ke sběru motivováni adekvátními odměnami.¹⁷⁰ Postupem času existovaly přímo předepsané kvóty na sběr papíru a žáka za měsíc. K šetrnosti a sběru surovin však bylo vyzýváno i ostatní obyvatelstvo a ve městě byla dokonce o sběru uspořádána výstava.

Školní výuku v zimních měsících dále omezoval nedostatek topiva, který vedl k prodlužování prázdnin, zkracování délky hodin na 35 minut, případně k dělení výuky na

¹⁶⁶ Za používání „nevhodných“ učebnic českého jazyka při výuce byl inspekcí v roce 1943 přísnou důtkou potrestán gymnaziální profesor Zdeněk Schanta.

¹⁶⁷ MORKES, František: *Československé školy v letech 2. světové války.*, Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze, Praha 2005, str. 42.

¹⁶⁸ LOYDA, Vladimír: *Co zaznamenaly kroniky staroboleslavských škol: od roku 1863.*, Základní škola Stará Boleslav, Stará Boleslav 2003, str. 43.

¹⁶⁹ Viz podkapitola 7.1.

¹⁷⁰ Jak uvádí výtah ze staroboleslavské školní kroniky, v roce 1943 bylo jako odměna pro nejpilnější sběratele zasláno z okresního úřadu 13 lístků k odběru mýdla.

polodenní směny.¹⁷¹ V případě obsazení školy vojskem se výuka soustředila do několika ponechaných tříd nebo se rozptýlovala po sálech hostinců či byla směřována do přírody.

Pan Miroslav Jeník vzpomínal na obdobnou improvizovanou „učebnu“ na fotbalovém hřišti, kde v každém rohu stála přenosná tabule a kolem ní se žáci daného ročníku rozesadili.¹⁷² Připočteme-li k tomu i pozdější časté odchody do úkrytů během leteckých poplachů a strach rodičů, kteří nechtěli kvůli náletům děti do školy raději vůbec posílat, nelze než konstatovat, že kvalita výuky tímto značně utrpěla. A nepomohly jí ani nucené odchody vybraných učitelů k totálnímu nasazení. Řada kantorů strávila většinu školního roku 1944/45 prací v továrnách a houštickém vojenském lazaretu, kde byli nasazováni na ty nejhorší pomocné práce.¹⁷³

V období poslední válečné zimy a jara 1945 přestala školní výuka téměř kompletně. Nedostatek paliva, obsazování škol vojskem, zákopníky a uprchlíky vyhnalo žáky ze tříd. Gymnázium se již v listopadu 1944 proměnilo ve školu polního četnictva přesunutou do Brandýsa ze slezské Lodže a v průběhu květnové revoluce se tak stalo důležitým německým opěrným bodem. Za aktivní pomoci studentů se sice podařilo část školních sbírek a knih provizorně umístit v budově starého soudu, ale přesto došlo z inventáře k mnoha ztrátám.¹⁷⁴ Studenti maturitních ročníků museli nastoupit k zákopovým a opevňovacím pracím po městě a jeho blízkém okolí. Obdobně bylo v dubnu pro pomocnou službu v kuchyních povoláno 11 dívek ze staroboleslavské měšťanské školy.¹⁷⁵

Opětovné zahájení výuky započalo k 28. květnu 1945, a to často za velmi improvizovaných podmínek. Prvním ústavem, který zahájil výuku, se stalo gymnázium, přestože úklidové práce v budově nebyly zcela hotové a na školních pozemcích sovětští ženisté s německými válečnými zajatci odstraňovali rozházenou municí a zasypávali zákopy.¹⁷⁶ Ostatní školy musely ve zbytku školního roku improvizovat. Brandýská měšťanka sloužila k internaci zajatců a zatčených, takže využila nabídky ředitelství

¹⁷¹ Opět můžeme uvést příklad ze staroboleslavské chlapecké školy. Pololetní prázdniny roku 1941 se protáhly od 31. 1. až do 3. 3. a žáci si 1x týdně docházeli do školy vyzvednout domácí úkoly. I poté však výuka probíhala jen v dopoledních hodinách, kdy se jednotlivé ročníky střídaly ve směnách a výuka v běžném režimu započala až koncem března.

¹⁷² Rozhovor s p. Miroslavem Jeníkem, 24. 10. 2011.

¹⁷³ V Brandýse nastupovali práci hlavně v podniku Melichar-Umrath, v Boleslavi u podniku na výrobu bateriových článků Le Carbone, ale byly i případy nasazení do vzdálenějších provozů např. mladoboleslavské Škodovky.

¹⁷⁴ *80 let gymnázia v Brandýse – Staré Boleslavi. Výroční zpráva.*, nákladem školy, Brandýs nad Labem 1993, str. 20.

¹⁷⁵ *Pamětní kniha Staré Boleslavi (1937-1945).*, (CD-ROM), str. 302.

¹⁷⁶ *80 let gymnázia v Brandýse-Staré Boleslavi. Výroční zpráva.*, nákladem školy, Brandýs nad Labem 1993, str. 24.

gymnázia, které ji několik prostor dočasně poskytlo. Staroboleslavská škola také nemohla ihned sloužit svému účelu, neboť nyní se zde pro změnu ubytovali vojáci sovětsí, a tak se vyučování odbyvalo převážně pod širým nebem.

O letních prázdninách byl též čas na sčítání škod.¹⁷⁷ Ale do nového školního roku již žáci nastupovali do vyčištěných a vymalovaných tříd. Nový školní rok 1945/46 mohl začít.

8.2 Německá obecná škola

V průběhu s nárůstem počtu obyvatel hlásících k německé národnosti vyvstala potřeba zřídit „Volksschule“ – německou obecnou školu. K myšlence se kladně postavila i místní buňka NSDAP a první třída mohla být oficiálně otevřena 27. dubna 1940 v budově hospodářské školy v Brandýse nad Labem.¹⁷⁸

Řídícím učitelem prvních 20 dětí se stal Josef Haase z Chomutova. V počátcích si musel hodně vypomáhat češtinou, neboť prý jen šest z dvaceti dětí umělo obstojně německy.¹⁷⁹ Po jeho narukování do armády jej nahradil Franz Gayer, který ji vedl až do května 1945. Škola měla své vlastní ředitelství a učitelský sbor.

S postupem času, jak počet žáků narůstal, přesunula se škola do přízemí brandýského gymnázia. Průměrně škola pracovala se čtyřmi třídami a zhruba 130 žáky.¹⁸⁰

O bližším fungování této školy nevíme prakticky nic. Poslední zmínky o ní pochází z vyšetřovacích spisů Trestní nalézací komise, kde se u několika českých rodin zjišťovalo, proč daly své děti zapsat právě na německou školu.

¹⁷⁷ Podrobnější vyčíslení jsem našel pouze ke státnímu reálnému gymnáziu, které odhadlo škody na cca 40 000 předválečných korun a přišlo o 407 knih a učebnic. In: *80 let gymnázia v Brandýse – Staré Boleslavi. Výroční zpráva.*, nákladem školy, Brandýs nad Labem 1993, str. 24.

¹⁷⁸ Moderní budova sloužila různým německým organizacím až do konce války. Po ní byla budova přeměněna na nemocnici, která zde funguje dodnes.

¹⁷⁹ Později byl Josef Haase odveden a údajně 14. 10. 1943 padl na východní frontě. In: *Pamětní kniha Brandýsa nad Labem (do roku 1950).*, (CD-ROM), str. 433.

¹⁸⁰ Tamtéž., str. 433-4.

9 Válečný průmysl

Stejně jako v případě ostatních průmyslových kapacit v protektorátu, byly i zdejší provozy postupně více či méně zapojeny do válečné výroby.

Stará Boleslav byla vždy hlavně zemědělskou oblastí a tato situace přetrvávala i ve 40. letech, takže hlavním zdejším artiklem byly zemědělské produkty a dřevo těžené v okolních převážně borovicových lesích. Průmysl dobře využitelný pro vojenské účely zde představovaly prakticky jen dva podniky. Prvním byl závod Česká akciová společnost Le Carbonne, kde se vyráběly speciální galvanické články se vzdušnou depolarizací a suché baterie, druhým pak Kleinhamplova továrna „Projekce“ na filmové projektory, kde se kromě promítaček vyráběly také páskové stahovače beden na munici „Cyklop“.¹⁸¹

Brandýs byl v tomto ohledu pro německé vyzbrojovací úřady lokalitou mnohem významnější. Nebyl zde sice přímo zbrojní závod, ale kapacity místních strojírenských podniků umožňovaly postupně rozvinout poměrně širokou výrobu nejrůznějšího vojenského materiálu a náhradních či doplňkových dílů.

V továrně Josefa Plevy, která se kromě uměleckého kování a železných konstrukcí zabývala též kamny, byly již pro československou armádu ve velkém vyráběny polní kuchyně, které si z části nestihla armáda do mnichovské krize odebrat, takže zde zůstaly prakticky až do březnové okupace, kdy je převzala armáda německá. Nejspíše od roku 1944 byly do části Plevovy továrny přesunuty sklady leteckých součástek firmy Avia, která pro tyto účely pronajala také prostory blízké bývalé vojenské jízdárny a tzv. špejcharu na Vrábí.¹⁸² Pro dělníky, které tvořili hlavně totálně nasazení, byly u jízdárny vystavěny jednoduché dřevěné baráky, které po květnové revoluci sloužily jako infekční nemocnice internačního tábora pro Němce.

9.1 Továrna Melichar-Umrath

Nejvýznamnějším podnikem ve městě a blízkém okolí však byla továrna na secí a zemědělské stoje Melichar-Umrath. Rozkládala se na prostoru několika tisíc metrů čtverečných na jižním okraji Brandýsa a zaměstnávala několik stovek dělníků, úředníků

¹⁸¹ ZALABÁK, Zdeněk: *Válečné roky 1938-1945, naše město Brandýs nad Labem – Stará Boleslav a moje vzpomínky z těch let.*, str. 7.

¹⁸² Šlo o původní renesanční tvrz, přebudovanou na sýpku.

a učňů.¹⁸³ Základ výroby tvořily secí a žací stoje, kde se „vlajkovou lodí“ podniku stal patentovaný secí systém Melichar „Unikum“. Sortiment doplňovala nejrůznější kruhadla, obrabeče, vyorávače, pohrabovače apod. Významná byla i výroba široké škály tažných vozů. V souhrnu lze v portfoliu civilní výroby najít na 32 položek.¹⁸⁴

Podnik si již za Rakousko-Uherska vybuřoval ve světě výtečné renomé, ale v důsledku potíží spojených s velkou hospodářskou krizí museli i zde koncem 30. let přistoupit na vedlejší doplňkovou zbrojní výrobu pro československou armádu. V některých vzpomínkách se hovoří o výrobě světlometů pro protiletdeckou ochranu, ale osobně se domnívám, že zde neprobíhala jejich kompletní výroba, ale pouze lafetace na podvozky. Tím by byly využity kapacity vozového oddělení podniku. Naopak o výrobě svítidel není v dostupných pramenech žádná zmínka.

Po okupaci se na první pohled nic nezměnilo. Výrobní program sice zůstal beze změn, ale zásadní změny proběhly v řadách vedení podniku a v dozorčí radě. Několik jejích členů bylo židovského původu, a aby mohla továrna získat osvědčení árijského podniku, museli tito jedinci, včetně obchodního ředitele ing. Roberta Ehrmanna, odejít.¹⁸⁵ Když se tak stalo a celé nové vedení továrny prokázalo svůj árijský původ, byla tato „certifikace“ továrně udělena. Generálním ředitelem byl jmenován Dr. Zdeněk Fafla, který v této funkci vydržel po celou válku.

Další ránou se pro podnik stal požár, který zde znenadání vypukl 31. dubna 1939. Toho dne kolem šesté hodiny večerní šel kolem továrny dělník Vlastimil Šimůnek. Vracel se od svého strýce, který bydlel v obci Vrábí, a všiml si černého hustého kouře vycházejícího ze zadního traktu továrny, kde se nalézala lakýrna. Požár se šířil s nebývalou rychlostí, a přes včasný zásah závodních hasičů se rozšířil jak do skladu strojů, tak na montovnu v sousedství. Závodním hasičům bylo brzy jasné, že svými silami oheň nezvládnou a existovalo reálné nebezpečí rozšíření na další budovy továrny. Proto byly alarmovány hasičské sbory z Brandýsa, Vrábí, Popovic, Vinoře, Starého a Nového

¹⁸³ K 18. prosinci 1944 bylo dle mzdového seznamu v továrně zaměstnáno 859 osob. Tento počet však nebude konečný. V seznamu jsou zaneseni kmenoví zaměstnanci firmy, nikoliv totálně nasazení a pracovníci Českomoravských strojůren.

¹⁸⁴ Státní oblastní archiv v Praze (dále jen SOA), fond Brandýské strojírny a slévárny s. p. – v likvidaci (1942-2003) (dále jen fond BSS), Přehled výroby 1940-1945, kart. 5, inv. j. 6, *Přehled výroby z října 1943*.

¹⁸⁵ V brandýské kronice se na str. 433 uvádí, že v roce 22. dubna 1940 odstěhoval před útlakem do Bulharska také ředitel Václav Zimmer. Bohužel se mi k němu nepodařilo získat více údajů, ale zdá se mi neobvyklé, že by osoba židovského původu byla dle tehdejších pravidel ve vedení podniku. Nabízí se odpověď, že jde o chybu kronikáře, který zapomněl k řediteli dopsat slovo „bývalý“.

Brázdima, Jiřic, Kostelce nad Labem, Čelákovice, Toušeně, Záp, Zelenče a dokonce přijel sbor až z Prahy – Letné. Celkem se na spáleništi vystříдалo 15 hasičských sborů.¹⁸⁶

Pomoc při hašení a hlavně odnášení ohněm ohrožených strojů z montovny a rampy poskytli také němečtí vojáci, kteří se na příkaz svých důstojníků zapojili do akce.¹⁸⁷ Požár byl zdolán kolem půlnoci, ale ze spáleniště se kouřilo ještě několik dní.

Brzy po požáru se městem začala šířit zvěst, že šlo o sabotáž. Otázkou je, co by bylo jejím cílem. O světlometech, které by zde teoreticky stále ještě v menším množství mohly být, se četnická zpráva vůbec nezmiňuje, přičemž tento poznatek by byl v jinak pečlivě sepsaném raportu nepochybně zmíněn. Píše se zde pouze o strojích.¹⁸⁸ Na vojenský materiál by mohla ukazovat i pomoc německých vojáků, zde je však možné a reálnější připustit fakt, že si jednoduše chtěli „vylepšit renomé“ u místních občanů. A konečně, v neprospěch sabotáže hovoří výsledek vyšetřování, který za původce požáru označuje závadu na elektroinstalaci.

Naštěstí během požáru nedošlo k žádnému zranění ani úmrtí. Celková škoda byla odhadnuta na 4 miliony korun¹⁸⁹.

Požár ale výrobu nezastavil. Větším problémem se během válečných let stala ztráta řady zahraničních trhů a nedostatek materiálu na civilní výrobu, který byl továrně přidělován ve stále menším množství, čímž byla nedobrovolně omezována výroba zemědělských strojů, která musela být kompenzována přijímáním vojenských zakázek. Zároveň si německá vojenská mašinerie nemohla dovolit nechat „zahálet“ dobře vybavený strojírenský podnik, jehož volné kapacity již čekaly na svého uživatele.

Na schůzi správní rady podniku, která se konala 11. června 1943 v prostorách pražské Živnostenské banky, referoval továrník František Melichar, že na pokyn pražského vyzbrojovacího velitelství (Rüstungskommando Prag), podaly Českomoravské strojírný Praha-Libeň¹⁹⁰ (dále jen ČMS) nabídku na pronájem vybraných objektů brandýské továrny – vozovky, secího oddělení a k nim přináležejícího dvora s obytným domkem o celkové ploše cca 4000 m². Zároveň by pronájem, krom jednorázové úhrady nákladů za omezení

¹⁸⁶ SOA, fond BSS, Požár v továrně Melichar Brandýs n/L 1939, kart. 4, inv. j. 10, *Továrna Melichar-Umrath, požární škoda. 2. 4. 1939.*, bez paginace.

¹⁸⁷ Tamtéž.

¹⁸⁸ Tamtéž.

¹⁸⁹ Jen na strojích a následných vícepracích vznikla škoda za 1 323 344,-. Pojišťovna Moldavia-Generalli zpětně vyplatila na pojistném 2 780 000,-.

¹⁹⁰ Jednalo se o původní podnik ČKD, po okupaci přejmenovaný na Böhmische-Mährische Maschinenfabrik AG.

civilní výroby ve výši 500 000 korun, též zajistil práci pro dalších 150 až 180 osob. Závodní rada se rozhodla žádosti vyhovět a správní rada po krátké diskusi pronájem schválila a nařídila vstoupit s pražským podnikem do jednání.¹⁹¹

9. 2. 1 Zbrojní výroba

První zmínka, kterou jsem ve fondu BSS k válečným zakázkám našel, je z továrního oběžníku, datovaného 29. červnem 1942, který informoval zaměstnance o omezení vstupu do „vozovky“ (rozumějme haly na výrobu tažných vozů; pozn. aut.), kde se pracovalo na armádních zakázkách, jinak přehled výroby pro rok 1942 zbrojní produkcí neobsahuje.

Na skutečně masovou výrobu si v továrně museli počkat ještě o rok déle. Ve zpětně vydané výroční zprávě pro rok 1943/44 se píše: *„Příděl materiálu pro výrobu hospodářských strojů a vozů pro tuzemsko a zahraničí byl v tomto roce tak dalekosáhle omezen, že obrat těchto našich mírových výrobků činil již pouhých 62,50% z docíleného obratu. Uvolněnou výrobní kapacitu byli jsme nuceni obsaditi jednak přijetím dalších vojenských zakázek vhodných pro naše tovární zařízení, jednak včasným a dobrovolným pronajmutím části našich továrních objektů Českomoravským strojárnám v Praze, neboť jinak nám hrozilo nebezpečí, že některé z našich objektů, zvláště vhodných pro důležitou zbrojní výrobu, budou zabrány vojenskými úřady pro cizí firmu¹⁹², jak nám bylo z kompetentních vojenských míst již naznačeno.“¹⁹³*

Výroba probíhala ve třech rovinách. První rovina představovala materiál produkovaný samotnou továrnou Melichar, druhá výrobu, opravy a dílčí práce pro jiné protektorátní či říšské podniky, a konečně třetí samostatnou výrobu ČMS v pronajatých objektech brandýského podniku.

Seznam zapsaný v přehledu výroby, obsahující cca 20 položek, dokazuje poměrně široké spektrum výrobků od nářadí, přes spojovací prvky pancéřů, ventilátory, soupravy

¹⁹¹ SOA, fond BSS, Správní rada-zápisy 1938-1945, kart. 3, inv. j. 1, *Zápis o schůzi správní rady fy Melichar-Umrath a spol., a.s. v Brandýse n. L. konané dne 11. června 1943 v 17 hod. odpoledne v prostorách Živnostenské banky v Praze. (Opis)*, str. 1.

¹⁹² Zápis z jednání správní rady z 11. 6. 1943, kde se otázka pronájmu projednávala, však žádné zprávy o možném nátlaku neuvádí.

¹⁹³ SOA, fond BSS, Správní rada-zápisy 1938-45, kart. 3, inv. j. 1, *Výroční zpráva správní rady Spojených továren hospodářských strojů Fr. Melichar-Umrath a spol. akciová společnost, za obchodní rok 1941-42, 1942-43, 1943-44.*, str. 15.

náprav, bombičky do letadel, nábojnice, schránky na munici, oje, kamna, kolesny, horské káry a speciální přívěsné vozy až po hlavň. ¹⁹⁴

Samostatnou kapitolu představují ponorkové věže¹⁹⁵, jejichž montáž v závodě probíhala od srpna 1944 do počátku února 1945. Za sedm měsíců jich zde vzniklo přesně 50 kusů. ¹⁹⁶

Množství výrobků se lišilo týden od týdne, dle potřeby vojenské správy a množství dodaného výrobního materiálu. V dochovaných archiváliích existuje srovnání výroby z února a března 1944 a 1945, které umožňuje zajímavé porovnání části výrobního programu v rozmezí jednoho roku. ¹⁹⁷

Značná část výrobků putovala do dalších podniků zapojených do válečné výroby. Ze zbytků korespondence lze rekonstruovat část dodávek a nákupů z řady podniků. Například plzeňské, královéhradecké a mladoboleslavské pobočky Škodových závodů odebíraly mimo jiné matkové klíče, výlisky, podložky a pojišťovací kroužky a stejně jako firma Tatra-Ringhoffer i vlečné vozy. Ze Stadionu Rakovník přicházely objednávky na vybrané typy výkovků. Zbrojovka Brno nakupovala jakési odkovky, jejichž význam se mi nepodařilo přesvědčivě rozklíčovat, ale pravděpodobně se jednalo o součástky k hlavním nebo polotovary nábojnic.

Ocelárny a strojírny Ostmärkisches Eisenwerk Vietz objednávaly schránkové konstrukce pro tzv. ruské kolesny a firma Carroserie Buhne z Berlína zde nakupovala součásti k automobilovým maskám. ¹⁹⁸ V následující tabulce lze kromě výrobního programu porovnat také rozdíly výroby ve dvou vybraných měsících s odstupem roku.

¹⁹⁴ Nejčastěji se v seznamech objevují tyto produkty: spojovací součásti pancéřů, příčné stěny, ventilátory, soupravy náprav, oje HF 3 a HF 1, dřevěné oje, francouzské rozporky, francouzské kolesny, saně RSO, hlavň, Dna 12,2, Dna 15,2, Rohrwagen, Begos (druhy vlečných vozů; pozn. aut.), horské káry, kamna typu Hervert, klíče typ Sbirovia, ponorkové věže.

¹⁹⁵ Podle náznaků v dochované korespondenci nejspíše pro firmu Blohm und Voss.

¹⁹⁶ SOA, fond BSS, Přehled výroby 1940-1945, kart. 5., inv. j. 6, *Porovnání přehledů výroby za měsíce únor a březen 1944 a 1945*.

¹⁹⁷ Viz tabulka na straně 67.

¹⁹⁸ SOA, fond BSS, Vojenské dodávky (korespondence), kart. 3, inv. j. 31, 32, 33, 34, 36.

Tabulka č. 1 ¹⁹⁹	únor		březen	
	1944	1945	1944	1945
zemědělské stroje	372	58	371	0
civilní vozy	178	4	121	2
spojovací součásti	0	0	0	400
příčné stěny	0	240	0	250
ventilátory	0	230	0	57
nápravy	0	962	0	0
oje HF 3, HF 1, dřevěné	0	0	0	0
francouzské kolesny	654	0	701	0
saně RSO	0	10	0	0
hlavně	0	0	0	2866
Dna 12,2	0	2062	0	0
Dna 15,2	0	0	3560	0
Rohrwagen	0	8	0	8
horské káry	0	0	0	240
vozy typu Begos	0	47	0	47
ponorkové věže	0	1	0	0
klíče Sbirovia	204	0	0	0
SD 1	57980	0	66750	
kamna Hervert	925	1739	975	1658

Podnik ČMS zřídil v pronajatých prostorách dílny pro sváření silných plechů a dokončovací práce na pancéřových vanách budoucích stíhačů tanků. Polotovary

¹⁹⁹ SOA, fond BSS, Přehled výroby 1940-1945, kart. 5., inv. j. 6, *Porovnání přehledů výroby za měsíce únor a březen 1944 a 1945.*

přivázely do podniku vlaky po závodní železniční vlečce. V prvním čísle závodního časopisu „Nástup“ z května 1945 bylo přivážení koreb popsáno takto: „Každý den ráno stejný pohled na tovární koleje dráhy z velikého okna lakovny. Lokomotiva přivlekla těžce vzdychajíc opět 14 – 20 nových vagonů červeně natřených s označením D. R. (Německá říše) a Klagenfurt (Celovec). Těmito vagony jsou k nám do továrny dováženy ocelové obludy – korby na tanky. V oddělení Českomoravské, která se k nám teď nastěhovala, jsou dále opracovávány.“²⁰⁰

O jaké konkrétní stoje šlo, není nikde udáváno, všechny prameny hovoří pouze o tankových korbách. Ale v tomto případě se lze opřít o výrobní program ČMS, které z obrněné techniky produkovaly po roce 1943 hlavně obrněnce založené na platformě podvozku tanku PzKpffw 38(t), což byla původní československá konstrukce lehkého tanku LT vz.38. Od dubna 1944 to představovalo téměř výhradně stíhače tanků Jagdpanzer 38(t) Hetzer („Štvác“) a je tedy více než pravděpodobné, že část výroby tohoto nadmíru úspěšného stroje probíhala i v brandýské pobočce.

Společně s výrobou byla ČMS nucena přesunout do města i své dělníky, což představovalo při předpokládaném trojsměnném provozu kolem 350 – 400 zaměstnanců²⁰¹. Pro část z nich, kteří patřili k pracovním nasazeným, byly pod městskými jatky postaveny dva dlouhé dřevěné baráky, které se později do dějin města zapsaly jako jádro internačního tábora pro německé válečné a civilní zajatce.

Z výše uvedených skutečností lze vyčíst, že v obou městech existovala určitá doplňková válečná výroba, ale jediným skutečně významným podnikem byla továrna Melichar-Umrath, jejíž význam byl umocněn pronájmem prostor pro Českomoravské strojírny. Práce pro německé ozbrojené síly zde probíhaly až do 4. května 1945. Následující den převzal, dle dohody s ještě ilegálními výbory okresního národního výboru a místního národního výboru, správu závodu do svých rukou Revoluční závodní výbor a zaměstnanci podniku se aktivně zapojili do revolučního dění.²⁰² Výroba vojenského materiálu byla okamžitě zastavena, načež závodní rada rozhodla, že ihned po osvobození bude zahájena původní výroba zemědělských strojů a pronájem prostor pro Českomoravské strojírny bude vypovězen. Toto zásadní rozhodnutí umožnil i fakt, že

²⁰⁰ OMPV, fond 2. světová válka, *IN FOR, zpravodaj n. p. BSS.*, listopad 1975, str. 5.

²⁰¹ SOA, fond BSS, Prodejní korespondence – smlouva s Českomor. strojírnu 1943-45, kart. 2, inv. j. 36, složka A6 Smlouvy: ČKD 1943-45, *Zápis z 22. 4. 1943*, bez paginace.

²⁰² K průběhu květnové revoluce v podniku viz POTMĚŠIL, Jakub: *Jaro 1945 v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi.*, Bakalářská práce, Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2012.

z války vyšla továrna s velkým finančním ziskem a dostatečnou zásobou výrobního materiálu.

10 Židé

Když se několikrát do roka otevře veřejnosti přístup na brandýský židovský hřbitov, prochází návštěvník původním domkem hrobníka, v jehož průjezdu je na skleněných deskách několik desítek jmen. Patřila těm, kteří se sami hlásili, případně byli podle norimberských rasových zákonů prohlášeni za Židy a kterým toto „stigma“ přineslo smrt.

Židovská komunita měla v Brandýse nad Labem hluboce zapuštěné kořeny. První písemná zmínka o židovských obyvatelích je datována rokem 1515 a dá se předpokládat, že menší počet jednotlivců zde žil již mnohem dříve.²⁰³

Na následujících řádcích se nebudeme zabývat dlouhým a složitým vývojem komunity, ale pouze situací v námi sledovaném období. Podle seznamu vypracovaného brandýskou četnickou stanicí, žilo v jejím obvodu k 7. prosinci 1939 celkem 63 osob židovského původu starších 15 let.²⁰⁴ Ve Staré Boleslavi pak k tomuto datu registrovali 24 osob. V září 1940 byl seznam rozšířen o dalších 9 jmen dětí a míšenců.²⁰⁵ Můžeme tedy počítat s cca 96 osobami.²⁰⁶

Ovšem otázkou je, nakolik se oni sami cítili býti Židy. Ve městě sice fungovala synagoga, ale paní Božena Voctářová ve svých vzpomínkách zachycených v knize *„Židé v Brandýse nad Labem a okolí“* udává, že většinově nešlo o komunitu ortodoxní a rabín musel dokonce dojíždět z Prahy.²⁰⁷

Mnoho z těch, kteří se dostali na „seznam“ patřilo k významným a vlivným občanům. Často se jednalo o advokáty, lékaře a obchodníky, z nichž mnozí měli svůj obchod přímo na náměstí či v jeho blízkosti. Zákazníci mohli navštívit vyhlášené železářství Huga Šťastného, obchod s textilem rodiny Eisenschimmelových, zakoupit mýdlo na praní v obchodě u Picků, odprodat zvířecí kožky Richardu Reinerovi či zařídit stěhovací a spediční služby v podniku Lea Königa. Velkoobchod s obilím provozovali bratři Krausové.

²⁰³ Více k historii brandýské a boleslavské židovské obce např.: ROZKOŠNÁ, Blanka: *Židé v Brandýse nad Labem a okolí.*, Praha 2009.

²⁰⁴ ROZKOŠNÁ, Blanka: *Židé v Brandýse nad Labem a okolí.*, Praha 2009, str. 52.

²⁰⁵ Tamtéž, str. 102.

²⁰⁶ Nejedná se však o úplný počet, neboť seznam vypracovaný brandýskými četníky nezahrnuje děti mladší 15 let.

²⁰⁷ ROZKOŠNÁ, Blanka: *Židé v Brandýse nad Labem a okolí.*, Praha 2009, str. 34.

Pro „lepší“ zboží se chodilo do obchodního domu Josefa Lustiga: „*Byl to velký areál. Lustigovi tam měli obchod s textilem, prodávali tam nóbl kabáty, byla to taková hrozně nóbl konfekce, šaty ani ne, spíše pláště a podobně, prodávali tam také koberce a linolea.*“²⁰⁸

Rodina Lustigů měla pro obchod nadání a neorientovali se pouze na módu. „*Dům druhé větve Lustigů stál vedle hotelu Černý kůň. Měli tu výrobu likérů. Specialitou byl likér Alubra připravovaný podle originální receptury. Název byl zkratkou slov Arnošt Lustig Brandýs.*“²⁰⁹

Dobré jméno si mezi místními vysloužil též praktický lékař MUDr. Rudolf Laufer, na nějž si opět dobře vzpomínala paní Voctářová, neboť v jejich domě nějaký čas jako podnájemník bydlel a provozoval lékařskou praxi. „*Potom se panu doktorovi naskytla možnost koupit dům na náměstí, což bylo pro něho výhodnější. Jde o dnešní dům na rohu náměstí a Kostelní ulice, kde se v současnosti nachází Komerční banka. (dnes zde funguje sázková kancelář a pobočka Poštovní spořitelny; pozn. aut.) (...) K panu doktorovi jsme chodili také jako pacienti. Pan doktor Laufer se snažil udržet při životě moji maminku, protože měla rakovinu jater. Udržoval ji při životě rok a chodil jí každý den píchat morfiem. A mě a mého snoubence vezl autem na svatbu a říkal: „Slečno Boženko, Žid Vás veze na svatbu, to budete mít štěstí!“*“²¹⁰

Advokátní služby poskytovali ve městě JUDr. Karel Alter a JUDr. Adolf Munk.

Obdobně by šlo pokračovat i dále. Židé byli činní i v Sokole, u hasičů, v Junáku, sportovních a společenských organizacích. Na pamětní desce věnované obětem z řad studentů brandýského gymnázia najdeme též jména Miloše a Edity Eisenschimmelových, Oskara Laufera, Zdeňka Šťastného a Františka Reinera, který prý byl velikým fešákem a „*všechny holky byly za ním jako divé*“.²¹¹

Již v éře druhé republiky začalo ve společnosti docházet k postupnému probouzení antisemitských nálad. Hledání viníků „Mnichova“ se tak v propagandě hlavně pravicových stran začalo obracet proti dosavadním ideám parlamentní republiky, prezidentu Benešovi a dokonce i proti Masarykovi. A nesmělo se zapomenout ani na vše „nečeské“ – Židy a uprchlíky z Německa.

²⁰⁸ ROZKOŠNÁ, Blanka: *Židé v Brandýse nad Labem a okolí.*, Praha 2009, str. 34.

²⁰⁹ Tamtéž., str. 35.

²¹⁰ Tamtéž, str. 34.

²¹¹ Tamtéž, str. 36.

Dnes je obtížné posoudit, jak silnou odezvu měla tato kampaň v Brandýse a Boleslavi. Pamětníci se ve svých vzpomínkách shodují spíše na tom, že antisemitismus se mezi místními příliš neuchytil. Paní Voctářová se dle mého názoru vyslovila až příliš optimisticky, když uvádí, že „*Slovo rasismus jsme ani neznali, tady jsme se měli všichni rádi.*“²¹² Ale ani pan ing. Zdeněk Zalabák, jak prohlásil na jedné z přednášek v městské knihovně, nepocíťoval, že by mezi mladými lidmi jeho věku panovala nějaká zášť vůči židovským spoluobčanům, spíše naopak, vždyť měli mezi nimi spoustu přátel.

Pan Viktor Munk, jeden z mála přeživších brandýských židů vzpomínal, že s antisemitismem se setkal před okupací jen v 1. třídě, kde se mu posmíval syn ukrajinského emigranta. Po jeho odchodu se nic podobného neopakovalo.²¹³ Ani četníci ve svých spisech nezaznamenali závažnější útoky nebo excesy. Ano, nelze tvrdit, že k občasným hrubostem a urážkám slovního rázu nedocházelo, drtivá většina obyvatel se však do štvavých kampaní nezapojila.

Občas se v některém z městských hostinců konaly přednášky připravované Veřejnou osvětovou službou (viz podkapitola 11. 5. 1) a jednou v sále hotelu „U Koruny“ přednesl svou přednášku „*Židozdnářství, metla světa*“ Jan Rys – Rozsévač, nechvalně proslulý funkcionář Vlajky.²¹⁴ Na tuto akci, která se konala 28. ledna 1940, dorazilo celkem 135 posluchačů.²¹⁵ Ohlas přednášky bohužel není znám. Další akce Vlajky se už odehrávaly převážně v rovině občasného vyhazování letáků z oken jedoucích vozů či v noci tajně vylepovaných plakátů.²¹⁶

O vyostření situace po březnové okupaci není potřeba příliš psát. Zavedení norimberských zákonů a stále se zvyšující diskriminace, registrace, zabavování majetku a mnohá omezení nevěstila nic dobrého. I v námi sledovaných městech se objevily cedule zakazující Židům vstup do parků, hostinců, veřejných prostor nebo určující přesně vymezený čas pro nákup. Podle zprávy okresního úřadu bylo označení židovských

²¹²ROZKOŠNÁ, Blanka: *Židé v Brandýse nad Labem a okolí.*, Praha 2009, str. 34.

²¹³ Respektive si žádný podobný incident, jak sám trefně poznamenal, nepamatuje.

²¹⁴ Jan Rys-Rozsévač (1. 11. 1901 – 27. 6. 1946), vl. jménem Josef Rozsévač. Český fašistický politik a novinář patřil k předním postavám radikální fašistické strany Vlajka. V roce 1946 odsouzen za kolaboraci k trestu smrti a popraven.

²¹⁵ SOKA Praha-východ, fond Okresní národní výbor Brandýs n/L, kart. 22 - Pátrání, šetření, trestní řízení 1945-48, inv. č. III/6, složka G, *Hlášení OÚ pro Oberlandrat z 30. 1. 1940.*, str. 232.

²¹⁶ SOKA Praha-východ, *Památník četnické stanice ve Staré Boleslavi*, bez paginace.

obchodů a podniků provedeno do konce roku 1939. Současně s tím byly veškeré hostince a společenské sály vybaveny cedulkami „židovským občanům nepřístupné“.²¹⁷

Ne všichni se však rozhodli pasivně čekat na nejistou budoucnost. V brandýské továrně Melichar-Umrath pracoval na pozici obchodního ředitele ing. Robert Ehrmann. Nepatřil k místním rodákům, do města se přistěhoval asi dva roky před válkou, a z podniku, který musel být po okupaci „arizován“ mu nezbývalo nic jiného než odejít. Společně se svou chotí Amálií využili příležitosti a odcestovali do Jižní Ameriky. „Pan inženýr Ehrmann říkal: „Já vím, co přijde, kam události spějí! Já tam mám bratra.“ To bylo v roce 1938. Nato můj manžel zavolal panu doktoru Lauferovi (to ještě mohl ordinovat) a říkal mu: „Seberte se a odjeďte taky!“ Pan doktor Laufer oponoval, že tady má baráky a majetek, který by tu zanechal, nedal si říct. tak tam zůstali i se synem, to bylo veliké neštěstí.“²¹⁸

10.1 Život brandýských Židů na příkladu rodiny Adolfa Munka

Podrobnější informace o každodenním životě zdejší židovské komunity bohužel úřední dokumenty ani kroniky příliš neposkytují. Většina informací, které pochází z těchto zdrojů, jsou obecného rázu a omezují se jen na data transportů či počet obětí. Přesto jeden významný zdroj přeci jen existuje.

V archivu Centra vizuální historie MALACH, sídlícího v knihovně Matematicko – fyzikální fakulty Univerzity Karlovy v Praze, jsou zachyceny dva rozhovory, které jsou pro poznávání dějin holocaustu v Brandýse a Boleslavi zcela zásadní a jedinečné.²¹⁹ Pamětníky jsou Helena Kovanicová rozená Munková a její mladší bratr Viktor Munk. Jedná se o děti brandýského advokáta JUDr. Adolfa Munka, posledního představeného brandýské židovské náboženské obce. Na základě jejich vzpomínek lze alespoň trochu nahlédnout do běžného života jedné významné brandýské židovské rodiny.

JUDr. Adolf Munk představuje smutného hrdinu své doby. Nepatřil k brandýským rodákům, do města se přistěhoval společně s manželkou Olgou v roce 1929, kdy převzal po

²¹⁷ SOKA Praha-východ, fond Okresní úřad Brandýs nad Labem, Katalog prezidiálních spisů 15. 3. 1939 – 5. 5. 1945, sv. III., *Zpráva OU z 19. 1. 1940.*, str. 33.

²¹⁸ ROZKOŠNÁ, Blanka: *Židé v Brandýse nad Labem a okolí.*, Praha 2009, str. 36.

²¹⁹ Více o CVH Malach např. na <http://ufal.mff.cuni.cz/cvhm/>.

tchánu Rudolfu Náchodovi zavedenou advokátní kancelář a brzy si zde vydobyl slušné renomé.²²⁰

Munkovi se usadili v domě na Pražské ulici. Měli celkem tři děti. Nejstarší dceru Helenu a dva syny – Viktora a Jiřího.

Jací byli Adolf a Olga lidé? Podle dcery Heleny byl otec, syn českého rolníka židovského původu, spíše uzavřenějším mužem. Krom advokátní praxe byl činný v česko-židovském hnutí. Matka Olga, pocházející z židovské rodiny hlásící se k německé národnosti, naopak ženou velice společenskou.

Kromě bytu a kanceláře vlastnila rodina ještě malou rekreační chatku u lesa za Starou Boleslaví, kde trávili volné víkendy, často společně s Lauferovými, další brandýskou židovskou rodinou.

Ač se rodina ke svému židovskému původu hlásila, po náboženské stránce byla spíše vlažná. Slavili pouze velké svátky a jen otec chodil do synagogy častěji hlavně proto, aby se zde sešlo požadovaných deset mužů potřebných ke konání modlitby. Paní Helena vzpomínala, že na Vánoce dokonce mívali doma stromeček.

Klidný rodinný život narušily až události spojené s mnichovskou dohodou a odstoupením pohraničních území. Již v říjnu přišli do Brandýsa první utečenci a mezi nimi i příbuzní Munkových – Vohryzkovi z Teplic-Šanova.²²¹ Po vyslechnutí jejich svědectví začal prý tehdy Adolf Munk uvažovat o emigraci, ale kvůli svému věku (52 let; pozn. autora) a třem nezletilým dětem nakonec tento nápad nerealizoval.

Dne 15. března 1939 se Helena i Viktor vrátili ze školy velmi brzy, vyučování bylo zrušeno. Cestou domů potkávali německé vojáky na motocyklech. Doma panovala stísněná atmosféra. Čekalo se, co bude dál.

První rána přišla již druhý den. S ranní poštou přišel dopis z advokátní komory, který zakazoval Adolfu Munkovi vykonávat advokátní praxi. Mezi právníky již nebylo pro osoby židovského původu místo. Uvolněná kancelář byla přebudována na byt, který přidělili ze Sudet vystěhovanému četníkovi s rodinou.

²²⁰ Obsah kapitoly *Život brandýských Židů na příkladu rodiny Adolfa Munka*, není-li uvedeno jinak, vychází obsahově z informací zachycených v rozhovorech s Helenou Kovaníkovou č. 18171 a Viktorem Munkem č. 16021.

²²¹ Mimo Vohryzkovi přišla do Brandýsa také rodina bratra Adolfa Munka. Ti však na rozdíl od Vohryzkových odešli brzy do Prahy. Vohryzkovi bydleli nejprve ve vlastním bytě, ale v průběhu okupace byli nuceně přestěhováni k Munkovým.

Rodinu tak připravili o hlavní zdroj příjmů, ale nejspíše pro své vzdělání a přirozenou autoritu oslovili doktora Munka zástupci židovské náboženské obce s nabídkou, aby převzal řízení brandýské židovské obce.²²² Munk nabídku přijal, čímž se stal posledním představeným brandýské židovské obce v dějinách.

První nařízení na sebe nenechala dlouho čekat. Tak byli židé nuceni odevzdat např. jízdni kola a radiové přijímače, lyže, vlněné svetry, hodinky a další. Vše se odnášelo do sběrného místa v synagoze. Odebírání byli dokonce i psi a kočky, prý kvůli týrání. Toto odůvodnění bylo samozřejmě absurdní. Pes Munkových, který nejspíše vycítil, že má být odvezen, během dvou dnů smutkem pošel.

Heleně bylo v roce 1939 patnáct let a docházela do kvarty brandýského gymnázia, ale jako židovka již do dalšího ročníku nemohla nastoupit a vypomáhala tedy alespoň s opisováním dokumentů u doktora práv Chlebečka, který po jejím otci převzal kancelář. Později byla nasazována na různé nárazové práce například úklid škol, polní práce a od července 1942 dlouhodobě na práce v lesích za Starou Boleslaví, kde dostala za úkol okopávání a sázení nových stromků či vyžínání ostružin. Jako židovka nesměla přijít do kontaktu s „árijským“ personálem, ale toto nařízení se příliš nedodržovalo. Paní Kovanicová vzpomínala na své spolupracovníky v dobrém. Nejednou jí přinesli nějaké jídlo na přilepšenou, sladkou buchtu a vedoucí lesník nechával pravidelně pozdravovat pana otce. Když měla v lednu 1943 nastoupit do terezínského transportu, pokoušela se ji lesní správa vyreklamovat jako důležitou pracovní sílu, ale žádost byla zamítnuta.

Viktor, prostřední z dětí, dosáhl v roce 1939 jedenácti let. V novém školním roce 1939/40 nastoupil do 1. ročníku měšťanské školy a brzy měl na vlastní kůži poznat nejrůznější diskriminační opatření, jejichž význam a důvody nejspíš ještě ve svém věku nechápal. Problém nastal například s jeho působením ve školním pěveckém sboru. V blíže nedatovaném období pořádal sbor koncertní vystoupení. Toho dne se konala dvě vystoupení a je s podivem, že první absolvoval bez potíží. Vystoupit mu nikdo nezakázal, a tak v brandýském kině zpíval s ostatními. Každopádně na druhý koncert dne, do Boleslavi, jej již nevzali. Zda na Viktora vedoucí sboru při prvním koncertu jednoduše zapomněli či zkoušeli štěstí, nevíme.

Od školního roku 1940/41 již byli Židé z běžných škol vyloučeni a Viktor zůstal doma, kam jej po nějaký čas chodila tajně doučovat jedna z místních učitelek.

²²² Pod brandýskou židovskou obec spadaly také Stará Boleslav a nejbližší okolní vesnice.

Brandýští a staroboleslavští Židé podléhali registrační kanceláři v Mladé Boleslavi. Zde se museli nechat všichni zaregistrovat. Příslušný úředník, který evidenci vedl, měl prý na stole „bariéru“ z květin, aby necítil „*zápach z těch Židů*“.

Obávané povolávací rozkazy do terezínského transportu přišly počátkem ledna 1943. Datum nástupu bylo stanoveno na 10. ledna. Odjeli všichni až na Munkovy, kde musel otec, jako předák brandýské židovské obce, předat veškerý židovský majetek do nových rukou. S sebou do lágru si směli vzít jen něco málo oděvů a několik drobností, vše umístěné v obyčejném pytlí. Kufry byly zakázány.

Nelze nezmínit, že odchodu do transportu využili někteří místní „dobráci“ k vlastnímu obohacení. Stejně tak soused Munkových, který sice přestal po okupaci z „bezpečnostních“ důvodů rodinu zdravít, ale večer před transportem se náhle objevil ve dveřích s nečekaným návrhem. Nabídl rodině, že část jejich věcí uschová u sebe doma, aby až se vrátí, měli „s čím začít“. Munkovi souhlasili a zanedlouho už vybrané věci, jako oděvy a peřiny, putovaly přes plot na sousedův dvůr. Je smutným faktem, že když se po válce pro uschované věci u souseda (bohužel, Viktor Munk neuvedl jméno; pozn. aut.) přihlásili, odmítl je vydat s vysvětlením, že je ze strachu před Němci ukryl u příbuzného, který je měl „zašantročit“ a prý by je směl stejně vydat jen panu Adolfovi. Je o to smutnější, že se nepochybně jednalo pouze o výmluvy, neboť tento muž se měl nechat slyšet, „*že je škoda, že Hitler nedostal na Židy ještě trochu času, že už se tu zase roztahují*“.

V Mladé Boleslavi soustřeďovali osazenstvo transportů buď v objektech hradu, nebo v budově obchodní akademie, což byl i případ Munkových. Odtud už vedla jen zasněžená cesta na vlakové nádraží a odtud dále do terezínského ghetta.

Brandýští a staroboleslavští Židé byli do Terezína převezeni ve dvou skupinách, a to 13. ledna transportem „C1“ a 16. ledna transportem „Cm“.²²³

I další osudy rodiny jsou neméně zajímavé, ale dovolím si jen v krátkosti uvést základní informace.

Krátce po příjezdu se rodina musela rozdělit. Viktor zůstal na ubikaci s otcem, matka s ostatními dětmi byla přestěhována do jiné budovy. Stejně jako v Brandýse i v Terezíně byla využita profesní specializace Adolfa Munka, který byl po krátké etapě

²²³ ZALABÁK, Zdeněk: *Válečné roky 1938-1945, naše město Brandýs nad Labem – Stará Boleslav a moje vzpomínky z těch let.*, str. 6.

strávené v truhlárně, přeřazen k táborové samosprávě na pozici soudce vnitřního židovského soudu pro interní prohřešky. Olga byla zaměstnána v podniku na loupání slídy, používané k výrobě leteckých přístrojů. Viktora zaměstnali nejprve v truhlárně, ale později jej přidělili ke stavební četě, odkud odešel teprve s osvětimským transportem. Jeho sestra Helena dostala umístěnku také do truhlářských dílen a dá se říci, že jí změnily život i v dobrém slova smyslu, neboť zde potkala svého budoucího manžela Rudolfa Kowanitze.²²⁴ Společnou životní dráhu také v Terezíně započali, neboť je zde za pytlík cukru oddal rabín.

Pospolu zůstala rodina až do září 1944, kdy nejprve Viktora a později i Adolfa zařadili do transportu směr Osvětim. Adolf Munk se odtud již nikdy nevrátil. V dostupné literatuře se uvádí, že zahynul 1. října 1944.²²⁵ V plynových komorách tábora smrti tak zhasl život oblíbeného brandýského advokáta, starostlivého otce rodiny a posledního představeného brandýské židovské obce.

Viktor měl štěstí, neboť v Osvětimi pobyl jen krátce a zbytek války přečkal v koncentračním táboře Klagenfurt.

Olga Munková s nejmladším synem Jiřím se společně vrátili z Terezína v květnu 1945. Společně s manželem se Helena dostala na počátku roku 1945 do zvláštního transportu, který odvezl několik stovek židovských vězňů do Švýcarska, snad výměnou za nějaký válečný materiál.

Až na otce, sešla se celá rodina v Brandýse, kde krátce bydleli u vzdálených příbuzných Pavelkových. V jejich původním bytě již bydleli cizí lidé, majetek pryč a v Brandýse je vlastně nic nedrželo, tudíž se již během léta přestěhovali do Prahy a jejich další osudy se s Brandýsem nadobro rozešly.

V táborech smrti a terezínském ghettu zahynula drtivá většina brandýských a staroboleslavských občanů židovského původu. Ve své knize „*Židé v Brandýse nad Labem a okolí*“ uvádí Blanka Rozkošná, která se historii místní židovské komunity věnuje dlouhodobě, že zahynulo 48 brandýských Židů.²²⁶ Pan Zdeněk Zalabák však došel k číslu vyššímu, když ve svém seznamu obětí okupace uvádí 64 jmen. Ze Staré Boleslavi zahynulo v koncentračních táborech 12 občanů židovského původu. Nejmladšímu,

²²⁴ Teprve po válce si příjmení pozměnili na Kovanicovi.

²²⁵ ROZKOŠNÁ, Blanka: *Židé v Brandýse nad Labem a okolí.*, Praha 2009, str. 33.

²²⁶ ROZKOŠNÁ, Blanka: *Židé v Brandýse nad Labem a okolí.*, Praha 2009, str. 32-33.

Mirolavu Traubovi bylo pouhých čtrnáct měsíců, když jeho život ukončila osvětimská plynová komora.

Vyjdeme-li z předpokladu, že k roku 1940 žilo v Brandýse 70 židovských obyvatel starších 15 let a zahynulo jich kolem 64, nelze vyslovit jiný závěr, než že místní komunita byla téměř zcela zlikvidována a po válce již nedošlo k jejímu obnovení.

Dne 10. června 2014 se po dvouleté rekonstrukci otevřela veřejnosti brandýská synagoga. Slavnostního otevření se kromě představitelů samosprávy a významných hostí např. Karola Sidona a izraelského velvyslance Gary Korena, zúčastnil také dvaosmdesátiletý Jiří Munk, nejmladší syn advokáta Adolfa Munka.²²⁷ Alespoň symbolicky došlo k navázání na staletou historii místní židovské komunity, která tak alespoň skrze své stavební památky může ve městě působit i nadále.

²²⁷ *Brandýská synagoga je opravena, nádherně obnovené prostory slouží koncertům a výstavám.* In: Městské listy, ročník a číslo neuvedeno, červenec/srpen 2014, str. 7.

11 Odboj a válka

Po 15. březnu se změnilo mnohé. Někteří lidé se s novou situací alespoň navenek smířili a doufali, že okupace bude pouze dočasným stavem. Naštěstí však zde byli i ti, kteří se rozhodli trpně nečekat, jak se světová politika vyvine, a rozhodli se tak říkajíc „jít naproti“. Mám na mysli ty, kteří sebrali odvalu a zapojili se do odboje, a to jak doma, tak v zahraničí. V současnosti začíná být v médiích a knižní produkci téma odboje poměrně populární, ale k naší škodě se všichni často až příliš orientují na několik nejvýznamnějších událostí a osobností, například otázku parašutistů a atentátu na Heydricha. Ale pokud se ponoříme do tohoto tématu hlouběji, poznáme, že snažit se ve zkratce postihnout všechny formy a podoby odboje je téměř nemožné. K celkovému „chaosu“ přispívá i poměrně složitá možnost rozklíčovat vzájemné vazby odbojářů a odhadnout důvěryhodnost dostupných výpovědí a dokumentů. A obzvláště to platí, alespoň dle mého názoru, pro taková malá města, jakými byla Brandýs a Stará Boleslav.

Podívejme se nejprve ve stručnosti na muže, kteří se rozhodli odejít bojovat proti nacismu do zahraničí.

11.1 Zahraniční odboj

Pro odchod do zahraničí se v obou městech rozhodlo poměrně dost mužů, v drtivé většině důstojníků a vojáků z povolání. Většinou jim ani nic jiného nezbývalo, neboť mnoho z nich se ihned po okupaci aktivně zapojilo do budování vojenské odbojové organizace Obrana národa (dále jen ON). Bohužel bohaté zkušenosti německých represivních složek a nezkušenost odbojářů vedly poměrně rychle k rozkrývání, infiltraci struktur organizace a následnému zatýkání.

Celkem odešlo do zahraničí devět mužů: kpt. Fridolín Bayer, štáb. kpt. Rudolf Svačina, kpt. Karel Kukla, plk. Roman Kokrda, por. Jiří Macháček, npor. Karel Hynek, vojín Válek a Alois Votruba.²²⁸ A také nejznámější z nich, plk. Alois Liška.

²²⁸ Alois Votruba se k zahraniční armádě dostal až v roce 1944, když utekl z řad vládního vojska nasazeného k hlídkové a pracovní službě v severní Itálii. Zúčastnil se obléhání přístavu Dunkerque, kde utrpěl lehké zranění. In: *Pamětní kniha Staré Boleslavi (1945-1955)*, (CD-ROM), str. 20.

Na jejich zmizení se samozřejmě brzy přišlo, byť se rodinní příslušníci snažili ohlášení co nejvíce pozdržet a dát tak svým blízkým co nejvíce času k překročení hranice. Vyšetřování obvykle nevedlo k žádnému jednoznačnému závěru. Dochovaly se dvě krátké zprávy o zmizení Fridolína Bayera, v té době brandýského knihovníka, a Rudolfa Svačiny. V obou případech četnická zpráva pouze konstatuje, že pátrání jsou doposud bez výsledku.²²⁹

Nepochybně nejznámějším zahraničním bojovníkem se stal Alois Liška.²³⁰ V době svého odchodu ještě plukovník, později armádní generál a velitel československé obrněné brigády ve Velké Británii. Před válkou dlouhá léta sloužil v Brandýse a ve Staré Boleslavi lze dodnes projít okolo „Liškovy vily“. V čase všeobecné mobilizace ve zdejší posádce chyběl, neboť mu bylo svěřeno velení dělostřelectva 1. rychlé divize v jihovýchodních Čechách. Již od počátku se Liška aktivně zapojil do budování vojenské odbojové organizace Obrana národa, a to v dosti vysoké funkci krajského velitele v Mladé Boleslavi. Po okupaci a demobilizaci byl umístěn do funkce ředitele vyššího automobilového učiliště v Jaroměři. Značná vzdálenost mezi zaměstnáním a bydlištěm nebyla Liškovi na škodu. Mohl při své práci legálně a hlavně bez podezření cestovat prakticky po celém protektorátu, což bylo pro odbojovou činnost nesporně výhodné. Ale pozornosti gestapa nakonec stejně neunikl.

V pondělí 6. února 1940 zastavilo před boleslavskou vilkou černé auto a za několik okamžiků zazvonili u vrátek dva muži z gestapa. Odjeli však s prázdnou, plukovník Liška odjel shodou náhod do Jaroměře již v neděli. Z domova dostal varovný telefonát, na nic nečekal a odešel do ilegality. Následovala cesta do Prahy, krátkodobý pobyt v konspiračních bytech a pak společně se skupinou dalších důstojníků tzv. „balkánskou trasou“ cesta do Francie.²³¹ Zpět do Staré Boleslavi se „na otočku“ vrátil až 15. května 1945.

²²⁹ Kpt. Fridolín Bayer byl podle hlášení z 10. 5. 1940 pohřešován od 18. 4. 1940. V hlášení o zmizení kpt. Svačiny je připojena zajímavá vyšetřovací hypotéza, že v ohledu na jeho zdravotní stav (blíže neuvedený; pozn. aut.) vyšetřovatel nevylučuje sebevraždu.

²³⁰ Armádní generál Alois Liška (20. 11. 1895 Zaborčí u Malé Skály – 7. 2. 1977 Londýn), legionář, důstojník čs. armády. Před válkou působil jako plukovník 51. dělostřeleckého pluku ve Staré Boleslavi a později v Brandýse n/L. Po okupaci se zapojil do odboje a po prozrazení odešel „Balkánskou cestou“ do exilu, kde se podílel na formování československé exilové armády ve Francii a Velké Británii. V hodnosti brigádního generála velel od srpna 1944 Československé nezávislé obrněné brigádě a spojeneckým jednotkám obléhajícím francouzský přístav Dunkerque. Po únoru 1948 odešel do exilu. Zemřel 7. 2. 1977 v Londýně. Je čestným občanem města Brandýs nad Labem – Stará Boleslav.

²³¹ MAREŠ, Vladislav: *Tři emigrace armádního generála Aloise Lišky.*, nakladatelství Dr. Milana Nováka, Brandýs nad Labem 2004, str. 26-31.

Obdobné osudy měl též pilot, poručík Jiří Macháček.²³² Stejně jako Liška odešel krátce po vánočních svátcích 1939 „jižní cestou“ do Francie a po jejím pádu do Velké Británie. Zde byl nejprve zařazen k československé 310. stíhací peruti v Duxfordu, ale již v září 1940 jej odveleli k britské 145. stíhací peruti. Aktivně se zapojil do právě probíhající bitvy o Británii, ale osudnou se mu stala o rok později akce nad francouzským územím.

Dne 8. července 1941 se Jiří Macháček nevrátil z bojového letu. Nenašel se ani jeho stroj, tudíž lze s jistotou tvrdit, že letoun skončil v kanálu La Manche. Zda za jeho smrti stála technická závada nebo německý stíhač není jasné.²³³

Když nemohly okupační úřady „dosáhnout“ na uprchlíky, obrátily se na jejich blízké. Pro rodiny emigrantů byl na jaře roku 1942 zřízen internační tábor ve Svatobořicích u Kyjova, kde byly internovány například manželka plukovníka Kokrady Ludmila a Marie Svačinová.²³⁴ Ale mohlo být i hůř, neboť na některé čekaly přímo koncentrační tábory.

Za příklad si můžeme vzít osudy rodiny Aloise Lišky. Manželka Anna, dcera Vlasta a syn Jaroslav byli 6. července 1942 předvoláni k výslechu na mladoboleslavskou služebnu gestapa. Domů je již nepustili. Místo toho nastoupili strastiplnou cestu po protektorátních vyšetřovnách, aby se přechodně dostali do Terezína. Odtud byly ženy odtransportovány do koncentračního tábora Ravensbrück, kde se dočkaly konce války.²³⁵ S armádním generálem Liškou se setkaly až 7. června 1945, kdy zároveň začalo pátrání po osudu syna Jaroslava. Mělo však smutný konec. Jaroslav Liška zahynul na prahu svobody 2. května 1945 během „pochodu smrti“.²³⁶

²³² Plukovník letectva in memoriam Jiří Macháček (28. 2. 1915 Sedlčany – 8. 7. 1941 mezi Francií a V. Británií), stíhací pilot, absolvent brandýského gymnázia. Po maturitě v roce 1934 odešel do důstojnické školy letectva v Přerově, které dokončil o tři roky později v hodnosti poručíka. Po odchodu do zahraničí na přelomu roku 1939/40 vstoupil do čs. zahraniční armády. V rámci bojového nasazení je mu připisováno těžké poškození německého letounu. Zahynul v akci 8. července 1941. V roce 1994 posmrtně povýšen na plukovníka. V Brandýse nad Labem nese jeho jména jedna z ulic a je uveden na pamětní desce v budově gymnázia.

²³³ Životní osudy Jiřího Macháčka volně v: BENEŠ, Ladislav: *Nedokončený deník československého stíhače RAF.*, Votobia, Olomouc 1997.

²³⁴ Soukromý archiv Jiřího Kašpara, *Prohlášení paní Ludmily Kokrdové z 11. července 1945.*

²³⁵ MAREŠ, Vladislav: *Tři emigrace armádního generála Aloise Lišky.*, nakladatelství Dr. Milana Nováka, Brandýs nad Labem 2004, str. 51-56.

²³⁶ Osobní svědectví poskytl Liškovi Jaroslavův spoluvězeň z KT Sachsenhausen Josef Jelínek. Vypověděl, že naposledy zahlédl Jaroslava 2. května 1945 v prostoru mezi městy Ciwitz a Schwerin. Tehdy se evakuovaní vězni pokusili využít chaosu a davu uprchlíků k útěku. Vypukl zmatek a za neustávající palby dozorců se vězni rozutekli. Tehdy zahlédl Jaroslava naposled, ale jeho další pátrání po osudu přítele zůstalo bezvýsledné.

O životních osudech armádního generála Lišky a jeho rodiny více např. MAREŠ, Vladislav: *Tři emigrace armádního generála Aloise Lišky.*, nakladatelství Dr. Milana Nováka, Brandýs nad Labem 2004.

Pro úplnost ještě dodejme, že z Nového Vestce odešel do zahraničí zpravodajský důstojník Emil Strankmüller, z Toušeně dělostřelecký poručík Tomáš Sedláček a z Čelákovic budoucí letecké eso Alois Vašátko.

11. 2. Domácí odboj

Ne každý měl možnost odejít do zahraničí. Mnohem více mužů a žen se rozhodlo zůstat zde a zapojit se do domácích odbojových organizací. Ty začaly vznikat prakticky okamžitě po 15. březnu a to jak po linii vojenské, tak civilní. Už nikdy se sice nepodaří zcela přesně zmapovat všechny události, které provázely organizaci, průběh či i zánik odbojových skupin, přesto stojí za pokus popsat alespoň jejich základní obrysy. Neboť jen tím, že si jejich příběhy zkusíme připomenout, můžeme našim předkům splatit svůj dluh.

Situace, za níž odbojové organizace konsolidovaly své řady, rozhodně nebyla jednoduchá. Jen minimum odbojářů mělo nějaké zkušenosti s ilegalitou, prací v přísném utajení a představu toho, jaké prostředky nasadí nepřítel.

Jedním z prvních příkladů sabotáže, o kterých máme zprávy, bylo pravidelné přerušování telefonního kabelu vedoucího do výcvikového prostoru Milovice, který němečtí vojáci položili skrz lesy při sojovické silnici. Podle údajů zanesených v četnickém památníku byl kabel v období od 30. května do 20. července přerušen celkem šestkrát.²³⁷ Okresní hejtman musel dokonce vyhláškou zakázat vstup do polesí pod pokutou 5 tisíc korun nebo čtrnáctidenního vězení. Četnictvo navíc muselo zajistit nepřetržité střežení prostoru. Nakonec byla v srpnu na doporučení gestapa linka definitivně odstraněna.²³⁸

První velkou zatýkácí akcí se stala tzv. operace „Gitter“, kdy byli preventivně pozatýkáni hlavně komunističtí funkcionáři. Během dvou dnů od 16. do 18. března zadržely bezpečnostní složky kolem 250 osob z celého okresu a soustředily je v budově okresního soudu, který tak doslova „praskal ve švech“.²³⁹ Úspěšnost akce prý překvapila i samotné Němce, ale drtivá většina zatčených byla během následujících dnů propuštěna s důrazným varováním, aby se nezapojovali do žádných ilegálních aktivit.

²³⁷ Konkrétně 30. 5., 7. 6., 11. 7., 12. 7., 13. 7., 20. 7. In: SOKA Praha-východ, *Památník četnické stanice ve Staré Boleslavi.*, bez paginace.

²³⁸ Tamtéž.

²³⁹ OMPV, fond 2. světová válka, *Protifašistický odboj na Brandýsku.*, strojopis, bez paginace.

Avšak nebezpečí nehrozilo jen komunistům. O necelý rok později, 16. 2. 1940, zatklo liberecké gestapo v Brandýse bývalého dozorce finanční stráže a příslušníka Stráže obrany státu Bohumila Kobra. Vyšetřovali jej pro „vraždu“ dvou příslušníků Freikorpsu²⁴⁰, kteří zahynuli v boji s oddílem SOS v Dolním Lichtenwaldu v Orlických horách. Domů se Kobr vrátil až o půl roku později.^{241 242}

Častým způsobem „podzemní“ činnosti se stalo také roznášení letáků a distribuce ilegálních tiskovin, nejčastěji časopisů „V Boj!“ a „ISNO“. Do staré Boleslavi přivezli první číslo „V Boj!“ Karel Hladík a Josef Tesař. Kolportáž zajistil poštovník Jaroslav Bayer, a to nejprve v prostorách dočasně prázdných mariánských kasáren a později na radnici u oficiála Františka Bárty a Marty Niklasové. Je pravděpodobné, že jednotlivá čísla přicházela z Brandýsa od Jaroslava Voctáře, který byl přímo napojen na Obranu národa. Po jeho zatčení také časopis docházel jen nepravidelně.

Pro Rudé právo pak jezdil do Prahy lakýrník Miroslav Olexa.²⁴³

Méně náročné na tisk byly letáky. V rámci presidiálních spisů lze dohledat množství hlášení z četnických stanic celého okresu o nálezech či vylepení „protistátních“ plakátů či letáků a část z nich se zachovala i ve fondech oblastního muzea. V nejednom případě se jedná o žertovné či urážlivé básničky.²⁴⁴ Jedná se o krásný důkaz toho, že Češi neztráceli smysl pro humor ani v tak těžkých dobách.

11. 2. 1 Vybrané odbojové organizace

Mezi prvními začala vznikat vojenská organizace Obrana národa (dále jen ON). Pro svou činnost měla v obou městech dobré podmínky, neboť zde žilo mnoho důstojníků a vojáků z povolání. Armáda jako taková byla sice rozpuštěna, ale důstojníci byli obvykle umisťováni do nových pracovních pozic na úřadech. Měli tudíž přístup k úředním spisům,

²⁴⁰ Freikorps, polovojenské dobrovolnické oddíly organizované SdP k boji proti československým bezpečnostním silám.

²⁴¹ SOKA Praha-východ, fond Okresní úřad Brandýs nad Labem, Katalog presidiálních spisů 15. 3. 1939 – 5. 5. 1945, sv. III., *Hlášení četnické stanice Brandýs n. L. z 16. 2. 1940.*, str. 43.

²⁴² HOLUB, Ota: *Stůj! Finanční stráž!*, Naše vojsko, Praha 1987, str. 191.

²⁴³ I distribuce letáků byla velice riziková, jak napovídá velké zatýkání „letákové“ skupiny v dubnu 1942, kdy byli za jejich rozšiřování zatčeni Jaroslav bradáček, František Šotlík, Josef Moravec, Miroslav Olexa, Václav Brych, Jaromír Janeček, Ludvík Kolínský, Antonín Kotek, František Štrunc, František Roll a Jaroslav Voctář.

²⁴⁴ Např. Křest sv. Protektorátu.

telefonní síti a řada z nich mohla zcela legálně cestovat po celém protektorátu za svými novými pracovními úkoly a využít jich pro zpravodajskou činnost.²⁴⁵

Právě ta, společně s drobnými sabotážemi, kolportáží ilegálních tiskovin a šířením zpráv z vysílání zahraničního rozhlasu, představovala základní práci odboje. ON se sice zaměřila i na budování struktur „podzemní armády“, ale pro nedostatek zbraní a nepříznivou mezinárodní situaci ji prakticky nešlo použít. Zbraně museli na základě všeobecného nařízení odevzdat také civilisté, a to již ve dnech 16. – 17. března 1939.²⁴⁶

Situace v tom, kdo vlastně ve městech ON jako velitel řídil, je v pramenech poněkud zmatečná. U jejího počátku stál bývalý kapitán generálního štábu Rudolf Svačina, společně s plk. Františkem Bilíkem²⁴⁷ a plk. Romanem Kokrdou. V obou městech vznikly na sobě nezávislé buňky, řízené v Brandýse kpt. Jindřichem Duškem²⁴⁸ a v Boleslavi přímo kpt. Svačinou, kterého po jeho odchodu do zahraničí zastoupil pplk. v. v. František Stýblo.²⁴⁹

Zdá se, že ve městě existovalo vojenských skupin více.²⁵⁰ Jak moc byly samostatné či naopak provázané se bohužel nedá určit.²⁵¹ Přispělo k tomu i časté zatýkání a změny ve vedoucích pozicích a odchod řady odbojářů do zahraničí.

Kromě ON působily ve městech i další organizace různého politického zaměření. V továrně Melichar-Umrath vznikla poměrně rozsáhlá dělnická buňka napojená na KSČ a levicové odbojové proudy pod vedením slévače Františka Rolla.²⁵² Skupina zajišťovala

²⁴⁵ Například por. Oldřich Hadrbolec byl zaměstnán u Zahradnicko-vinařského svazu a pracoval jako spojka na další odbojové skupiny. In: ABS, fond Hlavní zpráva vojenské kontrarozvědky, kart. 505, inv. j. 2, *Hlášení o podzemní činnosti por. let. zbroj. O Hadrbolece z 6. 7. 1945.*, str. 2.

²⁴⁶ Část zbraní však měla být ukryta např. v městském kině, na půdě radnice. Další zbraně měl do města přivést plk. Raimund Mrázek, společně s plk. Mašinem, a to přímo ze strakonické zbrojovky. Podle údajů v brandýské kronice měli 40 pistolí uložit u vinárníka Holého v Brandýse a dalších 40 u velkoobchodníka Vondráčka ve Staré Boleslavi. Osobně se mi však čísla zdají dosti nadsazená, neboť v pozdějších záznamech o nich není ani zmínka.

²⁴⁷ Plk. František Bilík byl za svou odbojovou činnost odsouzen k trestu smrti a 16. 3. 1943 v Plotzensee popraven.

²⁴⁸ Kpt. Jindřich Dušek byl zatčen 5. 3. 1940 a domů se vrátil až po válce.

²⁴⁹ *Pamětní kniha Brandýsa nad Labem (do roku 1950)*, (CD-ROM), str. 424. a *Pamětní kniha Staré Boleslavi (1945-1955)*, (CD-ROM), str. 26.

²⁵⁰ V tomto případě je uváděna skupina důstojníků kolem plk. Mrázka, do které byl zapojen např. pplk. Konvalinka, pozdější vojenský velitel města během květnového povstání.

²⁵¹ Domnívám se, že v počátcích spadaly všechny skupiny pod jednotné vedení Obrany národa, ale postupně rozbíjení organizace donutilo pracovat jednotlivé skupiny více na „vlastní pěst“.

²⁵² František Roll později patřil do větší skupiny odbojářů zatčených v průběhu dubna 1941. Ještě během okupace se vrátil po odpykání trestu domů. Zde se opět zapojil do odbojové činnosti, neboť jeho jméno později figuruje mezi navrženými členy RNV.

hlavně peněžní a materiální sbírky pro rodiny zatčených, prováděla drobné sabotáže ve výrobě a nabádala dělníky k pomalejší práci.

Ovšem pravděpodobně nejvýznamnější skupinou napojenou na ilegální vedení KSC se stal „Revoluční národní výbor – Střed“. V jeho čele stál staroboleslavský rodák Karel Kohout, muž dnes téměř zapomenutý, ale s velice zajímavými osudy. Pocházel z dělnické rodiny, ale vypracoval se a v červnu 1939 se zapsal na ČVUT. V říjnu se účastnil demonstrací a po uzavření českých vysokých škol našel zaměstnání jako účetní v brandýském mlýně Schubert. Zároveň se zapojil do budování „Středu“ na brandýském a mladoboleslavském okrese. K blízkým spolupracovníkům se v Brandýse a Boleslavi řadili jeho bratr František Kohout, Otto Langer a Josef Rysl. Další kontakty měla skupina po celém okrese, hlavně v čelákovickém strojírenském podniku Volman.

A zdá se, že právě čelákovická buňka se stala oním slabým místem. Podle Aloise Havla a jeho příspěvku *Skupina „Revoluční národní výbor Střed“ a Alexej Korsakov* měl jeden z vedoucích činitelů čelákovické buňky, Dolejš, přes přísný zákaz vypracován seznam členů. Po Dolejšově zatčení se rozeběhlo zatýkání ve velkém a i místní vedení v čele s Karlem Kohoutem nemělo jinou možnost než se stáhnout do úplné ilegality. Je s podivem, že tak 13. června 1944 učinil pouze Karel. Jak jeho bratr František, tak další muži z vedení byli zatčeni doma.

Karel Kohout nakonec našel vhodný úkryt u železničáře Františka Kopala v Zápudově u Mnichova Hradiště, odkud se dál pokoušel řídit činnost skupiny. Těžko říci s jakým úspěchem.²⁵³ Do Staré Boleslavi se vrátil již jen na několik dní na přelomu února a března 1945, kdy se ukrýval v bytě Františka Kůly a měl se zúčastnit několika schůzek, pravděpodobně jednání ohledně složení RNV. Jeho pobyt zde byl však nesmírně nebezpečný, neboť jej mohl někdo poznat a jeho pohyb ohlásit, takže se nakonec rozhodl pro návrat zpět ke Kopalovým.

Na mnichovohradištsku v té době již několik dní operovala sovětská výsadková skupina „Volk“ pod vedením Viktora Sergejeviče Chranovského. Jejím úkolem byla především zpravodajská činnost a k té nutně potřebovali co nejširší síť informátorů z řad domácích odbojářů. Chranovský nejspíše získal kontakt i na Kohouta. Schůzka sovětských

²⁵³ Zajímavé je, že Alois Havel ve svém příspěvku uvádí celou řadu až „školáckých“ chyb v konspiraci. Do Zápudova jezdily za Kohoutem jeho dvě sestry a o Vánocích se zde měl dokonce objevit i jeho otec Josef. V jednom období byl František Kopała dokonce zatčen, ale Kohout se k němu po čase opět vrátil.

parašutistů a několika představitelů místních skupin byla naplánována na 23. března 1945 v chalupě Václava Paříka v Zakopaném. Kohout však na ni již nedorazil. V ten samý den proběhla v okolních lesích a roklich, kde se ukrýval větší počet uprchlých sovětských a britských válečných zajatců, malá razie. Zdá se, že gestapo šlo na jisto k jeskyni v tzv. „Babí rokli“. Zde obklíčili a zadrželi nejen několik Rusů, ale i Karla Kohouta se dvěma spolupracovníky. Němci je spoutali pásky a odváděli do vsi Branžež. Kohout neměl jinou možnost než se pokusit o útěk, neboť si byl jist, že během výslechů by gestapo nepochybně přišlo na to, koho mají v rukou. Bohužel si vybral nejméně vhodné místo, v polích u Branžeže, kde se mu podařilo vysmeknout se z pout. Daleko neutekl, strážný jej zasáhl dávkou do břicha a přes rychlý transport do mladoboleslavské nemocnice Karel Kohout 24. března 1945 svému zranění podlehl.

Ani František Kohout se konce války nedožil. Po svém zatčení byl vězněn v terezínské malé pevnosti a společně s dalším vedoucím mužem „Středu“ Jiřím Langerem z Lysé nad Labem patřili mezi poslední popravené. Jejich životy ukončila salva popravčí čety 2. května 1945.

11. 2. 2 Četnictvo v odboji

Velice často se u odboje zapomíná na roli protektorátního četnictva a policie. Na jednu stranu bylo jejich povinností proti odboji zasahovat, na stranu druhou do něj byli často sami aktivně zapojeni. Díky dokumentům, které se zachovaly v soukromém archivu pana Jiřího Kašpara, syna velitele četnické stanice v Brandýse poručíka četnictva Josefa Kašpara, lze do této záležitosti alespoň trochu nahlédnout.

Poručík Kašpar si v průběhu okupace vysloužil vděčnost mnoha spoluobčanů. Společně s dalšími četníky likvidoval udání i různé nalezené hanopisy.²⁵⁴ Díky přístupu k citlivým informacím také poručík Kašpar mohl některé z odbojářů včas varovat před zatčením. To byl i případ knihtiskaře Jaroslava Voctáře, který tak měl dostatek času na odstranění veškerých kompromitujících materiálů.²⁵⁵

²⁵⁴ Zvláště na brandýském gymnáziu bylo prý zajištěno a zlikvidováno mnoho hanopisů na Hitlera a okupační režim vůbec. In: Soukromý archiv Jiřího Kašpara, *Životopis Josefa Kašpara.*, str. 1-2.

²⁵⁵ Soukromý archiv Jiřího Kašpara, *Opis potvrzení o činnosti J. Kašpara od Jaroslava Voctáře z 12. 7. 1945.*

Ale hodila se i následná pomoc rodinám zatčených, ať už po stránce finanční, tak po stránce praktické např. jak nejlépe vypovídat při výslechu.²⁵⁶

V obdobném duchu by šlo pokračovat i dále, ale domnívám se, že největší „husarský“ kousek se por. Kašparovi povedl při přemístění zbraní z půdy okresního úřadu, který proběhl jen pár metrů od služebny německého četnictva.

Okresním hejtmanem byl až do jara 1942 dr. Josef Maruna, který byl zapojen do ilegální činnosti a úzce spolupracoval právě s por. Kašparem. Krátce po okupaci se podařilo z vojenských skladů zachránit část zbraní a cca 300 kusů uniforem a s hejtmanovým souhlasem je uložit na půdě okresního úřadu. Celá věc se prozradila až na jaře 1942, kdy měl Marunu vystřídat nový, nyní již německý, hejtman. Pravděpodobně na udání od některého ze zaměstnanců provedlo gestapo zběžnou prohlídku půdy.²⁵⁷ Oděvy se sice hejtman pokusil vyreklamovat jako oděvy na přešití pro okresní cestáře, ale nejspíš nepřilíh úspěšně.

Další události jsou nejasné. Podle jednoho tvrzení byl Maruna předvolán na výslech do Mladé Boleslavi, podle jiného jej zatkli v Praze. Ať je pravda jakákoliv, bylo potřeba dostat z půdy pryč uložené zbraně.²⁵⁸

Noční akce se zúčastnil por. Kašpar, jeho syn Jiří, syn zatčeného hejtmana Vladimír a četníci Strnad, Bednář a Hromadník. Do okénka podkrovní půdy byl z terasy u moderní přístavby úřadu opřen žebřík, zbraně snesli a jak vzpomínal pan Kašpar, byly na jeden den uloženy pod jeho postelí. Mělo se jednat o několik pušek, lehkých kulometů a dva těžké kulometry. Štábní strážmistr Bednář je pak prý uložil do úkrytu v Melicharově továrně, kde měly zůstat až do konce války.²⁵⁹

11. 2. 3 Další odbojové organizace

Stranou však nezůstávaly ani další organizace. Sokolové byli rozptýleni po všech skupinách a s největší pravděpodobností existovala také skupina založená přímo na strukturách sokolské jednoty. Její činnost však muselo zákonitě ochromit hromadné

²⁵⁶ Takto je doložena pomoc paní Otílii Tájkové, manželky Karla Tájka zatčeného za šíření zpráv zahraničního rozhlasu. Poručík Kašpar jí dokázal získat jednorázovou částku 10 000 korun. In: Soukromý archiv Jiřího Kašpara, *Opis potvrzení od Otílie Tájkové z 4. 8. 1945.*

²⁵⁷ *Pamětní kniha Brandýsa nad Labem (do roku 1950).*, (CD-ROM), str. 453.

²⁵⁸ Díky tomu, že při vyšetřování nikoho neprozradil, zachránil život mnoha svým spolupracovníkům včetně Josefa Kašpara.

²⁵⁹ Rozhovor s panem Jiřím Kašparem, 15. 10. 2012.

zatýkáni vedoucích představitelů sokolské jednoty, které proběhlo 8. října 1941.²⁶⁰ Většina z nich se sice za pár týdnů vrátila domů, ale někteří z nich byli zřejmě příliš nebezpeční a skončili v koncentračních táborech.²⁶¹

Silné zastoupení měli na okrese také příslušníci skautského odboje. Vzniklo zde několik skupin např. „Rozsev“ nebo „Letící šípů“. V družině „Letících šípů“ se angažovali také dva z pamětníků – Zdeněk Zalabák a Jiří Kašpar. Vznikla 28. dubna 1942 v bytě por. Josefa Kašpara a v počátcích čítala 6 osob, ale postupem času se rozrůstala o další nové členy. Podle vzpomínek pana Zalabáka se nejprve scházeli v lese za Starou Boleslaví za „Zelenou boudou“. Činnost skautů se zaměřovala na získávání zpravodajských informací, ale hlavně na kulturně-vzdělávací činnost a práci s mládeží, které vštěpovali masarykovské a skautské ideje. Vyvrcholením této práce se stal čtrnáctidenní utajený tábor.²⁶²

V závěrečné fázi války se někteří z nich zapojili i do rizikovějších akcí jakou bylo proniknutí do muničního skladu umístěného v lese za železniční stanicí Stará Boleslav. Podle pana Kašpara se akce zdařila jen proto, že vojáci byli obvykle silně opilí a hlídkové službě se příliš nevěnovali. Ve skladu však nebyly ani zbraně, ani munice. Pouze střelný prach a dělostřelecké šrapnely. Některé z nich si odnesli, rozřezali svrchní plášť a z ekrazitové náplně vyráběli patrony, které dali k dispozici ostatním skupinám.²⁶³

Krajina středního Polabí nebyla příliš vhodným místem pro partyzánský boj. Z partyzánských skupin tak působila na Brandýsku jen jednotka „Národní mstitel“. Ta vznikla v březnu 1945 spojením zbytků československo-sovětské paraskupiny mjr. Pavla Alexejeviče Kaniševa s civilními i vojenskými odbojovými skupinami na Mělnicku. Tato skupina se rychle rozrostla a podnikla řadu významných přepadových a destrukčních akcí.²⁶⁴ Přestože operačním prostorem skupiny bylo Mělnicko a Mladoboleslavsko, několik akcí provedli i u Staré Boleslavi. Zde se 14. dubna 1945 pokusilo družstvo vedené poddůstojníkem Brušinovem o destrukci železniční tratě mezi stanicemi Dřísy-Stará Boleslav, ale kvůli vadnému rozněcovači k výbuchu nedošlo. Následující noc se tedy akce

²⁶⁰ V Brandýse n/L byli zatčeni: Adolf Tomek, Augustin Lukeš, Mojmír Tomandl, Karel Bartoň. Ve Staré Boleslavi Vančura, Tesař, Dvořák, Zeman.

²⁶¹ Adolf Tomek prošel několika věznicemi a KT Flossenburg. Domů se vrátil s podlomeným zdravím 20. 4. 1942.

Augustin Lukeš zahynul v roce 1942 v Osvětimi

²⁶² Viz podkapitola 7. 2. 1.

²⁶³ Rozhovor s panem Jiřím Kašparem, 15. 10. 2012.

²⁶⁴ V květnu 1945 čítala přes 500 mužů a žen.

opakovala, ale ani nyní nebyli partyzáni úspěšní, neboť nálož byla příliš slabá a kolejnice jen našťípala, vlak setrvačností přešel a utrpěl jen drobnou škodu na kole.²⁶⁵

Nezbylo než vyrazit na trať i potřetí, kupodivu hned 16. dubna. Kolem 23. hodiny vybuchla před projíždějícím transportem č. 7741 silná nálož. Lokomotiva vykolejila a s ní i pět vagonů, které vyhořely. Zahynul jeden německý voják, šest bylo těžce a několik desítek lehce zraněno. Trať byla nepoužitelná celých 72 hodin.²⁶⁶

V závěrečných měsících okupace s blížící se frontou aktivita odboje narůstala. Značnou aktivitu v tomto období projevovaly hlavně vojenské organizace, přežívající na původních strukturách ON. Nyní se slučovaly pod organizaci „Alex“, která pod velením generála Slunéčka připravovala celonárodní povstání. Podle dostupných informací dostala skupina „Brandýs nad Labem“ pod velením pplk. Viléma Konvalinky úkol vázat síly nepříteli a zamezit mu v postupu na Prahu.²⁶⁷

V posledních týdnech války se také objevila ozbrojená skupina, uváděná pod názvem „Rudá Pěst“ či jen „Pěst“.²⁶⁸ Ta se však „vyznamenala“ až v průběhu květnového povstání svévolným zatýkáním a zadržováním skutečných i údajných kolaborantů, nezákonnými domovními prohlídkami a nerespektováním rozkazů. V čele těchto „partyzánů“ stál Ludvík Kolínský, kterého osobně považuji za dost kontroverzní postavu zdejšího odboje. Jednalo se o bývalého skauta, horlivého komunistu, ale existují i určité náznaky, že mohl být spolupracovníkem gestapa.

Působil v odboji, v roce 1941 byl zatčen, ale domů se vrátil již v průběhu následujícího roku. V příspěvku Aloise Havla, věnovanému výše zmíněné osobě Karla Kohouta, je zachyceno svědectví Kohoutovy sestry Milady, která i s dalšími považovala Kolínského za velice podezřelého.²⁶⁹ O minimálně nepříliš dobrém charakteru tohoto muže se vyjádřil také pan Zalabák.

²⁶⁵ Národní archiv v Praze (dále jen NA), fond Svaz protifašistických bojovníků-Ústřední výbor, Praha-dotazníky, kart. 882, Soutěžní práce č. 67, KRÍŽEK, Jiří: „*Národní mstitel*“, 1964, str. 12, 28.

²⁶⁶ NA, fond Sběrka staničních kronik, kart. 49, inv. č. 1079, *Pamětní kniha staničního úřadu Stará Boleslav*, str. 13.

²⁶⁷ OMPV, fond 2. světová válka, kart. 14., *Alex. Boj za svobodu*, Praha 1945, autor neuveden, str. 6.

²⁶⁸ Více k činnosti skupiny „Pěst“ v: POTMĚŠIL, Jakub: *Jaro 1945 v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi*, Bakalářská práce, Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2012.

²⁶⁹ Nelíbilo se jí, že Kolínský v únoru 1945 přemluvil Kohouta k návratu do Staré Boleslavi, ani že je vodil na nebezpečné konspirační schůzky, neboť jej mohl ve městě někdo poznat. Samotný Kohout měl v jednom motáku vyjádřit obavy, že mu Kolínský usiluje o život. Mozaiku dotváří vzpomínka Marie Kohoutové, podle níž měl několik dní před bratrovou smrtí Kolínský navštívit četnickou stanici v Bosni a ohlásit, že se ve skalách mimo uprchlé zajatce ukrývá též Karel Kohout. In: NA, fond Svaz protifašistických bojovníků-

Přímý důkaz o Kolínského vině chybí, a tudíž není možné vyslovit jednoznačný závěr.

Boj za svobodu na „domácí frontě“ zaplatilo mnoho místních občanů svým životem či zdravím. V předchozím textu jsem zdaleka neuvedl všechny, kteří se do odboje zapojili a o mnohých dalších se to už ani nikdy nedozvíme. Přesto jim všem musí patřit náš dík.

11.3 Německé bezpečnostní složky

Ač se to může zdát nelogické, nespadal brandýský okres pod služebnu pražského gestapa, ale pod služebnu v Mladé Boleslavi. Tam byla také odvážena většina zatčených a probíhaly zde výslechy.²⁷⁰

Přímo ve městech mělo bezpečnost zajišťovat protektorátní četnictvo, které však bylo z pohledu Němců nespolehlivé. Proto časem do Brandýsa přibyla i služebna německého četnictva umístěná v budově okresního úřadu.

O činnosti německého četnictva nemáme prakticky žádné významnější zprávy, až na sebevraždu velitele stanice nadporučíka Emila Mellerta. Podle kroniky se jednalo o slušného muže, který měl řadu anonymních udání hodit do koše. Možná právě proto, možná pro jiný prohřešek, dostal předvolání k výslechu do Kolína. Tam už ale nedojel, neboť se 27. března 1945 cestou zastřelil.²⁷¹

11.4 Heydrichiáda

Byla hluboká noc z 28. na 29. prosince 1941. Starý rok se chýlil ke konci a na zatemněném území protektorátu panovala absolutní tma. Krátce po čtvrté hodině ranní se na nebi nad obcí Nehvizdy objevil stín letounu. Snad hluk jeho motorů probudil některé z místních, netrval však dlouho. Přesto se něco změnilo. Z nebe k zemi klesaly vrchlíky padáků neznámých parašutistů, kteří se pomalu snášeli do polí. Muži byli dva a za několik měsíců od této studené prosincové noci vstoupí do dějin. Nejednalo se o nikoho jiného než

Ústřední výbor, Praha-dotazníky, kart. 882, Soutěžní práce č. 832, HAVEL, Alois: *Skupina „Revoluční národní výbor „Střed“ a Alexej Korsakov.*, 1964, str. 3-4.

²⁷⁰ Dle knihy zatčených mladoboleslavského gestapa často zatýkal v Brandýse a Boleslavi úředník gestapa Karel Rotter.

²⁷¹ *Pamětní kniha Brandýsa nad Labem (do roku 1950).*, (CD-ROM), str. 479.

o Jana Kubiše a Josefa Gabčíka. Na půdu staré vlasti seskočili jinde, než bylo původně plánováno, poblíž obce Nehvizdy, ležící v katastru brandýského okresu. Podle hlášení německé protiletectvé služby přeletěl letoun při zpáteční cestě po linii Brandýs nad Labem, Mělník, Slaný na Karlovy Vary. Co následovalo dál je již notoricky známé. Napojení na domácí odboj, přesun do Prahy, příprava atentátu a konečně i jeho provedení, to vše již bylo popsáno v mnoha studiích, člancích, monografiích, stejně jako to, co po atentátu následovalo.

Ve středu 27. května 1942 kolem deváté hodiny večerní dozvěděli se obyvatelé z rádia zprávu o provedení atentátu na zastupujícího říšského protektora SS-Obergruppenführera Reinharda Heydricha. Vzápětí se na nárožích a veřejných vývěskách začaly objevovat vyhlášky vyhlašující stanné právo, zákaz vycházení po 22. hodině či zapovídající konání veškerých kulturních a společenských akcí. Mnohem hrozivější však byly červené plakáty se jmény popravených, které se začaly ve městě vylepovat již druhý den po atentátu.²⁷² Začalo jedno z nejtěžších období protektorátu, které získalo označení „heydrichiáda“.

Na vzniklou situaci musely reagovat také městské rady, které na svých schůzích vydaly prohlášení, kde samozřejmě neměly jinou možnost než atentát odsoudit.²⁷³ Povinnost vystoupit s odsuzujícím projevem však neměly jen samosprávné úřady, ale také všechny školy a podniky.²⁷⁴

Poté, co byl v tisku zveřejněn přibližný popis atentátníků, odešla ze Staré Boleslavi zajímavá informace. V dokumentu vypracovaném velitelem bezpečnostní policie Horstem Böhmem je zachycena zpráva, že v den atentátu kolem poledního se v blíže neurčeném hostinci ve Staré Boleslavi objevil muž na bicyklu, který svým zevnějškem přibližně odpovídal zveřejněnému popisu. Objednal si kávu, rychle ji vypil a vyptával se na cestu na Sobotku.²⁷⁵ Z dnešního pohledu již můžeme říci, že se jednalo o „falešný“ poplach, ale přesto byla i tato informace zaznamenána a nejspíše i prošetřena. Bohužel bližší informace již dokument neobsahuje.

Z dalšího vyšetřování vyplynulo, že dva ze sokolských spolupracovníků skupiny Anthropoid – Jaroslav Piskáček a Václav Novák, oba z Prahy, vyjížděli od počátku ledna

²⁷² *Pamětní kniha Staré Boleslavi (1937-1945)*., (CD-ROM), str. 202-204.

²⁷³ Viz textová příloha č. 1.

²⁷⁴ LOYDA, Vladimír: *Co zaznamenaly kroniky staroboleslavských škol: od roku 1863.*, Základní škola Stará Boleslav, Stará Boleslav 2003, str. 46.

²⁷⁵ ŠUSTEK, Vojtěch: *Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava. Edice historických dokumentů.*, Archiv hl. m. Prahy, Praha 2012, str. 902.

do Brandýsa, Neratovic, Čelákovic a na Mělník, aby zde od spřátelených sokolských funkcionářů získávali potraviny, potravinové lístky, peníze. Podle zjištění gestapa měli být úspěšní a sami oslovení měli ze své vlastní iniciativy tyto prostředky získávat. Po zadržení Piskáčka s Novákem a jejich rodin docházelo postupně k zatýkání, které se však nikoho z místních zřejmě nedotklo, neboť v přiloženém seznamu zadržených nikdo z Brandýsa ani Boleslavi nefiguruje.²⁷⁶

Velké pátrací akce se v prvních dnech oběma městům vyhýbaly, přesto i zde museli četníci a úředníci okresního úřadu provést kompletní revizi evidence nepřihlášených osob v celém okrese.²⁷⁷

Velká razie proběhla až 10. června, tedy skoro týden po Heydrichově smrti, kdy se ve městě znenadání objevili příslušníci SchuPo (Schutzpolizei – ochranná policie).^{278 279} V Boleslavi si velící plukovník zřídil štáb u svatováclavského kostela, kam se museli na výzvu dostavit zástupci četnictva, jako znalci místních poměrů. Z brandýské stanice padla tato úloha na vrchního strážmistra Jindřicha Vitmayera.

„První otázka zněla, jsou-li v Brandýse Benešovci. Bylo zřejmé, že Němci potřebují zatýkat. (...) Šťastným vnuknutím odpověděl J. Vitmayer bez rozmyšlení, že tu Benešovci nejsou. „Kdo tu tedy je?“ „Zemědělci a dělníci.“, „Jak se chovají?“ „Loyálně. Dělníci jsou spokojeni, že mají práci, zemědělci, že mohou v klidu pracovat na svých polích.“²⁸⁰

Němci se zřejmě spokojili s poskytnutými informacemi a provedli jen dílčí prohlídky v dělnické kolonii „Šanghaj“, v několika ulicích a domech na náměstí. Obdobně „výběrově“ postupovali také v Boleslavi. Díky „odbyté“ razii naštěstí nedošlo k žádnému zatčení. V boleslavské hasičárně byl nalezen pouze Masarykův obraz a v sálu hostince „Na Rychtě“ několik starých, znehodnocených divadelních pušek objevených mezi divadelními rekvizitami baráčníků. Pochopitelně Němci požadovali předložení patřičných povolení, která se však nepodařilo dohledat, a nezbylo nic jiného než policisty doslova „ukecat“, což se nakonec i podařilo.

²⁷⁶ ŠUSTEK, Vojtěch: *Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava. Edice historických dokumentů.*, Archiv hl. m. Prahy, Praha 2012, str. 552.

²⁷⁷ SOKA Praha-východ, fond Okresní úřad Brandýs nad Labem, Katalog prezidiálních spisů 15. 3. 1939 – 5. 5. 1945, sv. III., *Zpráva OU pro mín. vnitra z 31. 5. 1942.*, str. 169.

²⁷⁸ Pravděpodobně šlo o muže z 320. policejního praporu „Böhmen“, jehož části byly dislokovány v Mladé Boleslavi a do jehož působnosti území obou měst spadalo. Tomu by napovídalo i umístění štábu ve Staré Boleslavi, která je při cestě z Mladé Boleslavi blíže než Brandýs.

²⁷⁹ V památníku staroboleslavských četníků je uvedeno datum o den pozdější, tedy 11. 6.

²⁸⁰ *Pamětní kniha Brandýsa nad Labem (do roku 1950).*, (CD-ROM), str. 451.

Tísnnivá atmosféra heydrichiády a provedená razie měla nakonec význam spíše psychologický, neboť v této době prý řada obyvatel dostala strach a naházela mnoho zakázaných knih, dokumentů a uschovaných zbraní do Labe.²⁸¹

11. 5 Aktivistické a nacistické organizace

Okupační politiku nepředstavovaly pouze demonstrace síly, ale nezanedbávala se ani „duševní“ stránka českého obyvatelstva. K tomuto účelu vznikla celá řada organizací, spadajících pod českou protektorátní správu, jejichž primárním úkolem bylo působení na široké masy protektorátních občanů v duchu nacistické, protižidovské, antibenešovské a protibolševické ideologie. Češi měli přesvědčovat Čechy o „ryzích“ úmyslech Třetí říše s českým národem, vsugerovat nebezpečí ze strany Židů a vyburcovat je k co nejvyššímu zapojení do boje se Sovětským svazem či lépe s bolševismem skrze vyšší pracovní nasazení. Ideovým původcem a organizátorem těch nejrozšířenějších a nejpočetnějších, jako Veřejné osvětové služby, Českého svazu pro spolupráci s Němci, Kuratoria pro výchovu dětí a mládeže a České ligy proti bolševismu, však nebyly německé úřady, ale protektorátní ministerstvo lidové osvěty, tradičně spojované hlavně s postavou Emanuela Moravce, který je skutečně podepsán pod jejich vznikem.

11. 5. 1 Veřejná osvětová služba

Vládním nařízením č. 126 Sb. vznikla 11. května 1943 Veřejná osvětová služba (dále jen VOS), která nahradila dosavadní osvětové sbory, určená ke „*kulturněpolitické výchově českého národa a k jeho ochraně před rušivými vlivy*“.²⁸² Státním orgánem dohlížejícím nad jejich činností se stalo ministerstvo školství a lidové osvěty, zastupované skrze funkci zvláštního pověřence. Jednotlivé obce a okresní úřady byly povinny s VOS spolupracovat, zajistit jim vhodné služební prostory a podporovat jejich akce.

Samotná činnost se vyvíjela dvěma směry – skrze politické přednášky a skrze kulturní podniky.

²⁸¹ ŠNAIBERK, Miroslav: *Putování brandýskou historií.*, nákladem autora, Brandýs nad Labem 2005, str. 79.

²⁸² ABS, fond Zemský odbor bezpečnosti Praha, fond Zemský odbor bezpečnosti Praha, kart. 46, inv. j. 2, *Znalecký posudek.*, str. 1.

Kulturní podniky byly většinou apolitické a tudíž i veřejností hojně a hlavně dobrovolně navštěvované. Pořádala se především divadelní představení²⁸³ či hudební vystoupení. Místní organizace k tomu obvykle disponovaly knihovnou, kterou převzaly po zrušených osvětových sborech, které však postupně začaly plnit hlavně oficiální literaturou zasílanou z ústředí.²⁸⁴

Výrazně méně oblíbenými, ale o to častějšími, se staly politické přednášky a shromáždění, kam zcela dobrovolně a z vlastního zájmu docházela jen menšina pozvaných, zatímco ostatní přicházeli hlavně ze strachu před postihem. Deklarovalo se sice, že přednášky jsou podnikem veřejně přístupným a dobrovolným, ale způsob, jakým se organizátoři snažili dosáhnout „spontánní“ účasti na shromážděních, ukazuje poněkud odlišnou realitu.

Obvyklým způsobem ohlašování chystané přednášky byl klasický výlep plakátů, případně vyhlášení místním rozhlasem, vyhubňováním, tedy nic nezvyklého. Ale k tomu všemu se přidávalo rozesílání osobních pozvánek ve formě doporučeného dopisu, které se nejednou týkaly celých rodin. Pokud šlo o menší obec, stávalo se, že pozvánku dostali všichni občané, v těch větších se rozesílalo třeba dvakrát až třikrát tolik pozvánek než představovala kapacita přednáškového sálu. Pokud dotyčný nedostal pozvánku domů, mohlo se stát, že ji obdržel v zaměstnání, včetně vstupenky s číslovaným kuponem.²⁸⁵ Tento jednoduchý psychologický trik vzbuzoval v „obdarovaném“ obavy, co všechno by se mohlo stát, pokud by se přes adresné pozvání na přednášku nedostavil. Zde opravdu záleželo na každém jedinci a jeho odvaze.

Organizační struktura VOS nebyla složitá. Základní jednotku tvořila místní sdružení podřízená okresnímu vedení, které pak bylo kontrolováno z pozice zvláštního pověřence ministerstva lidové osvěty. Díky tomu, že Brandýs fungoval jako centrum okresu, existovaly zde vlastně tři skupiny VOS – okresní a dvě místní (jedna pro Brandýs a jedna pro Boleslav). V rámci fondů Archivu bezpečnostních složek se dochovala celá řada dokumentů osvětující fungování těchto skupin i obsáhlý seznam jejich členů.

Ovšem u seznamů členstva je nutné postupovat velice opatrně, neboť se skutečně jedná jen o seznam bez bližších informací k zde zapsaným osobám ve smyslu motivace ke

²⁸³ Význam VOS v tomto ohledu vzrostl po 1. září 1944, kdy došlo k zákazu pořádání divadelních představení, a VOS se stala jediným subjektem, který měl k jejich organizování výhradní právo.

²⁸⁴ ABS, fond Zemský odbor bezpečnosti Praha, kart. 46, inv. j. 2, *Znalecký posudek.*, str. 3.

²⁸⁵ Tamtéž, str. 2.

vstupu do organizace. Tudíž není možné říci, že každý zde zapsaný člen je automaticky skutečným sympatizantem či kolaborantem, a je tedy nutné brát je jen jako orientační.²⁸⁶

Okresní vedení VOS Brandýs nad Labem se začalo tvořit prakticky ihned po 11. květnu 1943. Do čela okresního vedení byl vybrán architekt a stavitel Václav Liška. Budování organizace však neprobíhalo vůbec hladce a Liška se potýkal s řadou potíží. V konceptu dopisu pro ministerstvo lidové osvěty si stěžoval, že teprve čeká na odpověď od obeslaných osob z 31 obcí okresu, zda se do činnosti VOS zapojí či nikoliv. Některé prý již musel urgovat dalším dopisem. Ale nešlo o jediný problém. V dopise se můžeme dočíst následující: „*Jest-li že organizační práce jdou pomalu kupředu je zaviněno jak nedostatkem volného času vedoucích činitelů V. O. S., tak i tím že dosud nám nebyla městským úřadem přidělena vhodná místnost (a nevíme kdy bude) a konečně i nepochopením u občanstva, zejména t. zv. inteligence na zdejším benešovštinou zamořeném okrese. Nicméně jsme přesvědčeni že co nejdříve organizační síť V. O. S. vybudujeme.*“²⁸⁷

Liškův dopis nám dává vzácnou příležitost k nahlédnutí do smýšlení obyvatel okresu, který se již před válkou pyšnil silnou legionářskou a sokolskou tradicí. Organizování okresního a místních vedení v okrese „zamořeném benešovštinou“ tedy rozhodně nebylo jednoduché, ač se nakonec přeci jen podařilo.

Okresní vedení se ustálilo na stálém počtu 11 mužů, ač ne vždy byly všechny pozice obsazeny.²⁸⁸

K 7. lednu 1944 čítala brandýská místní organizace 10 osob v čele s městským tajemníkem JUC. Josefem Pichlem.²⁸⁹ Staroboleslavská buňka sdružovala členů šest.

²⁸⁶ Naprosto stejný problém je i v případě seznamu členů Českého svazu pro spolupráci s Němci.

²⁸⁷ ABS, fond Veřejná osvětová služba, kart. 3, inv. j. 1, *Dopis okresního vedoucího VOS Václava Lišky na Ministerstvo lidové osvěty v Praze z 23. 8. 1943.*

²⁸⁸ Dle seznamu k 15. lednu: okresní vedoucí: Václav Liška, stavitel; organizátor: Jan Pajkrť, sběrač koží; jednatel: Karel Kudrna, skladník; členové: Bohumil Paštika, obchodník nábytkem; Stanislav Kühnel, disponent v. v.; JUC. Karel Klepl, vedoucí úředník města St. Boleslavi; František Půta, kovář; Václav Vávra, restaurátér; Josef Pejchal, úředník. Pozice hospodáře a zástupce vedoucího k tomuto datu neobsazeny.

²⁸⁹ Zástupce: František Španihel, strojní zámečnický; organizátor: Antonín Karhan, učitel; jednatel: Antonín Malinovský, obuvník; hospodář: Josef Vít, stavbyvedoucí; členové: Ladislav Krčmář, truhlář; Anna Vondráčková, učitelka; Gustav Špád, zámečnický; Josef Chládek, slévač kovů; Anna Kolovratová, profesorka. In: ABS, fond Veřejná osvětová služba, kart. 3, inv. j. 1, *Okresní vedení VOS v Brandýse n./Labem z 15. 1. 1944.*

Vedoucím byl ustanoven obchodník Bohumil Paštika.²⁹⁰ Členská základna se však hlavně v rámci místních skupin poměrně často proměňovala, zvláště co se vedoucích pozic týče.

Kromě výše nastíněných potíží, dostali se Liška i jeho tajemník Kudrna do ostrého sporu s obvodovým pověřencem Antonínem Frajtem, který si stěžoval na jejich neschopnost včas zajistit domlouvané přednášky mezi okresem a místními organizacemi. Dotčení funkcionáři naopak ve svém vyjádření pro pražskou ústřednu kontrovali neustálými snahami pověřence Frajta zasahovat do personálního složení okresu a místních organizací.

„Má-li okresní vedení V. O. S. v Brandýse nad Labem býti opravdu platným činitelem a vykonávati svěřený úkol, pak zdvořile žádáme, aby obvod. pověřenec kam. Frajt zbytečně nezaváděl byrokratism, nestěžoval a nestrpčoval práci tím, že se mají stále prováděti změny osob funkcí a nechtěl v místních vedeních všude jen JUDr., inženýry nebo kantory, poněvadž by si ten konglomerát vrtichlostí musel dirigovat sám, poněvadž nebudeme s lidmi, kteří mají jen jedno zbožné přání, aby se jim vrátil malý „Nepostradatelný. (Edvard Beneš; pozn. aut.) Okresní vedoucí se snažil vybrati své spolupracovníky vesměs z řad uvědomělých a osvědčených nationalistů, neučinil tak pro nikého „krásné oči“ nýbrž proto, aby sloužil myšlence nacionálního socialismu, Říši a svému národu. Okresní vedení si vybralo lidi, kteří se osvědčili svou činností proti benešovštině, korupci a židovině nebožky demokracie a jejího režimu.“²⁹¹ Celý spor byl pravděpodobně urovnán, neboť všichni dotyční zůstali ve svých funkcích.

Václav Liška vydržel na pozici okresního vedoucího pouze do ledna 1944, než se „vinou určitých osobiček nervově úplně shroutil a leží již měsíc velmi těžce nemocen“²⁹² a v blíže nezjištěném období mezi lednem a dubnem zemřel. Obvodový pověřenec Antonín Frajt na jeho místo doporučil pověřenci VOS v Praze JUC. Josefa Pichla, který dle pověřencových slov nebyl sice „žádným nadšeným aktivistou“²⁹³, ale jednalo se

²⁹⁰ Zástupce: Josef Urban, úředník fy. Ringhoffer; organizátor: Josef Šulc, dílovedoucí; jednatel: František Placák, soudní kancelářský revizor v. v.; hospodář: Josef Potměšil, obchodní jednatel; člen: Miroslav Vondráček, šofér.

²⁹¹ ABS, fond Veřejná osvětová služba, kart. 3, inv. j. 4, *Stížnost okresního vedení Brandýs n/L. ze 17. 11. 1943.*

²⁹² ABS, fond Veřejná osvětová služba, kart. 3, inv. j. 10, *Rezignace Karla Kudrny na funkci okresního jednatele VOS.*

²⁹³ ABS, fond Veřejná osvětová služba, kart. 3, inv. j. 1, *Návrh na ustanovení OV v Brandýse n. L. z 24. 4. 1944.*

o zkušeného a výkonného úředníka, který „*bude dobře plnit příkazy a úkoly VOS*“.²⁹⁴ Tak se i stalo. Pichl byl jmenován 24. dubna a ve funkci vydržel až do konce okupace.

Jak již bylo výše uvedeno, hlavní náplní činnosti VOS bylo pořádání „osvětových“ přednášek. Systém byl nastaven tak, že okresní vedení oznamovalo jednotlivým místním organizacím, kdo, kdy a s jakou přednáškou přijede. Povinností příslušné organizace pak bylo zajistit propagaci, sál a ubytování přednášejícího, bylo-li to potřeba. Za dobu fungování brandýské okresní pobočky jich bylo zorganizováno několik desítek po celém okrese.

My se ale zaměříme na přednášky konané v námi sledovaných městech, kde se k těmto účelům využívaly hlavně prostory brandýského kina, hotelu „Koruna“. Boleslavští docházeli do sálu „Katolického domu“.

V neděli 24. října 1943 proběhla v brandýském kině přednáška Theodora Bachera, kterou městský kronikář zpětně popsal slovy „*Byl to vzácný výběr nadávek a urážek...*“²⁹⁵

První doložená přednáška ve Staré Boleslavi proběhla 4. prosince 1943. S projevem pod názvem „*Základy nového evropského řádu*“²⁹⁶ zde vystoupil Jan Mareček z Prahy. Pravděpodobně se jednalo o jedinou přednášku svého druhu v obou městech pro rok 1943. V roce následujícím již byla VOS plně zorganizována, a tak přibylo též vystoupení, která proběhla celkem čtyři – dvě v Brandýse, dvě v Boleslavi. K některým z těchto vystoupení se dochovaly též závěrečné zprávy. Na každé z přednášek byl totiž přítomen i zástupce okresního vedení, který vypracoval krátký přehledový posudek o průběhu a návštěvnosti. Stejný dokument pak vyplňoval i přednášející. Zaznamenával se počet účastníků, počet rozeslaných pozvánek, procento žen v publiku a celkový dojem z přednášky.

První příspěvek roku 1944 přednesl spisovatel Jaroslav Babula v sobotu 15. dubna od půl osmé večer v sále hotelu „Koruna“, kde si 250 ze 400 pozvaných vyslechlo přednášku „*Základy nového evropského řádu*“. V neděli pak Babula přednášel na stejné téma na levém břehu Labe v prostorách staroboleslavského „Katolického domu“ s kapacitou 400 návštěvníků. Ze 700 pozvaných přišlo kolem 350 posluchačů. Podle dochovaných výkazů okresního vedoucího vzbudily obě přednášky značný ohlas a „*jest*

²⁹⁴ ABS, fond Veřejná osvětová služba, kart. 3, inv. j. 1, *Návrh na ustanovení OV v Brandýse n. L. z 24. 4. 1944.*

²⁹⁵ *Pamětní kniha Brandýsa nad Labem (do roku 1950)*, str. 464.

²⁹⁶ Mezi další témata postupně uvedená na okrese patřily např. „*Bolševismus – nepřítel světa*“, „*15 let v SSSR*“, „*Pod knutou bolševismu*“ atd.

*dalším posílením pro osvětovou práci v místě.*²⁹⁷ Ovšem vezmeme-li v úvahu, že ani jeden ze sálů nebyl naplněn a dorazila jen zhruba polovina pozvaných, nesvědčí to o přílišné oblibě tohoto druhu osvěty.

Další série přednášek se odehrála o půl roku později, konkrétně 23. a 24. září 1944. Tentokrát pro změnu nejprve ve Staré Boleslavi a druhý den v brandýském biografu. Vedl je učitel Jiří Bezděk z Prahy, hovořící na téma „Český národ v totálním pracovním nasazení“. V kině s cca 450 místy se sešlo 349 z 900 (!) pozvaných. Podle dozorujícího okresního vedoucího Pichla se řečník zhostil úkolu s úspěchem a označil jeho přednášku za velice poutavou.²⁹⁸ Názor obecnstva bohužel chybí.

Většina hodnocení, které jsem měl možnost číst, se vyjadřuje v podobném smyslu – „obecenstvo vyslechlo s velkou pozorností“, „přednáška zapůsobila“, „vysoce poutavé“ – ale našlo se i několik kritických ohlasů, ať už na nedbalost přípravy ze strany pořadatelů nebo jako v Jirnech „*známé baště komunismu*“, kde byla dle přednášejícího Jiřího Bezděka „*lhostejnost posluchačů neobyčejně silná, až nepřátelská*“.²⁹⁹

Kromě osvětových přednášek konal se v Brandýse též ideový sraz VOS. V pátek 5. prosince se odehrál v prostorách okresní hospodářské záložny za účasti celého okresního vedení a obvodového pověřence Frajta. Pozváno bylo celkem 45 osob z řad aktivistů i široké veřejnosti, ale dorazilo jich pouze 14 – kromě funkcionářů VOS se dostavili jen členové Českého svazu válečníků v čele s předsedou A. Budkou.

Sraz zahájil okresní vedoucí Pichl, načež jeho zástupce Jindřich Mahr pokračoval ideovou přednáškou s až tajemným názvem „Biologické příčiny dnešní války“. O čem vlastně pojednávala bohužel zaznamenáno není. Pokračovalo se čtením článku o slovenském národním povstání (zde označeném jako slovenský puč) ze Zpravodajství VOS.

Pan obvodový pověřenec přispěl několika poznámkami k nezaměstnanosti a plýtvání potravinami za první republiky, načež současnou situaci označil za zcela opačnou a pokračoval kritikou politické situace ČSR, aby nakonec zakončil svůj příspěvek

²⁹⁷ ABS, fond Veřejná osvětová služba, kart. 3, inv. j. 4, *Zpráva okresního pověřence o průběhu přednášky v Brandýse n./L. dne 19. 4. 1944.*

²⁹⁸ ABS, fond Veřejná osvětová služba, kart. 3, inv. j. 5, *Zpráva o průběhu přednášky v Brandýse nad Labem z 24. 9. 1944.*

²⁹⁹ ABS, fond Veřejná osvětová služba, kart. 3, inv. j. 5, *Zpráva o průběhu přednášky v Jirnech dne 4. 3. 1945.*

tvrzením, že „jedině v evropské pospolitosti najde každý stát možnost svého nejlepšího rozvoje.“³⁰⁰

Nový rok 1945 přinesl akcím VOS nesmírné problémy. Přednášky, kulturní a osvětové akce byly ve velkém rušeny pro obsazování vhodných sálů a tělocvičen říšským vojskem nebo uprchlíky z východu. VOS tak byla nedobrovolně nucena utlumit svou činnost na minimum, což dosvědčují měsíční výkazy činnosti: leden – pouze 2 politické přednášky a 3 akce „Umění všem“³⁰¹, únor – 1 akce „Umění všem“³⁰², březen – 3 politické přednášky a dvě pracovní schůze činitelů VOS³⁰³, duben – 1 pracovní sraz činitelů a účasti pouhých 8 činovníků.³⁰⁴ Květnový výkaz již nevznikl.

Na poli politické propagandy připadla VOS ještě úloha rozesílání „vhodné“ literatury a časopisů místním organizacím³⁰⁵, vylepování plakátů (např. známého „Nedej zahynouti nám, ni budoucím“), organizace sběru druhotných surovin či sbírky oděvu pro totálně nasazené v rámci akce „Národ svým dělníkům.“³⁰⁶

Oproti neoblíbeným politickým mítinkům se stalo pořádání kulturních podniků věci vítanou. K největším akcím patřily „oslavy“ 5. výročí založení protektorátu z 15. března 1944, které byly naplněny poměrně dlouhým programem pořádaným v brandýském městském biografu. Místní umělci zde uvedli díla W. A. Mozarta, Bedřicha Smetany, Antonína Dvořáka či Ludwiga van Beethovena.³⁰⁷ Po skončení akce všem účastníkům poděkoval přítomný okresní hejtman Oetzinger a byly zaslány pozdravné telegramy státnímu prezidentovi Emilu Háchovi, státnímu ministrovi K. H. Frankovi a ministru školství a lidové osvěty Emanuelu Moravcovi.

Obdobnou akcí VOS se staly po celém okrese tzv. „Smetanovy oslavy“, konané v květnu 1944 při příležitosti 60. výročí úmrtí slavného českého skladatele. Program byl

³⁰⁰ ABS, fond Veřejná osvětová služba, kart. 3, inv. j. 10, *Hlášení o ideologickém srazu v Brandýse nad Labem z 5. 12. 1944.*

³⁰¹ ABS, fond Veřejná osvětová služba, kart. 3, inv. j. 7, *Výkazy o činnosti okresního vedení VOS v Brandýse n./L. za měsíc leden.*

³⁰² ABS, fond Veřejná osvětová služba, kart. 3, inv. j. 7, *Výkazy o činnosti okresního vedení VOS v Brandýse n./L. za měsíc únor.*

³⁰³ ABS, fond Veřejná osvětová služba, kart. 3, inv. j. 7, *Výkazy o činnosti okresního vedení VOS v Brandýse n./L. za měsíc březen.*

³⁰⁴ ABS, fond Veřejná osvětová služba, kart. 3, inv. j. 7, *Výkazy o činnosti okresního vedení VOS v Brandýse n./L. za měsíc duben.*

³⁰⁵ Literatura např. „Cesta do ráje“ (autor neuveden), „Cesta na Sibiř“ Rudolfa Urbana; časopisy a věstníky např. Böhmen und Mähren, Filmový ústav VOS, ČLPB – Zpravodajství, Osvěta.

³⁰⁶ Sběrka vynesla v období od 18. února do 18. března 1945 několik set kusů šatstva a oděvních doplňků.

³⁰⁷ Přepis programu viz textová příloha č. 2.

přirozeně složen hlavně ze Smetanových děl, přednesených místními i pozvanými interprety.

VOS fungovala až do svého hořkého konce, který přišel s květnovým povstáním a celkovým zhroucením protektorátních institucí, ačkoliv v posledních měsících již nebyla vyvíjena žádná výraznější činnost.

O to zajímavější je osud okresního vedoucího Josefa Pichla. Po skončení války se vystěhoval do pohraničí, kde žil v Děčíně – Podmoklech. V roce 1947 se jeho zapojení do VOS dostalo před Trestní nalézací komisí v Brandýse nad Labem a troufám si tvrdit, že Pichlova výpověď musela její členy překvapit. Podle protokolu Pichl vypověděl, že na pozici okresního vedoucího byl dosazen v roce 1943 na přímluvu brandýského starosty Josefa Štěcha, a to s cílem co nejvíce omezovat vliv služby na obyvatelstvo okresu. Tedy Pichl měl být zapojen v odbojové činnosti a funkci přijal se souhlasem vedoucího ilegální skupiny podplukovníka jezdeckta v. v. Františka Stýbla, který jeho výpověď potvrdil.

Podzemní hnutí měl informovat o akcích, které osvětová služba plánovala, a činit příslušná protiopatření, jež ve své funkci mohl využít, rozeštvávat aktivisty mezi sebou, zjišťovat, jací z funkcionářů pracují pro VOS z přesvědčení a které by bylo možné zapojit do podzemní činnosti a tyto osoby chránit. Zároveň měl na jaře 1945 zprostředkovat pplk. Stýblovi kontakt na pražskou odbojovou skupinu „Aktiv“ a dodat plánek města se zakreslenými protitankovými překážkami, které skupina přeposlala do Mělníka, kam se očekával dřívější příjezd sovětských sil, které mohly data v případě bojů o město využít.³⁰⁸

Bohužel složka není zcela kompletní, takže není k dispozici závěrečný rozsudek komise, ale dá se předpokládat, že dobrozdání členů odbojové organizace ze Staré Boleslavi byla dostatečným podkladem pro zastavení řízení.

11. 5. 2 Český svaz pro spolupráci s Němci

Pakliže seznamy členů VOS nám nedávají úplnou jistotu, co se aktivismu členů týče, v případě Českého svazu pro spolupráci s Němci (dále jen ČSSN) to platí dvojnásob.

ČSSN vznikla k 1. srpnu 1939. Podle stanov bylo účelem spolku „*pracovati v mezích a intencích stanovených ve výnosu vůdce a kancléře říše Německé ze dne 16. 3. 1939 k vytvoření přátelských vztahů mezi Čechy a Němci i položití pevné základy*

³⁰⁸ SOA, fond Trestní nalézací komise Brandýs nad Labem (1945-49), kart. 3, spis S12/47, *Výslech obviněného z 2. 1. 1947.*

k vytvoření důvěryhodných, otevřených a čestných a poctivých styků mezi oběma národy...³⁰⁹

Pražské ústředí řídilo jednotlivé okrskové skupiny, kam byli obvykle delegováni zástupci místních buněk Národního souručenství a osoby veřejně činné např. učitelé, státní zaměstnanci, městští úředníci, činovníci spolků, senioři. Tento způsob „náboru“ způsobil, že průměrný počet členstva ČSSN v Brandýse a Staré Boleslavi se pohyboval kolem 74 až 79 osob.³¹⁰

Jak probíhal nábor v praxi, dokládá celá řada poválečných výpovědí členů svazu. Pro ukázkou si dovolím uvést tři nejčastěji se opakující způsoby. První je svědectví člena městského zastupitelstva Josefa Potměšila.

„V době okupace byl jsem členem městského zastupitelstva ve Staré Boleslavi. Nepamatuji se kterého dne to bylo, asi v roce 1941 oznámil nám tehdejší starosta obce, dnes již zemřelý, Dominik Brázda, že nás jako členy městského zastupitelstva přihlásil do ČSSN. Někteří členové zastupitelstva mu jeho jednání vytýkali, avšak starosta Brázda tehdy prohlásil, že nemohl nic jiného dělati, jelikož v městském zastupitelstvu je také Němec Leiner, funkcionář SA, pak také, že v městě je několik Němců, kteří sledují jaké je naše chování vůči nim a tím že se přihlásíme do ČSSN nebudou mít Němci záminku proti nám vystupovati.

Dnes si již nepamatuji, kolik jsem na příspěvcích zaplatil, legitimaci jsem sice obdržel, avšak na žádné schůze jsem nechodil, ani na žádné jsem nebyl zván.³¹¹

Druhý příspěvek pochází z výpovědi penzisty Karla Kotvy ze Staré Boleslavi.

„Asi v roce 1941 dostal jsem poštou složenku, kde byla uvedena částka asi 17 K, kterou jsem měl zaplatit ČSSN. Tuto složenku dostali všichni pensisté, jak jsem se sám přesvědčil. V té době kolovala ve Staré Boleslavi zpráva, že každý pensista musí být členem ČSSN, a že kdo členem zmíněného spolku nebude t. j. kdo nezplatí příspěvky nedostane žádnou penzi, nebo bude dokonce i zavřen.³¹²

³⁰⁹ ABS, fond Zemský odbor bezpečnosti Praha, kart. 47, inv. j. 1, ČSSN., str. 1.

³¹⁰ ABS, fond Zemský odbor bezpečnosti II., kart. 223, inv. j. 11, ČSSN Seznam členů, okres Brandýs.

³¹¹ Josef Potměšil byl všech obvinění zproštěn. In: SOA, fond Trestní nalézací komise Brandýs nad Labem (1945-49), kart. 8, spis S510/46, Protokol ze dne 12. 12. 1946.

³¹² SOA, fond Trestní nalézací komise Brandýs nad Labem (1945-49), kart. 1, spis S466/46/618, Protokol ze dne 25. 11. 1946.

Třetí ukázkou je způsob náboru užívaný mezi českými učiteli. Svědectví tentokrát poskytl odborný učitel a za okupace ředitel měšťanské školy ve Staré Boleslavi Julius Herejk.

„As v roce 1941 došel přípis na ředitelství školy ve St. Boleslavi, aby učitelský sbor jeho členové vstoupili do ČSSN. Tento přípis jsem dal na jednání do konference a na návrh jednoho členu učitel. sboru jehož jméno si již nepamatuji usnesl se učitelský sbor aby za školu se stali členy ČSSN ředitel školy tedy já a nejstarší člen učitelského sboru Jan Šul nyní školní inspektor v Písku. Dále se usnesl učitelský sbor, aby příspěvky do ČSSN byly zaplacený z pokladny školy.“³¹³

Obdobných výpovědí by se dalo uvést ještě mnoho, protože členství ve svazu bylo po válce vyšetřováno před Trestní nalézací komisí, která jen ve výjimečných případech udělila trest veřejného pokárání.³¹⁴ O mizivé aktivitě místní ČSSN svědčí i fakt, že ani velice pečliví kronikáři nezaznamenali žádné velké akce, které by svaz pořádal.

Mezi základní činnost svazu patřilo pořádání osvětových přednášek (průměrně 1 za rok), na které byli posíláni z pražského centra řečníci. Dále měli za povinnost organizovat kurzy německého jazyka, případně zařídit prostory pro instalování putovních propagandistických výstav.

Z hlediska celoprotektorátního však tato organizace své zakladatele zklamala. Zvláště ostře se proti ní ohrazovala vlajkařská periodika, která celou ČSSN považovala, použijí-li název jednoho z článků, za „*Spolek pro spolupráci, aby se neřeklo*“.³¹⁵ A Vlajkaři měli v podstatě pravdu. Činnost probíhala za mizivého zájmu veřejnosti i členů, což společně s připravovanou změnou koncepce aktivistických organizací přivedlo již v červenci 1942 ministra lidové osvěty Moravce k tomu, aby vyzval vedoucího ČSSN Fouska k rozpuštění organizace, k čemuž 9. září 1942 skutečně došlo.

11. 5. 3 Svaz českých válečníků³¹⁶

Brandýští a Boleslavští členové tohoto veteránského spolku spadali původně pod organizaci v Kostelci nad Labem. Svou vlastní si začali budovat až poměrně pozdě,

³¹³ SOA, fond Trestní nalézací komise Brandýs nad Labem (1945-49), kart. 1., číslo spisu chybí, *Protokol z 18. 11. 1946.*

³¹⁴ K Trestní nalézací komisi viz kapitola 12.

³¹⁵ ABS, fond Zemský odbor bezpečnosti Praha, kart. 47, inv. j. 1, ČSSN., str. 3.

³¹⁶ Z náplně činnosti SČV se poněkud zdráhám jej přímo uvádět mezi aktivistické organizace. Ale s ohledem na odbornou literaturu, která je mezi ně řadí, tak činím i já.

v červnu 1944, kdy proběhla ustanovovací schůze v restauraci „U Branžovských“, kde vznikla i klubová místnost. Nejednalo se o příliš početné sdružení, neboť se scházelo zhruba 20 členů, z nichž někteří přišli jen jednou, nalákání na představu čistě veteránského spolku vysloužilců z první světové války. Nezajímala je politika, ale vstup do Svazu vnímali jako šanci na získání finanční podpory. Jednalo se totiž mnohdy o starší muže, válečné invalidy, jejichž sociální situace nebyla příliš dobrá.³¹⁷

Předsedou byl jmenován lakýrník Alois Budka.

Jedinou doloženou akcí, zorganizovanou místním Svazem, se stalo odpolední hudební vystoupení v lokalitě na „Ostrůvku“, jehož výtěžek šel na podporu sociálně slabých členů Svazu.

11. 5. 4 Další organizace

Na úplný závěr uvedu ještě několik informací k organizacím, které sice v různé formě v Brandýse a Boleslavi působily, ale počet členů a vliv na společenské dění byl zcela marginální. Jednalo se o Ligu proti bolševismu (dále jen ČLPB), případně o tzv. vlajkaře.

Brandýská buňka vlajkařů se rozpadla již v roce 1940. Jejich členů nemohlo být příliš mnoho, spíše se jednalo o jedince, kteří sympatizovali s Vlajkou či Národní obcí fašistickou již v období první republiky. Řada z nich se podle poválečných svědectví s Vlajkou rozešla již krátce po okupaci.

Obdobně na tom byly také tzv. Svatoplukovy gardy, polovojenské oddíly vzniklé v říjnu 1939 jako ochranné „vojsko“ Českého národně socialistického tábora (ČNST), extremistického uskupení českých fašistů.

Pro Brandýs a okolí byla určena „Náhradní četa číslo 20“ spadající pod „Pochodový pluk SG 4 v Mladé Boleslavi“ (velitel pluku – župní spojovací důstojník Karel Stankovský), ale pokud měla více mužstva než velitele čety (tím měl být jakýsi Kotek), bylo by to velice překvapivé.³¹⁸

Co se činnosti ČLPB týče, omezila se jen na plakátové akce a občasné přednášky či veřejné projevy.

³¹⁷ SOA, fond Trestní nalézací komise Brandýs nad Labem (1945-49), kart. 3, *Protokol s Aloisem Budkou z 10. 5. 1946.*

³¹⁸ PEJČOCH, Ivo: *Armády českých politiků. České polovojenské jednotky 1918-1945.*, Svět křidel, Cheb 2009, str. 89.

11. 5. 5 Nacistické organizace

K nacistickým organizacím působícím v obou městech máme bohužel jen velmi málo informací. Ve fondu Národního archivu sice existuje složka, která se věnuje NSDAP na území dnešního okresu Praha-východ, ale zde uložené dokumenty jsou prakticky bezcenné a mnoho informací z nich vyčíst nelze.

V zásadě v každém z měst fungovala buňka NSDAP, organizačně spadající pod župu Sudetenland (Gau Sudetenland) a kraj Praha (Kreis Prag).³¹⁹

Mezi jejich příslušníky patřili převážně místní, po okupaci nově příchozí Němci (úředníci, poštovní zaměstnanci, snad i vojáci) a podle některých náznaků i několik zdejších mužů a žen, kteří se k německé národnosti přihlásili až v průběhu okupace. Přesné počty však bohužel neznáme.³²⁰ Podle podpisů na různých dokumentech stál v čele staroboleslavské buňky NSDAP, založené nejspíše již 20. března 1939, JUDr. Zdenko Leiner.³²¹ Informace o tom, kdo stál v čele brandýské NSDAP, nám zatím uniká. Nedochovaly se ani žádné bližší zprávy o přílišné aktivitě straníků, která se tak omezila hlavně na pořádání stranických schůzí, kde se diskutovala situace na frontách, prováděla politická školení a připravovali společné akce na podporu vojáků, např. formou pletení zimních oděvních doplňků. Stranické buňky se též spolupodílely na zřízení brandýské „Volksschule“, tedy německé obecné školy, k čemuž daly podnět.³²²

NSDAP řešila poměrně dlouho problém s vhodnými prostory. Nějaký čas využívali straníci budovu brandýské sokolovny, později jim byly vyhrazeny dvě místnosti v blíže neurčené škole, aby nakonec v roce 1943 „zakotvili“ v prostorách bývalého obchodního domu se střížním zbožím židovské rodiny Lustigových.

Řada mužských členů nacistické strany se zároveň stala členy SA. Místní muži byli zařazeni do „Sturm 11/S3“. Podle hlášení brandýské četnické stanice z 10. února 1941 přijelo do města cca 50 příslušníků SA a pochodovali po Pražské ulici. Někteří z nich měli také příležitostně fackovat přihlížející diváky, kteří dle nich málo uctivě či vůbec nezdravili nesenou říšskou vlajku.³²³

³¹⁹ Dle dochovaného hlavičkového papíru.

³²⁰ Podle kusých dokumentů žilo v Brandýse v období mezi lety 1942-1945 cca 133 osob hlásících se k německé národnosti. Ve Staré Boleslavi se čísla pohybují kolem 80 mužů a žen.

³²¹ A od roku 1942 pravděpodobně Karel Swoboda.

³²² K německé škole více viz podkapitola 8. 2.

³²³ SOKA Praha-východ, fond Okresní národní výbor Brandýs n/L, kart. 22 - Pátrání, šetření, trestní řízení 1945-48, inv. č. III/6, složka G, *Zpráva četnické stanice Brandýs n/L z 10. 2. 1941.*, str. 304.

Pro mládež a dospívající chlapce pak fungovala Hitlerjugend.³²⁴ Dodnes se ve fondu oblastního muzea dochovalo několik fotografií s mladíky v uniformách Hitlerovy mládeže, pochoduujících s bubny a prapory ulicemi města.

11.6 Letecká válka

Přímé nebezpečí leteckých úderů se protektorátu po většinu války vyhýbalo. Nikoliv pro nedostatek vhodných cílů, ale pro jeho vzdálenost od leteckých základen Spojenců. Šlo vlastně o hluboký tyl Třetí říše a opravdovým, každodenním nebezpečím se letecké úderů staly až od roku 1944. Hned v úvodu je možné poznamenat, že až na jeden jediný případ se nakonec letecká válka ani jednoho z námi sledovaných měst bezprostředně nedotkla, ale to ji nečinilo o nic méně nebezpečnou.³²⁵

Jak již bylo představeno v kapitole 3. 1, probíhaly intenzivní přípravy na ochranu před nálety již po celý rok 1938, kdy se systematicky upevňoval a zdokonaloval systém ochrany civilního obyvatelstva. Tyto dovednosti a materiální zázemí, které si CPO vybuďovala, neměly být ani za nového pobřeznového režimu zapomenuty. Již první noc po vypuknutí války museli vybraní příslušníci CPO nastoupit službu. Stejně jako před rokem, i nyní se kontrolovalo zatemnění, lepily se papírové pásky na okna a zařizovaly protiletecké kryty.³²⁶

Od té doby byl klid, a to až do 17. října 1940, kdy přivezla spojka první varování o hrozícím nebezpečí ze vzduchu.³²⁷ Hlídky sice nastoupily službu, ale k dalším opatřením již nebylo potřeba přikročit, neboť žádné letouny se na obloze neobjevily. Na skutečný poplach si tak museli místní počkat až do následujícího roku, konkrétně na noc 22. února 1941, kdy se poplachové sirény rozezněly hned třikrát. Zvědaví občané prý tehdy vycházeli před domy do ulic a naslouchali vzdálenému hřmění protiletadlové palby.³²⁸ Takovéto, na první pohled nezodpovědné hazardování, se v této době dalo ještě pochopit, neboť podobné poplachy byly v protektorátu přeci jen „vzácné“. Několik náletů bylo

³²⁴ Hitlerjugend. Německá polovojenská mládežnická organizace.

³²⁵ A také si vyžádala z řad místního obyvatelstva několik obětí.

³²⁶ Bohužel se mi doposud nepodařilo, až na několik výjimek, lokalizovat přesné rozmístění protileteckých krytů. Ve Staré Boleslavi byl jeden z krytů ve sklepě radnice. Jednalo se též o vybudování dalšího krytu v lokalitě „Na Dolíku“, avšak s nejasným výsledkem.

³²⁷ Nejspíše se jednalo o reakci na noční bombardování Chebu, ke kterému došlo v noci z 16. na 17. října. Osamělý britský bombardér po navigační chybě shodil na město 8 pum, které poškodily kasárna a několik obytných domů, přičemž zahynula jedna žena a osm vojáků.

Dostupné z: <http://www.panzernet.net/php/index.php?topic=4570.0> [28. 11. 2014].

³²⁸ *Pamětní kniha Staré Boleslavi (1937-1945)*, (CD-ROM), str. 169.

vedeno pouze na Škodovy závody v Plzni, jinak se letecká aktivita omezila jen na lety průzkumné, vysazování československých parašutistů na pomoc odboji či občasné shazování letáků.

Paradoxně byla pro místní momentálně nebezpečnější právě protiletadlová palba.³²⁹ Názorně to dokládá následující případ. „*Při leteckém poplachu dne 4. 10. 41 o 1. 45 hod. dopadl do domu obchodníka Josefa Čurdy ve St. Boleslavi nevybuchlý granát protiletadlového dělostřelectva – způsobena škoda v ceně 4 – 5.000 K. Téhož dne o 1.50 hod. dopadl v Brandýse n. L. do domu č. 705 nevybuchlý granát, poškodil byt úředníka katastrálního úřadu Josefa Nováka.*“³³⁰ Naštěstí došlo jen k materiálním škodám. Kdyby projektil explodoval, mělo by to uprostřed obytné zástavby nedozírné následky.

Občasné popluchy následovaly i v dalších letech, ale opravdovou hrozbou se staly teprve roku 1944.³³¹ Od 12. května 1944 totiž započala nová spojenecká letecká kampaň, která vstoupila do historie jako tzv. Bitva o benzín („Battle of Fuel“). Jejím cílem se stalo rozbití německé sítě výroby pohonných hmot a některé z vybraných petrochemických podniků ležely také na protektorátním území (např. Kolín, Pardubice, Roudnice nad Labem) či v odtrženém pohraničí (Záluží u Mostu).

Zvýšené nebezpečí vedlo k posílení CPO a zřízení prakticky nepřetržitých denních a nočních služeb. Dobrý přehled máme hlavně o organizaci staroboleslavské protiletecké ochrany, jejíž centrála se nacházela v radniční budově na náměstí. Oficiálním velitelem se stal, z titulu své funkce, předseda správní komise Jan Dídek, avšak výkonným velitelem byl jmenován Ilja Pacák. Sbor se skládal z pořádkové služby se stanovištěm v měšťanské škole, sanitní služby umístěné do prostor redemptoristického kláštera, kde měla též fungovat případná improvizovaná ošetřovna, a pro technické služby vyčlenili místo v protileteckém krytu na radnici. Velitelství mělo telefonické spojení se všemi služebnami a též s hlídkou umístěnou na věži mariánského chrámu.³³² Do systému byli samozřejmě zapojeni také dobrovolní hasiči a dobrovolníci z řad starší školní mládeže pod vedením svých učitelů, kteří drželi pravidelné hlídky na „strážnici“ v budově dívčí školy.

³²⁹ Nejbližší baterie se nacházely u Kbelského letiště a v blízkém okolí Prahy. V Brandýse ani v Boleslavi nebyly žádné baterie po celou dobu války instalovány.

³³⁰ SOKA Praha-východ, fond Okresní úřad Brandýs nad Labem, Katalog prezidiálních spisů 15. 3. 1939 – 5. 5. 1945, sv. III., *Hlášení č. st. Brandýs n. L. a St. Boleslav pro OU ze 4. 10. 1941.*

³³¹ Další letecké popluchy jak je zaznamenali měšťtí kronikáři: 3. 11. 1941, 29. 12. 1941 (zpáteční let letounu, který vysadil parašutisty Gabčíka a Kubiše), 17. 4. 1943.

³³² Pořádková služba: 68 členů, sanitní služba: 39 členů, technická služba: 75 členů. In: *Pamětní kniha Staré Boleslavi (1937-1945)*, (CD-ROM), str. 284.

K Brandýsu bohužel takto detailní informace chybí, ale můžeme předpokládat, že tam organizační schéma bylo ne-li stejné, tak alespoň velice podobné.

Připraveny byly též průmyslové podniky. Jen v podniku Melichar-Umrath měli k dispozici kolem 256 mužů schopných pravidelné hlídkové služby.

Stejně pečlivě jako oficiální záchranné složky, se připravovaly i farní úřady, které dostaly od památkového úřadu výzvu, aby ve spolupráci s místním dopisovatelem památkového úřadu Zdeňkem Pulkrábkem, vypracovaly podrobné „evakuační“ seznamy kostelního vybavení. V případě zásahu či požáru objektů tak mělo být okamžitě jasné, které předměty mají být odneseny do bezpečí jako první a které je možné „obětovat“.

„Toto nařízení má zameziti, aby nebyly zachraňovány předměty bezcenné, před hodnotnými památkami, které by event. neznalostí jich a tím prodlením byly zničeny.“

Například z baziliky Sv. Václava ve Staré Boleslavi měly být přednostně odneseny „památky svatováclavské“ uložené v kryptě, dále korpus na hlavním oltáři sv. Kříže či socha Panny Marie z hlavní lodi.

Díky vojenské posádce a blízkosti Prahy spadala města do zóny, kde se vyhlášovaly veškeré letecké poplachy. Stačilo tedy, když se na dohled objevily bombardovací svazy, a sirény již hlásily nebezpečí. Lidé již brzy dokázali z tónů, délky či přerušování signálu vyčíst, jak aktuální hrozba je a podle toho se zařídit.³³³

Neustálé poplachy přerušovaly práci v podnicích, ale i výuku ve školách stále častěji, což přinutilo odpovědné úřady a vedení továren k tomu, aby začaly zaměstnance odsouvat do krytů jen v případech opravdu vážného ohrožení. Zvláště v továrnách se tak snažili zabránit „zbytečným“ ekonomickým ztrátám a pracovním prostojeům. V jedné „uklidňující“ vyhlášce, vydané 18. dubna 1945 pro interní potřeby podniku Melichar-Umrath, byli zaměstnanci ujištěni, že vedení podniku i závodní CPO neustále bedlivě sleduje bezpečnostní situaci, ale že není rozumné vyhlášovat poplach k opuštění továrny

³³³Propracovaný systém protileteckých poplachů odlišoval s pomocí délky a kolísání signálu sirén míru nebezpečí. Základní signály existovaly až do 25. 3. 1945 v zásadě dva, a to „výstraha“ a „poplach“. Po zmíněném datu došlo k revizi signálů a zavedla se škála „malý poplach“, „poplach“ a „akutní letecké nebezpečí“.

Staroboleslavská kronika (str. 364-6) uvádí celkem 116 poplachů různého stupně ohrožení, a to jen za období od ledna 1945 do 9. května 1945, kdy zde byl v 16:00 zaznamenán poslední alarm. K Brandýsu takto detailní informace sice chybí, ale pro bezprostřední sousedství obou obcí můžeme poměrně s jistotou předpokládat, že počet poplachů bude shodný.

v případech, kdy nad městem přelétají hloubkaři, „neboť právě zdi budov skýtají proti palubním zbraním dobrou ochranu, které venku v terénu není.“³³⁴

Dne 12. května 1944 zaútočily letouny americké 8th Air Force na továrnu Sudetenländische Treibstoffwerke v Záluží u Mostu, vyrábějící syntetický benzín.³³⁵ Závod nebyl na bombardování dobře připraven. Chyběly protiletadlové kryty, hořlavé látky se skladovaly poblíž výrobních hal. V sousedství stály táborové baráky nuceně nasazených a válečných zajatců. Právě tyto tábory zasáhla značná část shozených bomb a v jeho troskách našel smrt i student brandýského gymnázia Jaroslav Bayer.³³⁶

I pod dojmem smrti Jaroslava Bayera měli místní obyvatelé z náletů oprávněný strach. Ve městě byly umístěny sklady materiálu několika zbrojních firem např. čakovické Avie. S největšími obavami však lidé pohlíželi na továrnu Melichar-Umrath, kam do pronajatých prostor přesunula část výroby pancéřových van stíhačů tanků vysočanská firma BMM (původně ČKD; pozn. aut.). Tovární haly nacházející se prakticky hned za obytnou zástavbou znamenaly pro město obrovské ohrožení. Zdejší výroba však zřejmě nebyla pro spojenecké plánovače důležitá a k bombardování tak naštěstí nedošlo, na rozdíl od celé řady blízkých měst, kde nálety způsobily těžké materiální škody a často i vysoké ztráty na životech. Tak byla 24. srpna 1944 bombardována kolínská rafinerie Vacuum Oil. Podle kroniky města Čelákovic se lidem trásly okenní tabulky a dým se nad obzorem vznášel ještě druhý den.³³⁷ A byl-li vidět v Čelákovicích, 10 km od Brandýsa, museli jej zahlédnout i místní.

Stejný osud postihl 22. března 1945 také Neratovice označené v amerických záznamech jen jako příležitostný cíl. Celkem 28 strojů „Liberator“³³⁸ shodilo své pumy na nádraží a jeho blízké okolí, což si vyžádalo 52 mrtvých a 165 zraněných.³³⁹

³³⁴ SOA, fond BSS, Tovární oběžníky 1934-45, kart. 3, inv. j. 9, *Výhláška PO z 18. 4. 1945.*

³³⁵ Chemické závody STW v Záluží u Mostu (dnes Chemopetrol Litvínov) představovaly v roce 1944 jednoho z největších výrobců syntetického benzínu. Díky tomu se staly nejčastějším terčem denního i nočního bombardování na území dnešní České republiky. Od 12. 5. 1944 do konce války bylo proti STW podniknuto celkem 26 úderů.

³³⁶ Společně s Bayerem zahynul při náletu i druhý student gymnázia Josef Štenc, dojíždějící z Benátek nad Jizerou.

³³⁷ ŠPAČEK, Jaroslav ed., *Kronika města Čelákovic.*, Městské muzeum v Čelákovicích, Čelákovice 2006, str. 184.

³³⁸ Consolidated B-24 „Liberator“: americký čtyřmotorový bombardovací letoun, zařazený od roku 1941 do služby letectev Spojených států a Velké Británie. Díky dlouhému doletu byl letoun využíván i u námořnictva a pobřežní stráž. Letoun byl zařazen i ve výzbroji 311. československé bombardovací peruti RAF.

³³⁹ RAJLICH, Jiří: *Mustangy nad Protektorátem*, MBI, Praha 1997, str. 100.

Zvláště obávanými se staly nálety na Prahu, kam každý den dojíždělo za prací mnoho brandýských a boleslavských občanů. Útok s nejhorší bilancí se odehrál na květnou neděli 25. března 1945.

„Osádky přibližně 400 Fortressů a Liberatorů od 5. a 49 BW ze sestavy 15. letecké armády se 52. března účastnily třetího a nejtěžšího náletu na Prahu. Šlo o poslední velký strategický nálet provedený touto leteckou armádou ve 2. světové válce. Tentokrát však nešlo o žádný útok na vnitřní město jako onoho nešťastného 14. února. Cílem bombardování byl totiž především severovýchodní cíp města, kde se kromě jiných vojensky důležitých podniků nacházely zejména vysočanské a libeňské závody ČKD. (...) Ke Kolbence směřovaly Liberatorů od 49. BW, zatímco Fortressy od 5. BW napadly zdejší pražskou letištní síť – Kbely a Letňany.“³⁴⁰ V 11:40 začalo bombardování a trvalo až do 13:20. Škody byly značné a některé jednotlivé pumy dopadly i mimo tehdejší pražský katastr až k Čelákoviciím.³⁴¹ Z Brandýsa i z Boleslavi okamžitě vyrazili na pomoc hasiči, lékaři a příslušníci CPO. Část raněných byla převezena do vojenského lazaretu v Lázních Houštká. Boleslavského pátera Landsmanna povolali k zaopatřování umírajících do Vinoře.³⁴²

Paní Miloslava Šimonová vzpomínala, jak šla onoho dne z předměstického kostela společně s maminkou po silnici do obce Kochánky (cca 11 km od Staré Boleslavi; pozn. aut.). Na obloze přelétaly formace bombardérů, od Prahy se ozývaly detonace a půda pod nohama se jim třásla.

11. 6. 1 Hloubkaři útočí

Dne 17. dubna 1945 oznámil velitel US Strategic Air Forces in Europe generál Carl Spaatz,³⁴³ že úkoly strategického bombardování byly splněny a uvolnil tak veškeré vhodné síly k operacím zaměřeným proti železniční a silniční dopravě.³⁴⁴ Takzvaní „kotleři“ se nad protektorátním územím objevovali již dříve, např. 3. března zaútočili na osobní vlaky u Mstětic a Čelákovic. Německé letectvo nemělo již dostatek sil, aby se mohlo účinně

³⁴⁰ RAJLICH, Jiří: *Mustangy nad Protektorátem*, MBI, Praha 1997, str. 101.

³⁴¹ Z řad brandýských a staroboleslavských občanů si spojenecké nálety vyžádaly celkem 6 potvrzených obětí. Kromě již zmíněného studenta Jaroslava Bayera, který zahynul při náletu na rafinerii v Záluží u Mostu 12. 5. 1944, se jednalo o následující osoby: Karel Hadrbolec v roce 1940 v Mnichově; MUDr. Josef Hlávka, Jaroslav Osoba, Stanislav Cempírek, Antonie Křížová – všichni zahynuli 25. 3. 1945 při náletu na Prahu.

³⁴² *Pamětní kniha Staré Boleslavi (1937-1945)*, (CD-ROM), str. 300.

³⁴³ Generálmajor Carl Anrew Spaatz (1891-1974), v roce 1944 vrchní velitel amerických Strategických vzdušných sil USA v Evropě.

³⁴⁴ FOUĐ, K., KRÁTKÝ, V., VLADAŘ, J.: *Poslední akce: operace amerického a britského letectva nad územím Čech v dubnu a květnu 1945.*, Nava, Plzeň 1997, str. 50.

bránit. V širším okolí došlo k několika soubojům a sestřelům německých strojů. Nejbližší byl 17. dubna 1945 sestřelen německý letoun poblíž obce Radonice. „*Několik minut před 15. hodinou F/O James A. Steiger po delším pronásledování rozstřílel přesnými a dlouhými dávkami z kulometů Me-262. Jednostranný letecký souboj proběhl těsně nad zemí a zasažený německý letoun okamžitě havaroval (...) Jeho pilot, pravděpodobně Uffz. Fick, pro malou výšku, neměl šanci na záchranu.*“^{345 346 347}

Útok hloubkařů se už městu nevyhnul. Provedly jej 18. dubna 1945 dva americké stíhací stroje, jejichž cílem se stala vykládka vojenského vlaku na nádraží ve Staré Boleslavi. Michal Plavec ve své publikaci „*Bomby pod Řípem*“ zaznamenal zajímavé svědectví tehdy sedmileté Jaroslavy Kerimové, rozené Tomkové, jejíž otec byl na nádraží zaměstnán: „*Na konci války jsme skoro pořád bydleli ve sklepě. Sice jsme měli být přímo na nádraží v prvním patře, neboť tatínek Ladislav Tomek tam sloužil jako výpravčí, ale hloubkaři na nás útočili poměrně často a pro nás bylo bezpečnější žít ve sklepě. Moje babička z něj dokonce až do konce války nevylezla. Jeden z takových útoků si pamatuji, muselo to být někdy na jaře, neboť bratr měl kraťasy. Objevila se stříbrná stíhačka, pilot byl černoš. Bratr tvrdil, že zřetelně viděl, jak mu svítí bílé zuby. Na vedlejší koleji stálo pět vagonů odstaveného německého lazaretního vlaku, k odjezdu byl připraven nákladní vlak. Stíhač útočil od lesa, ale nakonec musel zaútočit z druhé strany, neboť mu ve střelbě bránily právě ty lazaretní vlaky. Lokomotivu zničil, na kotli si právě hřál strojvedoucí oběd a jedna ze střel mu doslova kastrůlek s jídlem přikovala, takže vůbec nešel odtrhnout.*“³⁴⁸

Útočily dva stroje, které se oddělily od početnější skupiny přelétávající od severu na jih kolem 9:20 hodin. Zaútočily na transport č. 91002 a zhruba dvakrát jej postřelovaly. Je potvrzeno, že vyřadily z provozu lokomotivu číslo 434.177 a odlétly. Vlakový a staniční personál ihned po vyhlášení poplachu vyhledal úkryt v lese a nálet se tak obešel bez obětí.

Michal Plavec se ve své knize domnívá, že jedním z útočících „kotlářů“ byl Lt. Theodore Taubert z 396th Fighter Squadron 368th Fighter Group 9th Air Force. Ten v jednom ze svých dopisů popsal situaci, která se do jisté míry shoduje se vzpomínkami paní Kerimové. „*Krátce poté jsem zaútočil také na malou lokomotivu na jednom nádraží,*

³⁴⁵ FOUĐ, K., KRÁTKÝ, V., VLADAŘ, J.: *Poslední akce: operace amerického a britského letectva nad územím Čech v dubnu a květnu 1945.*, Nava, Plzeň 1997, str. 58-59.

³⁴⁶ V případě německého letounu šlo o proudový stíhací letoun Messerschmitt Me-262A-1a „Schwalbe“ (Vlaštovka). Datum, jméno pilota a jeho úmrtí potvrzuje také Jiří Rajlich. In: RAJLICH, Jiří: *Mustangy nad Protektorátem.*, MBI, Praha 1997, str. 116.

³⁴⁷ Přímou u Brandýsa havaroval 18. 2. 1945 pro technickou závadu stíhací letoun Messerschmitt Me-109 G-10 černá 15 od 2./KG(J) 6 pilotovaný Ogefr. Karlem Rothalerem, který při nehodě zahynul.

³⁴⁸ PLAVEC, Michal: *Bomby pod Řípem*, Svět křidel, Cheb 2008, str. 192.

ale pokaždé, když jsem chtěl pálit, byla zakrytá nákladními vagóny. Když jsem ji po několikáté nemohl dostat, rozhodl jsem se zaútočit z druhé strany, kde ji nezakrývaly žádné vagóny. Byl jsem přímo posedlý touhou lokomotivu zničit, a tak jsem nalétával příliš nízko, abych docílil dobrého zásahu. Když jsem stroj vybíral z hloubkového letu, nalétl jsem do vysoko pověšených drátů. Zavřel jsem oči, slyšel jsem, jak Mustang narazil (...) stroj byl v pořádku a letěl dobře...“³⁴⁹

Náletem na staroboleslavské nádraží jsem se podrobně zabýval již v bakalářské práci, ale bohužel ani další bádání nepřineslo jednoznačný důkaz, který by potvrdil, že oním útočícím letcem byl právě Taubert.³⁵⁰ Proti svědčí hned několik skutečností. V první řadě je to jiné datum. Dle Tauberta proběhl útok 16. dubna, ale nálet se ve skutečnosti odehrál až o dva dny později, tedy 18. dubna. Dalším problémem je typ stíhačky. Taubert ve svých vzpomínkách uvádí, že letěl na stroji typu P-51 „Mustang“, zatím co Michal Plavec píše o letounech typu P-47 D „Thunderbolt“. Téhož dne byl proveden obdobný nálet i na nádraží v nedaleké Lysé nad Labem. Ten provedla skupina 8 letounů, které rozdělené do čtyř skupin po dvou strojích útočily mezi 9:03 až 9:25. Mohlo tedy jít o některou z těchto dvojic, která točila po náletu zpět k Lysé či již ukončila útok na tamější nádraží. V Lysé také mělo dojít k přerušení elektrického a telegrafního vedení, jež tak teoreticky mohl způsobit právě Taubert, a byly způsobeny značné škody na lokomotivách a vagonech.³⁵¹

Pro úplnost dodejme, že ať útočil v Boleslavi kdokoliv, rozhodně se nejednalo o pilota černé pleti. Ti nad protektorátem neoperovali a za omyl (častý ve vzpomínkách pamětníků, pozn. aut.) může nejspíše černá kyslíková maska připevněná k pilotní kukle. Taubert snad po letech spojil průběh dvou náletů v jeden, ale také se mohlo jednat o kterékoliv jiné menší nádraží.

Letecké nebezpečí definitivně odeznělo s úplným koncem války a osvobozením. Ještě v posledních dnech existovalo nebezpečí náletů na ustupující německé jednotky, které využívaly zdejšího strategického mostu přes Labe. Naštěstí se neopakovala situace z Mělníku, kde podobné údery sovětské letouny provedly, a sklepní kryty mohly být konečně vráceny svému původnímu účelu.

³⁴⁹ PLAVEC, Michal: *Bomby pod Řípem*, Svět křidel, Cheb 2008, str. 192.

³⁵⁰ POTMĚŠIL, Jakub: *Jaro 1945 v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi.*, Bakalářská práce, Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2012, str. 23-25.

³⁵¹ PLAVEC, Michal: *Bomby pod Řípem*, Svět křidel, Cheb 2008, str. 192.

12 Poválečné vyšetřování

Ačkoliv období do květnové revoluce dále není přímo zamýšlenou součástí této práce, nedá mi, abych se alespoň ve stručnosti nezmnínil o poválečném zatýkání a vyšetřování osob podezřelých z kolaborace a činnosti trestních tribunálů.

Bohužel nemohu říci, že by materiály, se kterými jsem měl možnost pracovat, byly v tomto ohledu příliš sdílné. Drtivá většina studií, vzpomínek a památníků obchází otázku kolaborace a zatýkání jen několika málo obecnými frázemi, případně udává pár čísel. Čestnou výjimkou se ukázaly paměti předsedy MNV v Brandýse, JUDr. Jaroslava Bičovského, který z pozice právníka a soudce toto konkrétní dění vnímal velice citlivě.

K živelnému zatýkání a zajišťování skutečných i domnělých kolaborantů a osob hlásících se k německé národnosti započalo již v prvních květnových dnech. V plné síle se v Brandýse rozeběhlo od 8. května 1945, kdy bylo za jediný den zadrženo 51 osob a každým dnem pak přibývali další.³⁵² Není divu, že vazební cely v budově okresního soudu nemohly stačit, tudíž byly využity i prostory v měšťanských školách, na brandýském zámku a v internačním táboře pro Němce.³⁵³

Ve Staré Boleslavi vydal MNV oficiální rozkaz k zatýkání 10. května.³⁵⁴ Zadržení byli internováni v objektu mariánských kasáren u náměstí nebo eskortováni do Brandýsa. V boleslavské kronice je sice poměrně přehledný jmenný seznam celkem 58 zadržených osob, ale už z něj jednoznačně nevyplývá, v jakém časovém horizontu byli zadrženi a zda byli zadrženi oprávněně.³⁵⁵ Proto je nutné se jmény pracovat jen velice opatrně a nevyvozovat z pouhého zatčení ukvapené soudy.

³⁵² Brandýská kronika na str. 511 bez bližšího rozlišení uvádí, že do konce roku 1945 bylo zadrženo 458 osob.

³⁵³ K německé otázce, odsunu a fungování tábora více v: POTMĚŠIL, Jakub: *Jaro 1945 v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi*, Bakalářská práce, Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2012.

³⁵⁴ *Pamětní kniha Staré Boleslavi (1937-1945)*, (CD-ROM), str. 353.

³⁵⁵ Zatčeno bylo 21 místních Němců: Ludmila, Olga a Věra Drlíkové; Jan Eckert; Emanuel Steinbach; Ema Steinbachová; Marie Mohrbergerová; Josefa Langerová; Sidonie, Marie a Sidonie mladší Brtounovy; Otto Wieland; Alfred Gemander; Karel Groll; Anna Munzarová; Otto Hrubý; Zdenko Leiner; Augusta Leinerová; Emil Neffe; Marie Krčíková; Barbora Vlková.

Pro národní nespolehlivost zadrženo 13 osob české národnosti: Marie Brychtová; Vratislav Zehr; Emil Vandas; Marie Jandová; Jan Scholz; Marie Pabelová; Růžena Jandová; Václav Zaidl; Milada Zaidlová; Miloslav Zaidl; Václav Malý; Josef Machek; Božena Koblihová.

Zatčeno pro protistátní činnost a kolaboraci – 12 osob: Antonín Růžička; Jaroslav Morávek; Marie Šestáková; František a Jiří Mojdlovi; Olga Nizovceová; Rozálie Straková; Miroslav Bednář; Bohumil Paštika; Marie Felixová; Milada Kalousová.

Živelnost zatýkání, společně s vyhocenou situací vedla k mnoha nepříjemným omylům, kdy byli zatčeni, vězněni a veřejně zostuzeni i občané, kteří se ničím neprovinili.

„Pokud se pamatuji, neměli jsme k dispozici ani dekret o propadnutí majetku Němců, zrádců a kolaborantů; všechno se dělo nazdařbůh podle zpráv z rozhlasu a novin (...) a hlavně neorganizovaně, možno říci svémocně. Abych se vyjádřil jadrně, nebyla žádná právní jistota. Mnoho lidí si prostě při náhlém zmizení existující moci počínalo svémocně...“³⁵⁶

Na jednu stranu je snaha o co nejrychlejší potrestání viníků celkem pochopitelná a celková nálada ve společnosti žádala rychlé a rázné zákroky. Přesto už tehdy si řada lidí uvědomovala, že zvláště v tak choulostivých záležitostech jako je obvinění z kolaborace či zrady je potřeba postupovat maximálně obezřetně a překotné zatýkání přinášelo mnohdy na mysl spíše otázku, zda si jen někdo nevyřizuje soukromé účty. *„Vypadalo to, jako lidové hnutí, avšak měl jsem hned tenkrát ten dojem, že jde spíše o osobní záležitosti.“³⁵⁷*

Četnictvo a příslušné soudní a samosprávné orgány byly často prostě postaveni před hotovou věc. Velice aktivní v zatýkání byli hlavně skupiny revolučních bojovníků a partyzáni (tak se alespoň oni sami nazývali; pozn. aut.) z oddílu „Pěst“.

Zatčení byli vedeni městem, někdy spoutáni řetízky, jindy jen za doprovodu ozbrojené eskorty. Že si při tom vytrpěli své, je zřejmé. Museli snášet urážky, výsměch a občas i fyzické napadení. *„Viděl jsem, že řada lidí po nich plivala, řada je dokonce i uhodila, a největší ostudou, podle mého soudcovského názoru, bylo, že i okresní soudce Vlasák z důvodu neznámého se vyřítíl na jednoho, kdo byl veden v řetězech, a uhodil ho.“³⁵⁸*

V boleslavské kronice je zase zmínka o ostříhání žen zatčených za kolaboraci. Poté byly pomalovány hákovými kříži a vozeny na nákladním voze po městě.

Pokud byli zatčení odvedeni do budovy okresního soudu, došlo alespoň k jejich zaregistrování a zacházení, které odpovídalo klasické vazbě. Pokud však skončili mimo

Ženy zadržené pro styk s německými vojáky – 7: Věra Vaňková; Anna Daňková; Růžena Trnková; Anežka Špalková; Marie Horáčková; Zdeňka Hradecká; Antonie Bočková.

Pro jiné, blíže nespecifikované trestné činy, zatčeno 5 osob: Karel Roubíček; Antonín Řebíček; Antonín Růžička ml.; Jaroslav Bohuslávek; Vladimír Ostapčuk. In: *Pamětní kniha Staré Boleslavi (1937-1945)*, (CD-ROM), str. 353.

³⁵⁶ OMPV, BIČOVSKÝ, Jaroslav: *Obnova veřejného života v Brandýse n/L 1945 (podle vzpomínek pisatele)*, (CD-ROM), str. 4-5.

³⁵⁷ Tamtéž, str. 5.

³⁵⁸ Tamtéž, str. 5.

soudní vazbu, někde ve škole a pod dozorem revolučních gard, mohlo se jim vést výrazně hůře. Tento počáteční chaos vedl v důsledku až ke komickým situacím, kdy se pomocí městského rozhlasu dodatečně zjišťovalo, kdo koho dal vlastně zatknout, proč a kde je vězněn.³⁵⁹

Soudy a četnictvo pak postupně musely tyto přehmaty napravovat a celou řadu zatčených s omluvou propustit na svobodu, neboť se ukázalo, že obvinění kladená jim za vinu byla vymyšlená nebo proti nim nebyly relevantní důkazy.³⁶⁰

Brzy se po městě rozneslo, že jeden ze zatčených a umístěných v brandýské obecné škole byl při „vyšetřování“ ubit k smrti. Mělo se jednat o Rudolfa Nergera, podezřelého ze spolupráce s gestapem a udavačství. Není sice jasné, jak k celé události došlo, ale podle Bičovského byl případ vyšetřován pražským státním zastupitelstvím. Navíc se rychle „šuškanou“ rozšířila zpráva, že jeho smrt nebyla náhodná a že někomu šlo o to, aby nemohl mluvit.³⁶¹

Zda byl Nerger opravdu vinen a jaké byly přesné okolnosti jeho smrti, není tedy jasné. Jednoznačné je pouze datum jeho pohřbu – 8. června tělo uložili do šachtového hrobu brandýského hřbitova.³⁶²

Ve své podstatě vznikly dvě instituce, které měly za úkol potrestat viníky a přispět k vyrovnání se s nacismem a kolaborací. Jednalo se v první řadě o mimořádné lidové soudy (dále jen MLS), které se řídily dle tzv. velkého retribučního dekretu a Trestní nalézací komise (dále jen TNK), zřízené dle tzv. malého retribučního dekretu.

MLS fungovaly v rozmezí let 1945 až 1948 a vydaly kolem 24 tisíc rozsudků. Brandýský okres v tomto spadal pod pražský MLS, ale jeho fond je doposud částečně zpracován pouze ve formě jmenných rejstříků a bez znalosti konkrétního jména je prakticky nepoužitelný. Jeden z případů však uvést můžeme. Jednalo se o případ brandýské občanky Matějové, která se před MLS dostala za udání řezníka Kouby. Soud ji kladl za vinu, že pro vzájemné osobní spory udala Koubu gestapu za černou porážku. Řezník byl

³⁵⁹ OMPV, BIČOVSKÝ, Jaroslav: *Obnova veřejného života v Brandýse n/L 1945 (podle vzpomínek pisatele)*, (CD-ROM), str. 5.

³⁶⁰ SOKA Praha-východ, *Památník četnické stanice v Brandýse n/L.*, str. 45.

³⁶¹ OMPV, BIČOVSKÝ, Jaroslav: *Obnova veřejného života v Brandýse n/L 1945 (podle vzpomínek pisatele)*, (CD-ROM), str. 5.

³⁶² Soukromý archiv Petra Ence, *Seznam příslušníků SS a Němců pohřbených ve společném hrobě.*, str. 2.

opravdu zatčen, odsouzen k smrti a popraven. Žalobce její vinu dokázal a Matějová si vyslechla rozsudek trestu smrti.³⁶³

Pakliže MLS nebyl ani v jednom z měst ustanoven, TNK již ano. Tyto zvláštní komise dostaly za úkol potrestat „malé ryby“ a skutky, které svou skutkovou podstatou nepatřily před mimořádné lidové soudy.³⁶⁴

Fungovaly pod dohledem ministerstva vnitra (zatímco MLS spadaly pod ministerstvo spravedlnosti) a byly zcela v dikci městských, případně okresních národních výborů.³⁶⁵ zabývaly se prohřešky takzvané „proti národní cti“. Proti ní se provinil ten, kdo „nepřístojným chováním, urážejícím cítění českého nebo slovenského lidu vzbudil veřejné pohoršení.“

Dle směrnice z 26. listopadu 1945 musela mít každá komise čtyři členy, z nichž alespoň jeden měl právníké vzdělání. Komise s pomocí četnictva prošetřovala udání jak od jedinců, tak od samosprávných a občanských institucí. Dotyčné osoby, tedy obvinění a případní svědci obou stran, byly vyslechnuty a jejich výpovědi se často staly jedinými podklady k vynesení rozsudku. Samotná řízení probíhala velice rychle, přičemž při vynesení rozsudku nemusel být obviněný vůbec přítomen, což se samozřejmě muselo projevit na objektivitě celého trestního řízení.

Komise řešila poměrně široké spektrum obvinění. V dokumentech, které jsem měl možnost studovat, se nejčastěji objevují obvinění z přílišné spolupráce s Němci, která dle komise překračovala míru nezbytné nutnosti, členství v některé z aktivistických a nacistických organizací, přihlášení se k německé státní příslušnosti, obvinění z urážení či týrání Čechů a českého národa.

Co se týče možných trestů, mohla komise obviněného odsoudit až na jeden rok vězení, udělit pokutu do celkové výše 1 milion Kčs, odsoudit jej k veřejnému pokárání. Tyto tresty se často udílely v různých kombinacích. Odsouzený byl zároveň s rozsudkem informován, kdy a kam se má dostavit k výkonu trestu. Také mohl zažádat o vypracování

³⁶³ OMPV, BIČOVSKÝ, Jaroslav: *Obnova veřejného života v Brandýse n/L 1945 (podle vzpomínek pisatele)*, (CD-ROM), str. 7.

³⁶⁴ Neení-li uvedeno jinak, pochází obecné informace o TNK z: LOZOVIUKOVÁ, Kateřina: *Němci v Liberci po 2. světové válce*. In: ARBURG, Adrian von a kol.: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*, Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy, Brno 2010.; REMSOVÁ, Monika: *Trestní nalézací komise v Jablonci nad Nisou*, dostupné z: http://fontesnissae.cz/pdf/Fontes_2012_2_02.pdf, [26. 3. 2015].

³⁶⁵ Dvojkolejnost při zřizování MLS a TNK přinesla řadu obtíží, a to hlavně politického charakteru. Ministerstvo spravedlnosti řídili národní socialisté v čele s ministrem Prokopem Drtinou, zatímco ministrem vnitra byl komunist Václav Nosek.

splátkového kalendáře a v případě veřejného pokárání věděl viník kdy, kde a jak dlouho bude trestní nález veřejně vyvěšen.³⁶⁶ Pokud komise seznala, že skutková podstata činu, tak jak byla dle malého retribučního dekretu stanovena, nebyla naplněna, rozhodla o zastavení řízení, případně o předání případu té soudní instanci, do jehož kompetence vyšetřovaný čin spadal.

Pro Brandýs nad Labem, Starou Boleslav a vlastně celý brandýský okres fungovala jednotná TNK složená ze zástupců okresního úřadu. V řadách komise se v průběhu jejího fungování vystřídal minimálně osm pověřených osob.³⁶⁷ Prvotní výsledky obviněných i svědků zajišťovala příslušná místní četnická stanice.

Vyšetřování se dotýkalo výhradně přestupků, které se odehrály v tzv. „období ohrožení republiky“ vymezené daty od 21. května 1938 do 31. prosince 1946. Veškeré kauzy, které komise nestihla uzavřít do 4. května 1947, musely být postoupeny běžným soudům k dořešení.

Vyšetřovací spisy brandýské TNK jsou uloženy ve fondu Státního oblastního archivu v Praze. Bohužel k nim není vypracován podrobný rejstřík, ale spisy jsou pouze seřazeny ve složkách dle obcí, odkud vyšetřování pocházeli. Mohu-li nyní uvést svůj ryze subjektivní názor, jedná se v mnoha případech o ukázkou toho, kam až může vést zášť a dlouholeté sousedské spory. Ano, mezi stovkami spisů je mnoho kauz zcela oprávněných, ale jindy badatel narazí na případy, z nichž zášť úplně čiší. Jako jeden z příkladů mohu uvést obvinění vznesené proti mladé ženě ze Staré Boleslavi. Ve spisovém materiálu je obviněna z přílišné náklonosti k německým vojákům. Žena se ve výpovědi bránila jednak strachem z reakce vojáka, pokud by jej přímo odmítla a zároveň začala poukazovat na fakt, že některé ženy, které proti ní svědčily, měly samy úzké vztahy s německými vojáky.

Mnoho z kauz komise nakonec zastavila. Buď pro nepravdivost udání a tedy neopodstatněnost řízení, případně když se nepodařilo vinu prokázat.

Nejčastějšími tresty, které brandýská komise ukládala, byly finančního rázu v průměrném rozmezí 2-5 tisíc korun a veřejné pokárání. Co se odnětí svobody týče, jednalo se obvykle o sazby v řádu několika měsíců, do které se obvykle započítávala také

³⁶⁶ Veřejná pokárání se obvykle viditelně vyvěšovala na náměstích, na úředních vývěškách či na městských nebo obecních úřadech.

³⁶⁷ Nejčastěji se ve spisech objevují následující jména: František Duška, Dr. Otakar Šváb, JUC. Zdeněk David, Josef Zeman, Josef Zelenka, JUDr. Karel Kolář, Václav Nysl, JUDr. Pavel Šimka.

případná doba vazby. Díky tomu si řada těch, kteří byli zatčeni např. již v květnu nebo červnu 1945, odseděla svůj trest předem.

Podle kterých důkazů či domněnek komise rozhodovala, však často není zcela jasné. Některé spisy obsahují výpovědi celé řady svědků, jindy se skládají sotva z rozsudku. Nabízí se otázka, nakolik jsou spisy kompletní, případně jak velkou roli v rozhodování hrála například osobní znalost obviněného a svědků.

I tato určitá nejednotnost, neprofesionalita a nezkušenost většiny členů komise v právních otázkách a postupech může stát za zpětným zrušením mnoha rozsudků běžnými soudy. Na ně se mnoho odsouzených obracelo s žádostí o revizi svého případu. A ten jim nejednou dal za pravdu a zrušil rozsudek komise např. kvůli formální stránce, kdy se obviněný nemohl vyjádřit k výpovědím svědků či soud jednoduše neshledal vinu za dostatečně prokázanou.

Z výše uvedených skutečností vyplývá, že snaha o vyšetření zločinů okupace mezi lidmi silně rezonovala. Bohužel způsob, jakým se tento proces započal, tedy prakticky nezákonným, živelným zatýkáním, kdy se dbalo více na domněnky než na přesvědčivé důkazy, napáchal více škod než užitku. Po určité konsolidaci poměrů měly soudy opravdu dost práce k napravování.

Na povrch vypluly staré zášti a někteří neváhali využít chaosu k vlastní pomstě. Doufejme, že těch bylo v souhrnu stovek případů minimum, vždyť i současníci si mnohdy uvědomovali, že přílišná radikalita a rozhodování se na základě emocí přináší spíše nespravedlnost.

13 Pomníky a pamětní desky

Ještě před samotným závěrem se stručně zastavím nad způsobem, kterým je v současnosti připomínáno hrdinství a utrpení zdejších občanů. Ano, mám na mysli pomníky a pamětní desky. Nutno hned na úvod podotknout, že zvláště co se reprezentativního pomníku týče, nepatřila místní samospráva k těm příliš aktivním.

Když byla v roce 1956 již podruhé ve své historii stržena socha Tomáše Garrigue Masaryka, která byla brána i jako provizorní pomník obětem druhé světové války, ztratil Brandýs svůj centrální památník úplně. Během následujících dvanácti let se zdejší buňka protifašistických bojovníků snažila přesvědčit městský národní výbor, aby se postavil čelem k faktu, že v Brandýse není kde se pietně poklonit obětem. Až po konečném rozhodnutí, že se původní Masarykův pomník na své místo definitivně nenavrátil, začalo předsednictvo protifašistických bojovníků v čele s Josefem Kotáskem, Emilem Strankmüllerem a Vlastou Nolčovou (rozenou Liškovou)³⁶⁸ organizovat brigády, během nichž se podařilo vybrat na 20 tisíc korun pro vybudování nového památníku. Následně výbor oslovil místní umělce, aby vytvořili návrhy jeho podoby. Bohužel, krajský ani místní výbor KSČ nadšení organizátorů nesdílel, veškeré předložené návrhy zamítl a v roce 1969 došla situace tak daleko, že bylo ze strany těchto výborů usilováno o zrušení místní základní organizace, k čemuž naštěstí nedošlo, ale otázka památníku byla opět „zametena pod koberec“.

Až v roce 1973 se odbojáři obrátili na Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů (SURPMO), který přislíbil pomoc a pověřil architekta Kříže vypracováním návrhu.³⁶⁹ Kříž se úkolu zhostil zřejmě velice dobře, neboť navrhovaný bronzový pomník ve tvaru zeměkoule rozpolcené válkou a se jmény 123 zahynulých osob byl veřejností kladně přijat.

Přesto k realizaci opět nedošlo, nyní se bodem sváru stala jména obětí, k nimž vnesla místní KSČ námitky a navrhla místo toho jen 16 vybraných osob (dle pana Zalabáka hlavně zasloužilých komunistů; pozn. aut.). Tento požadavek naopak neakceptovali odbojáři, až jim byl nakonec projekt odebrán a celé akce se ujal krajský

³⁶⁸ Dcera armádního generála Aloise Lišky.

³⁶⁹ ZALABÁK, Zdeněk: *Historie pomníku Tomáše Garrigua Masaryka.*, rukopis, 2013, s. 12.

výbor KSČ, který se zavázal k realizaci politicky neutrálního řešení, což v jejich případě znamenalo nečinnost až do roku 1986.

„Po člancích ve Zpravodaji a urgencích na MěNV konečně byl místní organizaci doručen náskres základů a tehdejší plk. v. v. (stavař) František Medonos převzal instrukce k brigádnickému zbudování betonového trojúhelníku v Panské zahradě, na kterém pak (bez jakéhokoliv vysvětlení), vytvořili krajem objednaní kameníci z Prahy, pískovcové bloky znázorňující koncentrační tábory. Druhý zleva s rúží představující Lidice a na posledním vpravo dali nápis „Na paměť bojovníků proti fašismu“. Základovou plochu pokryli gabřincem. Náklad na toto provedení prý představoval 125 tisíc.“³⁷⁰

Čtyřicet dva let od skončení války mělo tehdy již dvojměstí svůj ústřední městský památník, slavnostně odhalený 9. května 1987.

Prvních úprav doznal již za tři roky, kdy byla novým vedením města prosazena dílčí úprava formou přidání městského znaku a deskou připomínající oběti boje za svobodu v érech 1914-18, 1939-45 a 1948-89. Poslední úpravy památníku proběhly v nedávné době, kdy byl opraven jeho povrch a důstojně upraveno okolí.

Další drobné památníky lze v Brandýse nalézt na řadě míst a jsou dokladem faktu, že některé místní spolky a instituce na své padlé nezapomínají – ve vchodu budovy gymnázia můžeme nalézt prostou desku se jmény obětí z řad studentů, vlevo od vchodu do sokolovny pomníček zahynulým Sokolům a v průchodu budovy přiléhající k židovskému hřbitovu jsou jména obětí holocaustu z řad brandýské a staroboleslavské židovské obce.

Staroboleslavští občané měli situaci výrazně jednodušší, když využili stávajícího pomníku obětem první světové války. Na tři volné strany kvádrového podstavce po válce opět instalované sochy legionáře byly připevněny desky se jmény obětí a pamětní deskou Aloisi Liškovi. V současnosti je tento pomník stále ve stejném provedení.

Obdobný postup zvolili též obyvatelé dnes již brandýské čtvrti Královice, kde byla na pomník obětem velké války přidána další deska. Ta však v současnosti na pomníku chybí.

Pozorný chodec může poblíž vjezdu do staroboleslavských kasáren zahlédnout malou upravenou desku věnovanou Karlu Málkovi, který byl na tomto místě zastřelen během květnové revoluce. Pomníček druhé oběti květnové revoluce, Františka Navary, při

³⁷⁰ ZALABÁK, Zdeněk: *Historie pomníku Tomáše Garrigua Masaryka.*, rukopis, 2013, s. 12.

železničním přejezdu na sojovické silnici zanikl. Těžko říci, zda šlo o dílo vandalismu nebo se prostě působením povětrnostních vlivů rozpadl. Nejnovějším pomníkem v celém městě se stala deska věnovaná pplk. Františku Bilíkovi umístěná ve stejnojmenném malém staroboleslavském parčíku.

Dalším místem, kde lze najít připomínky války, jsou městské hřbitovy. Na brandýském jsou hroby tří rudoarmějců, kteří zde zahynuli při nehodách či podlehli zranění. Nedaleko od nich pak pozorný návštěvník objeví v rohu při zdi litinový kříž označující místo hromadného šachtového hrobu, do nějž byli pohřbíváni němečtí vojáci a civilisté. Obdobně je řešený i staroboleslavský hřbitov s jehlanovitým pomníkem zemřelých vojáků rudé armády. Těla dvaatřiceti zastřelených německých vojáků pak byla pohřbena do masového hrobu přesně na druhé straně hřbitova v nenápadném shluku borovic.³⁷¹ Před několika lety zde byl osazen jednoduchý litinový kříž s oválnou cedulkou a nápisem „*Hier ruhen deutsche Soldaten gef. 1945*“. Stejně jako v případě brandýského šachtového hrobu byl i boleslavský tímto křížem označen v roce 2009, kdy z iniciativy místních nadšenců došlo k důstojné úpravě celé řady vojenských hrobů bez ohledu na válku a národnost.

Pomineme-li pojmenování některých ulic³⁷², zbývá nám již jen poslední zastavení. V rámci expozice brandýského zámku je umístěno 5 stručných panelů věnovaných účastníkům domácího i zahraničního odboje spojených s městem. Na dřevěném panelu pobitým matným plechem je fotografie, stručná životní data a soubor jejich vyznamenání. Jsou věnovány pplk. Františku Bilíkovi, arm. gen. Aloisi Liškovi, gen. Jaroslavu Selnerovi, gen. Emilu Strankmüllerovi a kpt. in memoriam Jiřímu Macháčkovi.

³⁷¹ K této a dalším poválečným událostem viz POTMĚŠIL, Jakub: *Jaro 1945 v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi*, Bakalářská práce, Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2012.

³⁷² Jde o ulice: Augustina Lukeše, Františka Strunze, Generála Strankmüllera, Jiřího Macháčka, Karla Lípy, Karla Tájka, plk. Bilíka. V důsledku rozrůstání města došlo na podnět místní buňky Svazu bojovníků za svobodu a pěveckého sboru Bojan k předložení žádosti o pojmenování nově vzniklých ulic názvy: Generála Lišky, Generála Selnera, Josefa Maruny, Bratří Kohoutů, Josefa Olexy (uvádím pouze jména spojená s odbojem; pozn. aut.). Tento návrh byl následně 18. 12. 2013 radou města na veřejném zasedání schválen.

14 Závěr

V událostmi nabytém roce 1938 se Stará Boleslav stala místem, kam k výročí Palladia přijelo minimálně několik desítek tisíc poutníků a slavnostní mši zde celebroidal sám kardinál Kašpar. Ovšem poutě v této době neměly jen duchovní charakter, ale staly se také velkou manifestací za obranu ohrožené republiky, jak to dosvědčují svědectví kronikářů i příspěvky v katolickém věstníku, jehož několikeré vydání se dochovalo ve sbírkách oblastního muzea. Města také radikálně zasáhly obě mobilizace, květnová i zářijová. Důvod byl prostý. Jak Brandýs, tak Boleslav byly posádkovými městy s posádkou dragounů a dělostřelců, kteří zamířili do pohraničí mezi prvními.

Odhodlání bránit republiku se přijetím mnichovského diktátu jako mávnutím kouzelným proutkem otočilo v obrovské zklamání a pocit bezmoci, umocněný po půl roce definitivním rozpadem republiky a okupací. Pamětníci, se kterými jsem měl možnost hovořit, i vzpomínky zachycené v knihách o těchto událostech a náladě vypovídají prakticky shodně.

Po vzniku protektorátu se na okresním úřadě usídlila německá správa a podle nového uspořádání krajů spadal nyní brandýský okres pod tzv. Oberlandrat v Mělníce a později v Jičíně. V úřadu okresního hejtmána sice zůstal až do jara 1942 český úředník JUDr. Josef Maruna, který měl úzké vazby na odbojové organizace, ale po jeho zatčení se již tento post dostal do rukou výhradně německých hejtmánů, byť se v několika případech jednalo o české Němce.

Pod dohledem německé státní správy se scházela také městská zastupitelstva, kam byli pro lepší kontrolu dosazeni zástupci místní německé menšiny. V případě Staré Boleslavi se jednalo o vládního radu v. v. Zdenko Leinera, v Brandýse pak o jakéhosi Karla Budeschinského. Nakonec bylo rozhodnuto zastupitelstva zrušit a nahradit je pouze správními komisemi, které pak v květnu 1945 uvolnily místo v ilegálně ustanoveným revolučním národním výborům.

Stejně jako byl omezen politický život, dopadly nové pořádky i na život kulturní a společenský. Panoval naprostý zákaz jakýchkoliv akcí s politickým podtextem a i pořadatelé ryze kulturních počinů museli mít program schválený kontrolorem okresního

úřadu. Za jakékoliv porušení hrozily postihy, což pěkně dokládá případ brandýského kina, které bylo na více než měsíc úředně uzavřeno za „nevhodné“ chování diváků během promítání filmových týdeníků, do něž například patřilo pobrukování znělky „Hej hou hej hou, trpaslíci jdou“ z animovaného filmu Walta Disneye při záběrech na mašínující německé oddíly.

Ze všech spolků museli být také okamžitě vyloučeni všichni Židé. Dochovalo se několik svědectví, že vedení např. Sokola či brandýského fotbalového klubu se s nimi rozešlo opravdu nedobrovolně a můžeme-li to tak nazvat, slušným způsobem. V případě fotbalistů přímo děkovným listem za dlouholetou spolupráci. To však byla jen jedna z nespravedlností, které museli Židé snášet. Zákazů a nařízení neustále přibývalo a poslední předseda brandýské židovské obce, advokát Adolf Munk, měl opravdu neradostnou funkci, protože musel všechny tyto neustále narůstající povinnosti ostatním Židům osobně sdělovat. Tragický osud místní židovské obce vyvrcholil v lednu 1943 nuceným transportem do Terezína a vyhlazovacích táborů na východě. Přežilo jen několik jedinců a jak brandýská, tak staroboleslavská komunita zanikla a nebyla již po válce obnovena.

Když byla v roce 1941 definitivně zakázána činnost Sokola a Skautu, působila již řada jejich příslušníků v domácím i zahraničním odboji. Neodehrály se zde sice žádné velké akce, přesto by nebylo správné odvahu a odhodlání přispět k boji proti okupantům přehlížet. Pro každého z těchto mužů a žen totiž rozhodnutí zapojit se do ilegální činnosti znamenalo přímé ohrožení na životě. A ne jeden z nich za svůj boj zdravím či životem opravdu zaplatil, ať už za roznášení letáků a zpráv ze zahraničního rozhlasu, nebo za participaci ve vedení velké odbojové skupiny, jako u Karla Kohouta a „jeho“ organizace „Střed“.

Řada dalších naštěstí válku přežila a mohla poskytnout svědectví např. poručík četnictva Josef Kašpar.

Bohužel se mi nepodařilo k odboji nashromáždit tolik dokumentů, kolik jsem chtěl. Důvodů je několik. Dočasná nedostupnost fondů ve Vojenském historickém archivu, velká roztříštěnost a nedostupnost fondů v ostatních archivech. Proto se kapitola věnuje opravdu jen vybraným skupinám a osobnostem.

Část textu jsem také věnoval tzv. aktivistickým organizacím, které vznikly na popud ministerstva školství a lidové osvěty v čele s Emanuelem Moravcem. Jejich úkolem bylo působit na společnost v nacionálně-socialistickém duchu, získávat ji pro velkoněmeckou myšlenku a přesvědčovat všechny o dobrých úmyslech Třetí říše s českým národem. Jejich reálný vliv však byl minimální. Tato práce je prvním komplexnějším textovým zpracováním jejich činnosti v Brandýse a Boleslavi. I to svědčí o „dokonalém“ zapomnění.

Po každé válce přichází doba bilancování sčítání ztrát. V našem případě se zatím počet obětí, které přímo souvisí s válkou, holocaustem a nálety, zastavil na čísle 127. Není však vyloučeno, že se časem objeví další.

Pokud poznatky zachycené v této práci pomohou opět odkrýt kousek skládky k dějinám válečných let v Brandýse nad Labem-Staré Boleslavi, pak splnila svůj účel. Naštěstí se v posledních několika letech začíná i toto období více objevovat v nejrůznějších novinových článcích a přibývá publikovaných pamětí. Snad tento trend vydrží i nadále, protože máme v poznávání éry okupace stále dost co dohánět. A nepopíšeme-li události, které se odehrávaly v ulicích a na náměstích, kterými denně procházíme, nemůžeme pochopit velké dějinné události v jejich celosti. Ano, nejen „velké“ dějiny jsou dějinami a jejich promítnutí do událostí i v takovém relativně malém městě může být nesmírně zajímavým dobrodružstvím.

15 Seznam použitých informačních zdrojů

Prameny

Státní okresní archiv Praha-východ se sídlem ve Zdibech-Přemyšlení

fond Okresní úřad Brandýs n/L

fond Okresní národní výbor Brandýs nad Labem

Archiv města Brandýs nad Labem

Archiv města Stará Boleslav

Památník četnické stanice ve Staré Boleslavi

Památník četnické stanice Brandýs nad Labem

Státní oblastní archiv v Praze

fond Brandýské strojírný a slévárny s. p. – v likvidaci (1942-2003)

fond Trestní nalézací komise Brandýs nad Labem (1945-49)

fond NSDAP a její složky z obvodu hl. města Prahy a Středočeského kraje

Archiv bezpečnostních složek Ministerstva vnitra ČR v Praze

fond Hlavní správa vojenské kontrarozvědky

fond Sběrka dokumentů z prověřování skupin II. domácího odboje

fond Zemský odbor bezpečnosti II.

fond Zemský odbor bezpečnosti Praha

fond Veřejná osvětová služba

Národní archiv Praha

fond Svaz protifašistických bojovníků-ústřední výbor, Praha

fond Sběrka staničních kronik

Oblastní muzeum Praha-východ Brandýs nad Labem – Stará Boleslav

fond materiálů ke 2. světové válce

fond Matice staroboleslavská

Kroniky a pamětní knihy mimo archiv

Pamětní kniha Brandýsa nad Labem (do r. 1950), CD-ROM

Pamětní kniha Staré Boleslavi (1937-45), CD-ROM

Pamětní kniha Staré Boleslavi (1945-55), CD-ROM

Školní kronika Újezdní hlavní školy pro dívky a chlapce v Staré Boleslavi

Soukromé archivy

Soukromý archiv p. Jiřího Kašpara

Soukromý archiv p. Petra Ence

Literatura

Regionální literatura

Almanach Gymnázia J. S. Machara., Gymnázium J. S. Machara, 2008.

LANDSMAN, Jan: *Plán měst Brandýsa nad Labem a Staré Boleslavi.*, Nakladatelství praktických příruček F. Hrdlička, Praha, rok vydání neuveden.

LOYDA, Vladimír: *Co zaznamenaly kroniky staroboleslavských škol: od roku 1863.*, ZŠ Stará Boleslav, Stará Boleslav 2003.

LOYDA, Vladimír: *Sto let českého ochotnického divadla v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi.*, ZK ROH BSS Brandýs nad Labem spolu s muzeem v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi, Brandýs nad Labem 1964.

MAREŠ, Vladislav: *Tři emigrace armádního generála Aloise Lišky.*, Nakladatelství Dr. Milana Nováka, Brandýs nad Labem 2004.

PULKRÁBEK, Miloš: *Nádraží dějin.*, Oblastní muzeum Praha-východ v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi ve spolupráci s Okrašlovacím spolkem Lázně Toušeň, Brandýs nad Labem 2014.

REZEK, Josef: *Křídla nad Brandýsem. (Aeroklub Brandýs n/L 1945-1962).*, Velitelství letectva a PVO ve spolupráci s Leteckým klubem Brandýs n/L, Brandýs nad Labem 1993.

ROZKOŠNÁ, Blanka: *Židé v Brandýse nad Labem a okolí.*, Praha 2009.

ŠEFČÍK, Josef: *100 let fotbalu v Brandýse nad Labem.*, Fotbalový klub Brandýs nad Labem, Brandýs nad Labem 2001.

ŠÍLA, Martin: *90 let skautingu v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi.*, Brandýs nad Labem 2009.

ŠNAIBERK, Miroslav: *Putování brandýskou historií.*, vlastním nákladem autora, Brandýs nad Labem 2005.

ŠPAČEK, Jaroslav ed., *Kronika města Čelákovic.*, Městské muzeum v Čelákovících, Čelákovice 2006.

ZALABÁK, Zdeněk: *Historie brandýského pomníku TGM.*, Oblastní muzeum Praha-východ a Knihovna Eduarda Petišky, Brandýs nad Labem 2014.

ZALABÁK, Zdeněk: *Válečné roky 1938-1945, naše město Brandýs nad Labem – Stará Boleslav a moje vzpomínky z těch let.*, rukopis.

ZALABÁK, Zdeněk: *Historie pomníku Tomáše Garrigua Masaryka.*, rukopis, 2013.

Padli, abychom my mohli žít. Soupis památníků 2. odboje ve městech a obcích okresu Praha-východ., Okresní muzeum Praha-východ ve spolupráci s OV ČSPB, Brandýs nad Labem 1981.

Věrní zůstali. Českoslovenští vlastenci v zahraničním odboji., Brandýs nad Labem – Stará Boleslav 2002.

80 let gymnázia v Brandýse – Staré Boleslavi., nákladem školy, Brandýs nad Labem 1993.

135 let pěveckého sboru Bojan., autor neuveden.

Monografie

BENEŠ, Ladislav: *Nedokončený deník československého stíhače v RAF.*, Votobia, Olomouc 1997.

FIEDLER, Jiří, SLUKA, Václav: *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1918-1938.*, Libri, Praha 2006.

FOUD, K., KRÁTKÝ, V., VLADAŘ, J.: *Poslední akce: operace amerického a britského letectva nad územím Čech v dubnu a květnu 1945.*, Nava, Plzeň 1997.

GEBHART, Jan, ŠIMOVČEK, Ján: *Partyzánské hnutí v Československu za 2. světové války.*, ČSSPB, Praha 1985.

HLEDÍKOVÁ, Z., JANÁK, J., DOBEŠ, J.: *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost.*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2005.

HOLUB, Ota: *Stůj! Finanční stráž!*, Naše vojsko, Praha 1987.

JOHN, Miloslav, KLIMENT, Charles K., NAKLÁDAL, Břetislav: *Březen 1939.*, Ares, Praha 2004.

KURAL, V., VAŠEK, F.: *Hitlerova odložená válka za zničení ČSR.*, Nakladatelství Academia, Praha 2008.

MICHLOVÁ, Marie: *Protentokrát, aneb česká každodennost 1939-1945.*, Čas, Řitka 2012.

MORKES, František: *Československé školy v letech 2. světové války.*, Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze, Praha 2005.

PEJČOCH, Ivo: *Armády českých politiků. České polovojenské jednotky 1918-1945.*, Svět křídel, Cheb 2009.

PLAVEC, Michal: *Bomby pod Řípem.*, Svět křídel, Cheb 2008.

PLAVEC, Michal: *Strach nás ochromil. Tragický nálet na Prahu 14. února 1945 v souvislostech.*, Svět křídel, Cheb 2012.

RAJLICH, Jiří: *Mustangy nad Protektorátem.*, MBI, Praha 1997.

ŠUSTEK, Vojtěch: *Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava. Edice historických dokumentů.*, Archiv hl. m. Prahy, Praha 2012.

Protinacistický odboj v Pojizeří 1939-1945: historie, doklady a vzpomínky bojovníků za svobodu., Severočeské revoluční národní podzemní hnutí Pojizeří při ČSBS-SDOP, Mladá Boleslav 2002.

Sborníky

LOZOVIUKOVÁ, Kateřina: *Němci v Liberci po 2. světové válce.* In.: ARBURG, Adrian von a kol: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945.*, Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy, Brno 2010.

Články v periodikách

Brandýská synagoga je opravena, nádherně obnovené prostory slouží koncertům a výstavám., In: Městské listy, ročník neuveden, číslo neuvedeno, červenec/srpen 2014, str. 7.

KOUKAL, Josef: *Kasárna hlídali po odjezdu okupantů skauti.*, In: Zpravodaj Telegraf, ročník 3, číslo neuvedeno, květen 2005, str. 14.

ŠNAIBERK, M.: *Víte, kde bývaly lázně Karolinen Bad?*, In: Polabský týdeník TOK, č. 21, roč. 4, květen 2003, str. 10.

Elektronické zdroje

<<http://www.brannamoc1938.eu/i-sbor2/>, [21. 3. 2015]>

<<http://www.jewishmuseum.cz/doc/brandys19.pdf>, [24. 9. 2014]>

<<http://www.panzernet.net/php/index.php?topic=4570.0>, [28. 11. 2014]>

<<http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/rejstrik/jmenny/BA.HTM>, [5. 12. 2014]>

<REMSOVÁ, Monika: *Trestní nalézací komise v Jablonci nad Nisou.*, dostupné z:
http://fontesnissae.cz/pdf/Fontes_2012_2_02.pdf, [26. 3. 2015]>

<<http://www.vets.cz/vpm/9329-pamatnik-protifasistickeho-odboje-kobyliska-strelnice/>, [5. 4. 2015]>

Rozhovory

Jiří Kašpar, Brandýs nad Labem, rozhovor 15. 10. 2012, 15. 5. 2013

Miroslav Jeník, Stará Boleslav, rozhovor 24. 10. 2011

Plk. v. v. ing. Zdeněk Zalabák, Brandýs nad Labem, rozhovory 17. 11. 2011, 11. 1. 2012

Petr Enc, Brandýs nad Labem

Filmové materiály

Filmové záběry pořízené kinoamatérem B. Weiglem na 16 mm film.

Výseky z tohoto filmu lze shlédnout v pořadu „Hledání ztraceného času“, dostupné z internetu na adrese <<http://www.ceskatelevize.cz/porady/873537-hledani-ztraceneho-casu/29532424283-bylo-to-v-maji/>>

16 Seznam použitých zkratek

Svob.	svobodník
Por.	poručík
Kpt.	kapitán
Št. kpt.	štábní kapitán
Mjr.	major
Pplk. gen. štábu	podplukovník generálního štábu
Pplk. v. v.	podplukovník ve výslužbě
Plk.	plukovník
brig. gen.	brigádní generál
div. gen.	divizní generál
arm. gen.	armádní generál
gen. pěchoty	generál pěchoty
Ogefr.	Obergefreiter (vrchní svobodník)
JUDr.	doktor práv
JUC.	kandidát obojího práva
dr.	doktor
ing.	inženýr
Msgr.	Monsignor
P.	páter
ThDr.	doktor teologie

17 Seznam příloh

Příloha č. 1 – Přepis projevu brandýského starosty k uctění památky zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha, 15. srpna 1942.

Příloha č. 2 – Přepis části zprávy pro pověřence VOS v Praze o programu oslav k pátému výročí zřízení Protektorátu Čechy a Morava.

Příloha č. 1

Přepis projevu brandýského starosty k uctění památky zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha, 15. srpna 1942.³⁷³

Vážení přítomní:

Od poslední schůze městského zastupitelstva, konané v lednu letošního roku, prožili jsme zde v Protektorátě některé události, z nichž nejsmutnější a zavržení nejhodnější byl atentát na pana zastupujícího říšského protektora SS Obergruppenführera a generála policie Reinharda Heydricha, kterýžto atentát vyvrcholil smrtí pana zastupujícího říšského protektora. Poněvadž nebylo možno dříve svolati schůzi městského zastupitelstva, prosím, abyste ve dnešní schůzi vzpoměli tohoto zvěčnělého, zasloužilého představitele říše, abyste laskavě povstali ze svých míst a vyslechli projev k uctění jeho památky:

Dne 27. května otřásla námi všemi zpráva o zločinném atentátu, spáchaném na panu Zastupujícím říšským protektorovi SS Obergruppeführerovi a generálu policie Reinhardu Heydrichovi a o několik dnů později byli jsme zdrceni hrůzou, když tento představitel říšské suverenity a autority následkům zákeřného zločinu podlehl. Tehdy byla v sázce budoucnost celého našeho národa a jen díky včasnému vypátrání a odstranění pachatelů tohoto atentátu byl náš národ uchráněn těžkých následků. Všichni jsme si však uvědomili, že zločin tohoto dosahu, spáchaný na naší půdě, otřásl důvěrou Říše v naši oddanost a že tíha, která na našich bedrech tímto zločinem spočinula, může být zmenšena jen chováním a činy celého národa v nejbližší budoucnosti. My, kteří jsme byli postaveni v čelo obce, máme neskonalé možnosti působiti přímo na naše občanstvo, se kterým jsme v denním styku. Máme nyní příležitost ukázat, že i my dovedeme se zapojit do armády velké revoluce, vítězně krácející světem. Musíme si všichni uvědomiti, čím jsme povinni Říši a národu a slíbiti si zde na tomto místě, že budeme plniti tyto povinnosti dle nejlepšího vědomí a svědomí a že budeme státi bezvýhradně za Velkoněmeckou říší proti jejím nepřátelům a že se plně stavíme za politický program státního presidenta Dr. Emila Háchy a protektorátní vlády.

³⁷³ SOKA Praha-východ, fond Archiv města Brandýs nad Labem, *Městské zastupitelstvo od 3/XII 1936 – 30/XII 1942. MÚ Brandýs., Zápis o řádné schůzi městského zastupitelstva, konané dne 15. srpna 1942., bez paginace.*

Příloha č. 2

Přepis části zprávy pro pověřence VOS v Praze o programu oslav k pátému výročí zřízení Protektorátu Čechy a Morava.³⁷⁴

Věc: oslavy 15. 3. v pol

Brandýs n/L 24. 3. 1944

okrese Brandýs n/L.

Pan

pověřenec

pro veřejnou osvětovou službu

v Praze

Podávám hlášení o oslavách u příležitosti pátého výročí zřízení Protektorátu Čechy a Morava ve středu dne 15. března 1944 v Brandýse n/L, Čelákovících, Lysé n/L a Benátkách n/Jiz.

V Brandýse n/L byl slavnostní program zahájen o 8. hod. večerní v sále městského biografu. Pořadatelem byla VOS spolu směstem Brandýsem n/L.

Program:

1. Zahájení.
2. W. A. Mozart: Malá noční hudba. Smyčcové kvarteto.
3. Slavnostní proslov, trvající asi 15 min. měl ředitel reálného gymnasia p. Dr. K. Šimeček.
4. W. A. Mozart: Arie pážete z opery „Figarova svatba“
B. Smetana: Arie Mařenky z opery „Prodaná nevěsta“ /obě arie zpívala pí. Marie Minaříková/.
5. A. Dvořák: Hymna českého rolnictva /Zpěvácký spolek Bojan z Brandýsa n/L /.
6. V. Blodek: Arie Vojtěcha z opery „V studni“.
B. Smetana: Arie Lukáše z opery „Hubička“ /obě arie zpíval p. J. Lehman/.
7. L. v. Beethoven: Adagio ze sonaty opus 22.
L. v. Beethoven: Adagio ze sonaty opus 27. /Sl. M. Vrbová/
8. B. Smetana: Věno. Zpěvácký spolek Bojan.
Oslavy se zúčastnili pouze domácí umělci a to s úspěchem

³⁷⁴ ABS, fond Veřejná osvětová služba, kart. 3, inv. j. 8, Kulturní podniky pořádané VOS, *Oslavy 15. 3. v pol okrese Brandýs n/L z 24. března 1944.*

18 **Obrazové přílohy**

Příloha č. 1 – Jeden z objektů továrny Melichar-Umrath po požáru z 31. dubna 1939. Brandýs nad Labem.

Příloha č. 2 – Němečtí vojáci na dvoře kasáren naproti budově okresního soudu v Brandýse nad Labem. Nedatováno.

Příloha č. 3 – Památeční fotografie německého vojáka na dvoře staroboleslavských kasáren. Nedatováno.

Příloha č. 4 – Oddíl Hitlerjugend v Brandýse nad Labem. Nedatováno.

Příloha č. 5 – Němečtí vojáci přechodně ubytovaní v prostorách brandýské sokolovny. Nedatováno.

Příloha č. 6 – Žertovná fotokoláž zaměstnanců okresního úřadu v Brandýse n/L. Vpravo na obláčku okresní hejtman Josef Maruna.

Příloha č. 7 – Projev předsedy RNV Bedřicha Novotného za účasti plukovníka Vaganova. Radnice v Brandýse nad Labem, 10. 5. 1945

Příloha č. 8 – Současný stav centrálního pomníku obětem války v Brandýse nad Labem.

Příloha č. 9 – Hrob rodiny Kohoutových, kde jsou pochováni i bratři Karel a František. Hřbitov Stará Boleslav.

Příloha č. 10 – Socha francouzského legionáře od sochaře Emanuela Zentnera z roku 1923. Na podstavci jsou umístěny desky se jmény obětí 1. a 2. světové války.

Příloha č. 11 – Pamětní kříže na šachtovém hrobě určeném pro zemřelé Němce. Hřbitov Brandýs nad Labem.

Příloha č. 12 – Pamětní kříž na místě masového hrobu 42 německých vojáků zastřelených za nejasných důvodů v červnu 1945 za Starou Boleslaví. Hřbitov Stará Boleslav.

Příloha č. 1) Jeden z objektů továrny Melichar-Umrath po požáru z 31. dubna 1939. Brandýs nad Labem.³⁷⁵

Příloha č. 2) Němečtí vojáci na dvoře kasáren naproti budově okresního soudu v Brandýse nad Labem. Nedatováno.³⁷⁶

³⁷⁵ Archiv OMPV.

³⁷⁶ Archiv OMPV.

Příloha č. 3) Památeční fotografie německého vojáka na dvoře staroboleslavských kasáren. Nedatováno.³⁷⁷

Příloha č. 4) Oddíl Hitlerjugend v Brandýse nad Labem. Nedatováno.³⁷⁸

³⁷⁷ Archiv OMPV.

³⁷⁸ Archiv OMPV.

Příloha č. 5) Němečtí vojáci přechodně ubytovaní v prostorách brandýské sokolovny. Nedatováno.³⁷⁹

Příloha č. 6) Žertovná fotokoláž zaměstnanců okresního úřadu v Brandýse n/L. Vpravo na obláčku okresní hejtman Josef Maruna.³⁸⁰

³⁷⁹ Archiv OMPV.

³⁸⁰ Archiv OMPV.

Příloha č. 7) Projev předsedy RNV Bedřicha Novotného za účasti plukovníka Vaganova. Radnice v Brandýse nad Labem, 10. 5. 1945.³⁸¹

Příloha č. 8) Současný stav centrálního pomníku obětem války v Brandýse nad Labem.³⁸²

³⁸¹ Archiv OMPV.

³⁸² Archiv autora.

Příloha č. 9) Hrob rodiny Kohoutových, kde jsou pochováni i bratři Karel a František. Hřbitov Stará Boleslav.³⁸³

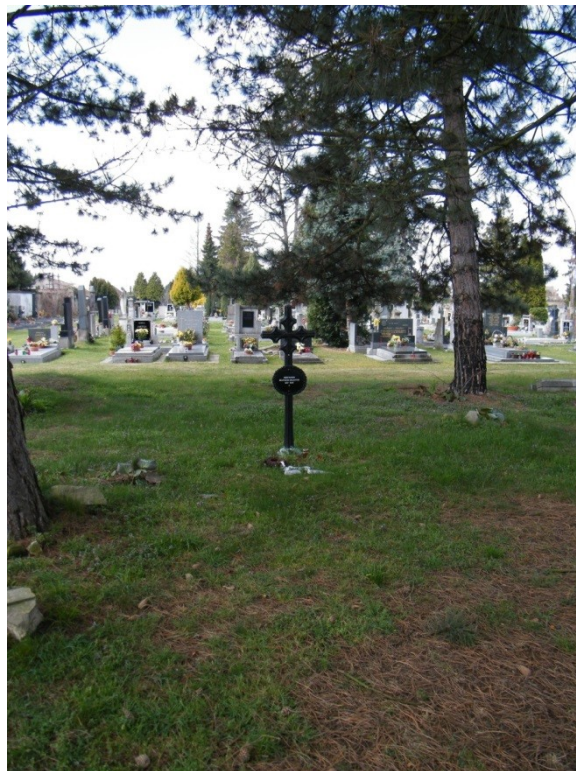
Příloha č. 10) Socha francouzského legionáře od sochaře Emanuela Zentnera z roku 1923. Na podstavci jsou umístěny desky se jmény obětí 1. a 2. světové války.³⁸⁴

³⁸³ Archiv autora.

³⁸⁴ Archiv autora.

Příloha č. 11) Pamětní kříže na šachtovém hrobě určeném pro zemřelé Němce. Hřbitov Brandýs nad Labem.³⁸⁵

Příloha č. 12) Pamětní kříž na místě masového hrobu 42 německých vojáků zastřelených za nejasných důvodů v červnu 1945 za Starou Boleslaví. Hřbitov Stará Boleslav.³⁸⁶

³⁸⁵ Archiv autora.

³⁸⁶ Archiv autora.